diktatörlük üstüne

maurice duverger

çev. bülent tanör

dönem yayınları

DİKTATÖRLÜK ÜSTÜNE

DÖNEM YAYINLARI : 10
Siyasal bilimler dizisi : 1

Bu kitabın Türkiye'de yayımlanma hakkı
«Copyright Ajansı»ndan satın alınmıştır.

MAURICE DUVERGER

DİKTATÖRLÜK ÜSTÜNE

Çeviren :
BÜLENT TANÖR

DÖNEM YAYINEVİ
P. K. 23 — İstanbul

«On yurtdaştan dokuzu benden nefret mi ediyorlar? Ne önemi var; eğer tek silâhlı olan içlerinde, onuncusu ise..»

CROMWELL

Diktatörlük denilen ve kükreyişi geceleri insanın uykusunu kaçırtan, soluması ise çoğu kere işitilecek, nefesi de bazen yüzümüze çarpacak kadar yakın duran bu teklifsiz canavar; bizim kuşağın insanları etrafında dönüp dolaşmasına hiçbir zaman ara vermemiştir. Gerçekten de hayatımızın her merhalesine bir tiranlık (zorbalık yönetimi) düşer. Bizler henüz bilya oynarken, Musolini Capitole'e girmektedir; Hitler bizim yeni yetmeliğimizle ayni zamanda ortaya çıkar; Franko, Peten gençliğimize rastlamakta, halk demokrasilerinin gelişinde ise olgunluk çağının yolları bize açılmış bulunmaktadır. Arkasından Orta-Doğunun askerleri, sonunda da bizimkiler gelir. Paul Valéry 1938 de : «Dikkate değer ki, bir zamanların hürriyeti gibi, şimdi de diktatörlük salgın haldedir» diye yazıyordu. Daha da dikkate değer olan yan ise, bu salgının hemen hemen hiçbir zaman incelenmemiş olmasıdır. Milâtdan sonraki XIX uncu ve XX nci yüzyıllar, tarihteki ikinci büyük diktatörlük salgınına sahne olmaktadır. Birincisi milâtdan önce VII nci ve VI ncı yüzyıllara uzanır. Bozukluğun her ülkede belli anlardaki değişik biçimleri, oldukça iyi anlatılmıştır. Fakat bunun özünü ve sebeplerini elde etmeye yarayacak karşılaştırmalı analiz ise ihmal edil-

miştir. Ancak, az sayıda bazı yazarlar, özellikle Amerikalılar bunla uğraşmış ve katedilmesi gerekli yollar açmışlardır.

Bu boşluğu doldurmak için uzun süreden beri tasarılar yapılagelmiştir. Son yıllarda da Paris Hukuk Fakültesinde, Siyasî İncelemeler Enstitüsünde ve yabancı Üniversitelerde verilen çeşitli dersler, heybetli olacağı tahayyül edilen bir binaya malzeme teşkil edecekti. Ne var ki, olaylar da bir yandan sıkıştırmaktadır. Zamanımızda, katıksız (saf) bir siyaset ilmi mümkün değildir. Kabul olunmak gerekir ki, hiçbir zaman da bu mümkün olamamıştır. Objektif çözümleme ile hareketi birbirinden ayırmak imkânsızdır. Bu çözümlemeyi yaparken temasta olunması gereken insanlar, tarihi yapan kişilerdir. Yoksa, artık bir kere olup bittikten sonra onu inceleyen uzmanlar değil. Hazırlanmakta olan geniş bir eseri fazla gecikerek meydana getirmektense, mütevazi bir deneme boyutlarına indirgemek (irca etmek) daha yararlı olur. Yoksa, bir kere temerküz kamplarına düşüldü mü, orada diktatörlük üzerine yazılar yazmak artık hiçbir şeye yaramıyacaktır.

Gerçekten, şartların tuhaf bir birleşimiyledir ki işte, tiranlık bugünkü Fransa'yı tehdit etmektedir. 1961 yılı eşiğinde Fransa'nın durumu paradoksaldır. Diktatörlük tehlikesi 1851 kasımının son günlerinden beri, hiçbir zaman bu kadar büyük olmamıştı. Yine hiçbir zaman sosyal, maddî ve manevî yapı, diktatörlüğün şartlarından da bu derece uzak bulunmamıştı. Millet «bolluk toplumları» seviyesine süratle yaklaşmaktadır. Bu seviyededir ki, insanların bütününün birinci dereceden ihtiyaçlarıyla (besin, konut, giyim) ikinci dereceden ihtiyaçlarının karşılanmış olması, uyuşmazlıkları yumuşatır ve hak iddialarını gevşetir. Bugün siyasî mücadelelerin sözde canlılığı, fikirlerdeki yakınlaşmayı zoru zoruna örtbast edebilmektedir. Komünist Partisinin seçim gücüne ve birtakım faşistlerin çırpınmalarına rağmen, bu memleket hiçbir zaman, temel ilkeler olan (demokratik rejim, karma ekonomi, **refah devleti**) üzerinde hemen hemen genel bir anlaşmaya bu kadar yakın değildi. 1789 dan beri hiçbir zaman böyle bir **consensus** (1) a bir defa daha sahip olamamıştı.

Bununla beraber, Fransa yine de tuhaf bir diktatörlük şekliyle tehdit edilmektedir: pretoryenler diktatörlüğü. Bu ad, Roma'da İm-

(1) Birçok kişinin ya da organların anlaşması. (Çevirenin Notu)

paratoru korumakla görevli askerlere verilirdi. Milâttan sonra III üncü yüzyılında bunlar, korumakla yükümlü oldukları kişileri devirmek ve haleflerini seçmek gücünü kendilerinde gördüler. Ondan bu yana pretoryen terimi Littré'nin tarifine göre «Hükûmetleri kuran ve yıkan askerî topluluklar hakkında söylenir.» Bu terim burada, ordunun, sosyal kuvvetlerin bir aracı olduğu duruma uygulanmaksızın, daha dar bir anlamda kullanılmaktadır. Bu, bir diktatörlüğe mâruz kalan halkın genel ihtiyaçlarından çok, bu diktayı kuran topluluğun özel tasalarına cevap veren, katıksız olarak teknik bir diktatörlük faraziyasine hasredilmektedir. Bu faraziyede askerler, milletin, kendine hizmet etsinler diye onlara tevdi ettiği silâhları, iktidarlarını korumak yolunda kendi yararlarına göre kullanmaktadırlar. İster nüfuz ve itibara olan susuzluklarını gidermeyi dilesinler, ister hükûmeti (bazı defalar Romalı pretoryenlerin yaptığı gibi) en çok «teklif» edene satsınlar, isterse ortak yararı, genel çıkarı ve vatanın yüce değerlerini temsil ettiklerine inansınlar, pretoryenlerin asil ya da iğrenç nedenlerle hareket etmiş olmaları fazla önem taşımaz.

Bazı fransız askerlerinin hazırladıkları darbe başlatılmasa ya da sonunda başarısızlığa uğrasa dahi, —ki bu işte başarı muhakkak değildir, ancak umulabilir— şartların bugün gerçekleşen o tuhaf birleşimi unutulmayacaktır. Bu durum, yepyeni bir ışıkla, gelişmiş toplumlardaki iktidarın mekanizmasını aydınlatmaktadır. İhtiyaçların hemen hemen genel bir şekilde karşılanması, hak taleplerinin zayıflaması, sosyo-ekonomik çatışmaların yumuşaması, ideolojik kavgaların mutedilleşmesi ve nisbî bir «siyasetten uzaklaşma», diktatörlük maceralarına karşı kesin bir teminat sağlamamaktadır. Diktatörlüğün nedenleri kaybolmaya yüz tutmaktadır ama, bir hükûmet darbesine karşı koyma araçları da ayni şekilde zayıflamaktadır. Teknik diktatörlüğün pretoryen ya da daha başka biçimlerde belki de bir istikbali mevcuttur.

Teknik diktatörlüğün kurulması kolay, buna karşılık, sürdürülmesi ise zordur. Çünkü, kendisini çeken toplumun yapısı üzerine hiçbir şekilde oturmuş değildir. Çünkü, kendini ona dışardan kabul ettirmektedir. Çünkü ona exogène (dıştan-doğma), asalaktır, denilebilir. Böylece, bu tip bir rejim için gerekli olan sertlik ve amansız şiddet kendini gösterir. Elbette bugünün Fransa'sındaki diktatörlük özlemlileri, dünyanın en iyi niyetleriyle doludurlar. Elbette ki aralarında, otoriter mizacın psikanalitik açıklanışım doğru-

layan, aydın kalmış birtakım vücudca bodur kimseler, toplumdan uzaklaşmamış bazı «meslekte başarısızlar» mevcuttur. Fakat yine de çok ender olarak. İçlerinde, Fransız S.S. leri ya da yeni Gestapo olmak ümitleriyle tahrik olmuş şedidler ve sadikler de bulunabilir. Ama bütün bunlar az sayıdadırlar ve çeşitli suikast şefleri bu muhafız köpeklerinin tasmalarını ellerinde tutmaktan övünç duyarlar. Bu arada, Bakanlık zevklerinin yolunu yeniden açmak için kuşanacak bir kılıç arayan, IV üncü Cumhuriyetin merhamet uyandırıcı gazilerine ve az çok «nasyonal-katolik» şekline gizlenmiş oldukça çok sayıda faşiste de rastlanır. Fakat çoğunluk, İspanya'dan ziyade Yugoslavya'ya yakın, devrimci muhtevalı bir solcu diktatörlük hayal etmektedir. Bu çoğunluk, sosyal reformlar tasarlamakta, millileştirmeler (özellikle petrol ve demir endüstrisinde) ve ücret artırıcı taslaklar hazırlamaktadır. Ayni zamanda liberal bir diktatörlük de hayal etmektedir. Demokratlara karşı girişilecek bastırma hareketinin asgarî noktada sınırlanmasının istenmesiyle övünülmektedir. Ayrıca, totaliter bir maceradan korunulmak samimiyetle istenilir; belli derecede bir muhalefetin hoş görülmesine de rıza gösterilmiştir. İyi niyet şüphe çekici, dürüstlük ise apaçık belli değildir.

Bütün bunlar, eğer dehşet verici olmasalardı, daha da sevimli görünebilirlerdi. Hayatlarının büyük B. A. (1) sını yerine getirmeye inanmış parlak bakışlı izcilerin gülümseyerek felâket ve ölüme atıldıkları bazı acıklı mizah hikâyelerindeki gibi... Niyetler önemli değildir. Eğer zarlar atılmış, Rubicon (2) aşılmış olsaydı, bir daha kimsenin durduramıyacağı amansız bir mekanizma boşanırdı. Ve bu mekanizma da memleketi mutlaka felâkete götürürdü. Komployu kuranların yumuşak ve liberal bir diktatörlüğü hayal etmeleri ise önemsizdir. Onlar, isteklerinin tersine, müthiş ve totaliter bir diktatörlük kurmak zorunda kalırlardı. Devrimci bir diktatörlüğü samimî olarak istemeleri önemsizdir. İsteklerinin tersine, gerici bir rejim kurmak mecburiyetinde olurlardı. Vatanın gücü ve parıltısını geliştirmeyi ihtirasla dilemeleri de önemsizdir. Maceralarının bi-

(1) İzcilik sözlüğünde mevcut Bonne Action (İyi Davranış) kelimelerinin kısaltılmış şekli. (Ç. N.)

(2) Rubicon; vaktiyle Bonaparte'ın Gaule'da kurduğu Cisalpine Devletinden İtalya'yı ayıran küçük nehirdir. «Rubicon'u aşmak» kesin ve cesur bir karar almak anlamına gelen bir deyimdir. (Ç. N.)

timinde, gerilerde, kırılmış, kansız, fizikçe ve moralce korkunç derecede zayıflamış, bütün bir dünyanın nefret edip hor gördüğü bir Fransa bırakırlardı.

Bu sonuçlar, tamamen kesin değildir. Siyaset ilmi kati sonuçlara ulaşabilmek için metodundan pek az emindir. Öteyanda, sosyolog tasvir ettiği gerçeğin içersine girdikçe, onu kendi tercihlerine göre değiştirmeye de yönelir. Diktatörlük şehrin kapılarına dayandığı zaman, ondan söz edilirken hiç kimse tamamen tarafsız olmaya girişemez (bağlanamaz). Şu halde, bu kitabın varacağı sonuçlar bir kesinlik niteliği taşımazlar. Zaten taşıyamazlar da.. Bilim yönünden sadece bir varsayım değerine sahiptirler. Fakat bu faraziyenin gerçekleşme ihtimali, bunun tam tersi olan faraziyenin gerçekleşme ihtimalinden daha fazladır. Askerî bir hükûmet darbesinin yapıcıları, vatanımızın talihini, kutusunun içinde aşağı yukarı beş bilya ve ancak bir tek boş yuva bulunan Rus ruletinde oynayacaklardır. Bu temiz yürekli savaşçılar tetiğe asılmadan önce işte bunu bilmelidirler.

BİRİNCİ KISIM

Diktatörlüklerin sosyolojisi

DİKTATÖRLÜKLER nereden gelir? - Ruhbilimci açıklamalar, ne kadar ilgi çekici olursa olsun, meseleyi aydınlatmamaktadır. Tiranlıkların temelinde, büyük bir siyasî ustalığa ve hayli de şansa eklenen, bir insanın frenlenmemiş tutkuları, iktidar hırsı, kendini beğenmişliği mevcut bulunabilir. Buna şüphe yoktur. Fakat, bütün toplumlarda, benzer şartlarda bulunan bu türlü insanların nisbeti hemen hemen sabittir. O halde neden bazı devirlerde çok sayıda otoriter kişi yüce iktidara konarlarken, bazen yüzyıllar geçer de, bunlardan hiçbiri oraya erişemez? Erişemezler zira, tarihin belli devirlerinde diktatörlük salgınları vardır. Ayni delil, diktatörlükleri «yoksun-

luk» (frustration) la açıklayan psikanalitik teoriler için de geçerlidir. Diktatörlerin çoğunun kısa cüsseli olmaları (Sezar, Cromwell, Robespierre, Napolyon, Hitler, Stalin, Franko v.b.), bir çoğunun kendilerinde kompleksler yığını yaratmaya elverişli olan zorlu bir yeni - yetmelik ve bir gençlik geçirmiş olmaları bir vakıadır. Fakat Tanrıya şükür ki, bütün kompleksli insanlar da birer diktatör olup çıkmıyorlar. Ve hiçbir delil de, büyük diktatörlük salgınları geçiren milattan önce VII nci ve VI ncı yüzyıllarda ya da milattan sonraki XIX - XX nci yüzyıllarda, komplekslıler oranının daha yüksek olduğunu düşünmemize müsaade etmiyor.

Diktatörlükler oldukça kesin tarihî durumlara rastlarlar. Bunlar en çok, inanç buhranlarının da katıldıkları sosyal yapı buhranlarında görülmektedir. Böyle bir durumun özüyle ilgili hiçbir unsur 60 yıllarının Fransa'sında mevcut değildir. Diktatörlük, 45 milyonluk anavatanlı karşısında sayıları bir milyondan az olan ve bunların da hepsi «aşırı» olmıyan Cezayirli Fransızlar bir yana, Fransızların hiçbir önemli kesiminin ihtiyaç ve özlemlerini yansıtmamaktadır. Cromwell oranı sayılmaya bile değmez. Bugünün Fransa'sında diktatörlüğü isteyen ya da bundan fayda sağlayacak olanlar on yurttaştan bir'ini bile teşkil etmez. Yine de bu durum diktatörlüğün imkân dahilinde kalışını önlememektedir.

Böylece, karşılıklı olarak, sosyolojik diktatörlükle, teknik diktatörlük diye adlandırılacak iki tiranlık tipini ayırdetmek gerekiyor. Birincisi, bir inanç ve yapı buhranına tekabül etmektedir. Denebilir ki: toplumun durumundan doğmuş, hatta derinliklerinden çıkmış, endogène (içten-doğma) dir. Gelişimi özel, muhtar, exogene (dıştan - doğma) bir karakterde olan ikincisi ise, kelimenin biyolojik anlamında asalak olup, toplum dışında kalan faktörlerden doğmuş ya da bu toplum içersinde tecrit olunmuştur. Kendisine maruz bulunan milletin ihtiyaçlarına, nüfusunun önemli bir kısmının özlem ve isteklerine cevap vermek yerine, kendisini ifraz eden özel organizmanın özel ihtiyaçlarını, pek az sayıdaki ve hiçbir temsilciliği de bulunmayan unsurlarının özel istek ve özlemlerini dile getirmektedir. Pretoryen diktatörlüğü, bu teknik diktatörlüğün bir çeşidi - yoksa tek çeşidi değil - dir.

BİRİNCİ FASIL

Diktatörlükler ve yapı buhranları

DİKTATÖRLÜKLER büyük sosyal çalkalanmalar ortasında, savaşlar ertesinde, derin iktisadî sarsıntılarda ortaya çıkmaktadır. Bu maddî buhranlarda, nisbî de olsa bir kesinliğe lâyık bulunan moda terimi kullanacak olursak, «konjonktürel» görünümü ve «yapısal» görünümü birbirinden ayırdetmek gerekir. Tarih boyunca, sosyal yapılarda, gerçek bir değişim olmadan da, tamamen özel şartların başlıca rolü oynadığı, özellikle konjonktürel birtakım diktatörlüklere rastlanır. Bunlar enderdir, kısa sürerler, daima da başarısızlıkla son bulurlar. Tersine, diktatörlüklerin çoğu ise daha ziyade yapısaldır. Konjonktür (savaş, iktisadî buhran v.s.) sadece başlatıcı bir unsur, kelimenin tıbbî anlamında bir «uyarıcı iğne» rolünü oynar.

Diktatörlükleri doğuran yapı buhranları, bir toplumun çeşitli unsurlarının eşit olmayan bir evrimi yüzünden meydana gelmektedir. Hayat seviyesinin yükselmesine, sınıflararası bağıntılarda değişikliğe, örf ve adetlerde farklılaşmaya yol açan bir üretim metodları değişimini varsayalım: eğer siyasî ve kurumsal (müessesevî) cihaz da ayni biçimde gelişmezse, bu sonuncu ile, çevrelediği toplum arasındaki desteksizlik artar. Belli bir seviyeden sonra bu tutarsızlık artık çekilmez hal alır. Kurumlarda, derinden ve anî bir altüst olma ihtiyacı, onları yeni sosyal düzene uyduracak bir «değişim» ihtiyacı kendini duyurur. İhtilâlci öz taşıyan böyle bir durum ise, ödevi ister bu değişmeyi yaratmak, isterse onu önlemek olan diktatörlüklere yol açar.

I — DİKTATÖRLÜK SALGINLARI VE YERLEŞİK DİKTATÖRLÜKLER

Yunanlı tiranlardan Sezar'a, Sezar'dan Savonarole'e, Savonarole'den Kalven'e, Kalven'den Cromwell'e, Cromwell'den Robespierre'e, Robespierre'den iki Napolyon'lara, iki Napolyon'lardan Musolini, Hitler ve Stalin'e: diktatörlük insanlığın gelişme safhalarından herbirine eşlik etmektedir. Bütün gözlemciler bu çizgiye dikkati çekmişlerdir. Bunun üzerine takılıp kalmak gereksizdir. Oysa, başka bir olay, daha kesin bir tasvire değer görünmektedir. Çünkü şimdiye kadar hiç dikkati çekmemiştir: diktatörlüklerin tarihteki eşitsiz dağılımı. Gerçi hemen hemen her devirde diktatörlüklere rastlanmaktadır. Fakat çoğu kere bambaşka durumlar söz konusudur. Bu hallerde diktatörlük az çok sürekli şekilde bir sürü ülkeye yayılmaktadır. İstisnai bir siyasî rejim olmak yerine, istatistik açıdan normal bir rejim haline gelmektedir. Bu ritm, bazı bulaşıcı hastalıklarınkine benzetilebilir. Diktatörlük her zaman mevcuttur, fakat belli bir yere sıkışmış olarak. İstisnaen de salgın bir şekilde çok büyük bir ölçüde gelişir: aynen, geniş salgınlara, ortaya çıkışları ile yayılmaları halâ tamamen açıklanmamış olan veba ve kolera «pandemi» (1) lerine benzer bir şekilde.

Böylece iki büyük diktatörlük salgınına işaret olunabilir. Birincisi, milattan VII-VI yüzyıl önce, Antikite devrinin Akdeniz sitelerinde şiddetle hüküm sürmüştür. Hastalık, ilkin Küçük Asya-

(1) Büyük salgın anlamına. (Ç. N.)

dan doğmuş ve oradan da Helen dünyasının bütünü üzerine yayılmışa benzer. Yunanlı yazarlar, bu diktatörlüklere başlangıçta hiç de kötüleyici bir anlama gelmiyen «tiranlıklar» adını takmışlardır (etimolojik olarak tiran, efendi ya da şef demektir). Fakat, birçok tiranın aşırılıkları o derece büyük olmuştur ki, lâkapları zamanla zulmeden'le eş anlama gelir. Bu aşırılıkların, genellikle diktatörlüğe karşı parti ya da sınıflara mensup olan tarihçi ve filozoflarca mübalağa edilmiş olduğu iddiası belki de bir gerçektir. Bununla beraber tiranların çoğu, çağdaşlarının müsamahasız hükümlerine müstahak görünmektedirler. Eğer içlerinden hiçbiri, Adolf Hitler tarafından erişilen katliam seviyesine ulaşamamışsa, pek çoğu için bu, sadece vasıta yokluğundan ve Devletlerinin küçüklüğündendir: zanaatkârlık usulleri ancak sınırlı bir etkinliğe imkân bırakmaktadır.

VII nci ve VI ncı yüzyılların bu salgını kolay sönmedi. V nci yüzyılın, yunan medeniyetinin en yüksek noktasında yer alan Perikles'in Atinalı rejimini, diktatörlük-zulüm aynılığı sebebiyle diktatörlükler arasında bir yere sokmakta tereddüt edilir. Phidias ve Anaxagore'un dostunun verdiği örnek, bu ayniliğin mutlak olmadığını açık bir şekilde göstermektedir. Bu liberal diktatör, bu aydın müstebid, ender rastlanan bir iyi tiran tasvirini ortaya koymaktadır. Kendinden önce gelenlerle belli bir hısımlığı muhafaza etmekle birlikte, onlardan esaslı bir şekilde ayrılır. Roma Cumhuriyetinin M.Ö. I. yüzyıldaki buhranları, klasik Yunan tiranlarıyla daha çok ortak çizgiye sahiptir. Hepsi de askerlerin rollerine ilişkin birtakım özel karakterler ortaya korlar. Bunlar İsa'dan sonra III ncü yüzyılda Roma Diktatörlüğünün ikinci safhalarında daha da belirli bir hal alacaktır. Fakat, burada söz konusu olan, Yunanistan'da bin yıl önce yayılmış tiranlıklarla birlikte düşünülmesi artık imkânsız bulunan ve mevzii karakterde bir hastalıktır.

İkinci büyük diktatörlük salgını yenidir: 1789 Fransız ihtilâli ile doğmuş, gelişimi henüz durmamıştır. XVIII nci ve XIX uncu yüzyıllarda Robespierre ve iki Napolyon'larla, özellikle Avrupa'da ortaya çıkmıştır. 1914 den önce birinci «caudillos'culuk» (1) dalgasıyla Amerika'ya sıçramıştır.. Arkasından orada ardarda ge-

(1) Bu terim 19. yüzyılda pronunciamiento (hükûmet darbesi) sonucu iktidara ulaşan generallerin, bu hareketini ifade etmektedir. (Ç. N.)

len patlamalarla gelişir. 1920 ve 1945 arasında, eski kıtada, Lenin, Musolini, Hitler, Franko, Salazar ve artık isimleri az çok unutulmuş bulunan bütün balkanlı tiranlarla azamî genişliğine ulaşmış görünür. İkinci dünya savaşının bitiminden bu yana, salgının belli başlı yuvaları Asya'ya, Orta-Doğu ve Afrika'ya kaymaktadır. Amerika'da ve Avrupa'da ise tersine, hastalık geriler.

Bugünün «pandemi» si, milâttan VII yüzyıl öncekinden esaslı bir şekilde farklıdır. O zamanlar diktatörlük oldukça tekbiçim idi; az çok mütecanis şartlardan ortaya çıkıyordu. Modern tiranlıklar ise tersine, çok değişik biçimler altında görünmekte ve son derece gayri mütecanis durumlara tekabül etmektedir. Faşist diktatörlükler ile komünist diktatörlüklerin kendi aralarında ve bunlarla, Latin Amerika'nın «caudillos'culuk» u arasında, bu sonuncusu ile Kemalizm arasında, Nasır ile Mao Tsê-toung arasında, Avrupa'nın XIX uncu yüzyıl diktatörlükleriyle XX nci yüzyılınkiler arasında, Robespierre ile Napolyon arasında, I. Bonaparte ile II. si arasında pek çok farklar mevcuttur. O derece ki, bütün bu rejimlerin ayni toplu hareketin birer parçası olup olmadıkları dahi sorulabilir.

Gerçekte, bir «pandemi» görünüşü altında; birbirlerine karşılıklı bir şekilde bağımlı sayılabilmek için doğuş mihrakları ve bulaşma alanları birbirlerinkinden çok uzak, zafiyet şekilleri de fazla farklı olan, ayni zamanda ortaya çıkmış birçok salgın söz konusu değil midir? Böyle bir sonuç yanlıştır. Yeni diktatörlük tiplerinin çeşitliliği ve birbirlerinden uzak oluşları, bütün bunların birbirlerine bağlı olmalarını önlemez. Artık bölmelere ayrılmış olmaktan çıkan bir dünyada, diktatörlüklerin de birbirlerine bulaştıkları inkâr götürmez: Musolini Hitler'i taklid etmiştir; Hitler Musolini'yi, Mustafa Kemal de Musolini ve Lenin'i taklit etmişlerdir; Peron Avrupa diktatörlüklerini, Nâsır ise bütün kendinden önce gelenleri taklit etmiştir. Öte yandan modern diktatörlüğün bütün bu değişimleri kısmen, ayni temel faktörden türemektedir: çağdaş dünyanın ekonomiko - sosyal yapılarının evrimi.

Anlatılagelen iki büyük salgın dışında, diktatörlük, oldukça ender rastlanan bir siyasî olaydır. Ortaçağdan XVII nci yüzyıla kadar Batıda, İtalyan ya da kuzey sitelerinde, bundan bazı örnekler sayılabilir: özellikle Floransa'da Savonarole, Münster'de Jean de Leyde'in, Cenevre'de Kalven'in, Brüksel'de Orange prensinin dik-

tatörlüğü ve öbürleri. Bu rejimler eski tiranlıklarda olmayan, modern diktatörlükleri haber veren ideolojik karakterleriyle ilgi çekicidirler. Din savaşları da ayni şekilde, az çok teknik karakterde hayli sayıda askerî diktatörlüğe vücud vermişdir. Bütün bu denemeler, süreleri ve kadroları bakımından sınırlı kalırlar; kısadırlar. Şehirli topluluklar kademesinde, yani daha geniş birliklerin, milletin meydana gelmesine yönelen genel evrimin kenarında oluşurlar.

Cromwell'in rejimi bambaşka bir türdendir. Büyük bir Devlette, Aşağı - Roma İmparatorluğu ile Robespierre arasında kurulan bu biricik diktatörlük, çağımızın bazı sistemlerinin biçimini daha o zamandan ortaya koymaktadır. Doktrinci ve askerî yan orada sıkı sıkıya birbirine karışmakta ve Koruyucu Lord'un (1) askerleri modern militanlardan birtakım çizgilere sahip bulunmaktadırlar. Söz gelimi, Mao Tsé-toung bu siyasî orduyu, bu milis-partiyi hiç de beğenmemezlik etmezdi. İngiliz Cumhuriyetinin burjuva karakteri ve iç çelişmeleri, I. Fransız Cumhuriyetinin yapısına ve onu mahvedecek olan zorluklara oldukça benzemektedir. İngiltere'nin iktisaden ilerlemişliği, ihtilâl buhranını Fransa'dan önce atlatmış oluşunu kısmen açıklamaktadır. Bu anlamda Cromwell diktatörlüğü, XIX uncu ve XX nci yüzyılların büyük salgınının ilk belirtisidir. Bununla birlikte, bu genel açıklamanın kapsamını mübalâğa da etmeyelim ve benzerlikleri hiç zorlamıyalım. «Têtes rondes» (2) macerası, çağın Britanya topluluğuna has, özellikle siyasî ve dinî uzlaşmazlıklardan ayrı düşünülemez. Bu, istisnaî bir olay olarak kalmaktadır.

II — YAPI BUHRANLARINA ÖRNEKLER

Her iki büyük diktatörlük salgını da, sosyal çalkalanma devrelerinde yer almaktadır. Biraz da, yer kabuğunun çatlama bölgeleri boyunca görülen depremler gibi. VII nci ve VI ncı yüzyıllar, tarımsal ve aristokratik bir temel üzerine kurulu geleneksel yapıdan, ticarî, zanaatcı, burjuva ve eşitçi yeni bir yapıya geçen Yunan sitelerinin temel değişimlerinin etkilerine mâruz kalmışlardır. İlkel şehir Cumhuriyetleri esas olarak oligarşik bir karaktere sa-

(1) Kastolunan Cromwell'dir. (Ç. N.)

(2) Toparlak kafalılar : Sözü edilen devirde tarihî bir rol oynamış bulunan bazı İskoçyalılara, çok dibinden traş edilmiş özel saç şekilleri sebebiyle yakıştırılan bir takma ad. (Ç. N.)

hip idiler. İktidar orada, servetin başlıca kaynağı olan toprağa sahip aile reislerine ait bulunuyordu. Çoban ve tarımcı halklar, kapalı ekonomide yaşıyan köylü topluluklarını meydana getiren yurttaşlar, daha sonraları Caton L'Ancien'in meziyetlerini öveceği halklarınkilere biraz benzeyen, sert, sade ve mütevazi bir hayat sürmekteydiler.

Gemiciliğin, sömürgelerin, ticaretin, zanaatkârlığın gelişmesi, yapıların da yavaş yavaş altını üstüne getirdi. Kapalı ekonomiden mübadele ekonomisine geçildi. Genel yaşayış seviyesi yükseldi. Tüccarlar, zanaatkârlar, serbest meslek sahipleri ve aydınlardan meydana gelen bir orta sınıf, ayni zamanda da bunların memur, işçi ve yardımcılarından kurulu bir pleb sınıfı doğdu. Millî üretim içindeki payı gittikçe azalan geleneksel aristokrasi tarafından iktidardan uzak tutulan bu burjuvazi, Devletin yönetimine katılmak istiyordu. Bu pleb, maddî durumunu iyileştirmek istiyordu. Kendi ölçüsüne uygun müesseseleri arayan yeni bir site doğum halindeydi. Diktatörlükler işte, bu zorlu değişime, bu acılı buhrana rastlarlar.

Roma da, I nci yüzyılda bir İsviçre kantonu boyutlarındaki küçük, ilkel bir topluluğun, askerî fetih üzerine kurulu geniş bir imparatorluk başkenti haline gelmesi olayı sebebiyle vahimleşen ve yukarıdakine benzeyen bir durum içerisinde bulunuyordu. Cumhuriyetin can çekişmesinin işareti olan diktatörlüklerde, bir yandan ordu, öteyandan sömürge prokonsülleri büyük bir rol oynadılar. Eski Yunanda bu faktörler çok daha az bir öneme sahiptiler. Bu fark bir yana, genel evrim şemaları birbirinin tıpkısıdır. Zaten her iki durumda da çağdaş gözlemciler, buhranın genişliğinin şuuruna varmışlar ve de, sonuçları sebep olarak almak şeklinde ortak bir eğilime sahip olmuşlardır. Sosyologtan çok ahlâkçı olan bu kimseler, genellikle örflerin değişmesine, lüks ve konfor zevkine, paraya verilmeye başlanan öneme, gayret duygusunun eksilmesine, geleneksel ahlâkın gevşemesine esef etmişlerdir. Acımaları: «kâm alma düşüncesi fedakârlık düşüncesinden üstün geldi; edilen hizmetin, yapılan işin hakkettirdiğinden daha fazlası istendi» tarzında pek Vischy'li bir tondadır. Hayat tarzının böyle şekil değiştirmesinde bizzat, siyasî buhranları doğuran toplumun evriminin önlenmez etkisini görmemişlerdir. Aslında «kâm alma düşüncesi» sadece bir tâlî sebep, bir menzildir.

Çağımızın diktatörlükler salgını da, öteki salgın gibi, ekono-

mik ve sosyal yapıların altüst oluşu safhasında yer almaktadır. Robespierre, Bonaparte'lar, Güney Amerika «caudillos'culuk» u, «kemalizm» ve bugünün Orta-Doğu diktatörlükleri, tarımsal ekonomi üzerine kurulu aristokratik toplumların, esas olarak sınaî ve ticarî temelli burjuva toplumlarına doğru olan dönüşümüne bağlıdırlar. Çok basitleştirilmiş olmasına rağmen klasik markscı tahlil, bu oluşmanın oldukça doğru bir şemasını vermektedir. Ayni tahlil, komünist ve faşist diktatörlükleri açıklamada ise daha az doyurucudur. Teoride birinciler ve ikinciler burjuva toplumlarından sosyalist toplumlara geçişe tekabül edeceklerdi. Komünizm bu geçişi gerçekleştirecek, faşizm ise bunu önlemeye ya da frenlemeye çabalayacaktı. Fakat, pek çok halde komünist diktatörlükler, sanayice az gelişmiş, burjuva olmaktan çok aristokratik karakterdeki Devletlerde kuruldu. Birçok faşist tiranlıkda da komünizm düşmanlığı sadece bir bahanedir. Sovyetleşme hususunda hiçbir gerçek tehlike henüz mevcut değildir. Ama bütün bunların ne önemi var: her ne olursa olsun, esas olan, XIX ve XX nci yüzyıl diktatörlüklerinin de toplumların altüst oluşlarına bağlı olduklarını müşahede etmektir.

Ayni benzerliğe yerleşik (bir bölgeye özgü) tiranlıklarda da rastlanır. Cromwell denemesinin, XIX uncu yüzyıl diktatörlüklerini önceden haber verdiği söylenmişti: orada, yükselen burjuva sınıfıyla, alçalmakta olan aristokrat sınıf arasında belli bir uyuşmazlık mevcuttu. Bu durumda başlı başına bir rol oynayan dinî mücadele, bizzat bu sosyal görünüme (tabii, çapını bu derece küçültmeksizin) bağlıdır: püritanizm, dinin burjuva bir anlayışını ifade etmektedir. Ayni özellik Cenevre'deki Kalven diktatörlüğünde, Brüksel'de Orange prensininkinde de bulunmaktadır. Orta çağ ya da rönesansa ait diğer komünlerde ideolojik görünüş çok kere, maddeci görünüşe üstün gelmektedir: dinî uyuşmazlıklar - ki, bunlar da siyasî meşruluk uyuşmazlıklarıdır - yapı değişmelerinden daha ön plânda yer alırlar. Bu sonuncular, Münster'deki Jean de Leyde diktatörlüğünde halâ önemli yer tutarlar. Meselâ: anabaptist hareketindeki dinî galeyanın halk sınıflarının bir ifadesi oluşu. İdeolojik ve mistik unsurların hâkim göründüğü Floransa'daki olağanüstü Savonarole macerasında ise daha az nettirler: zaten muhtemeldir ki, burada söz konusu olan, yapısal olmaktan çok konjonktürel bir diktatörlüktür.

Fakat bu iki tipi ayırmak her zaman kolay değildir. Çok derin

bir konjonktür buhranı, buna maruz kalan toplumun bile yapılarını, genel olarak, sürekli bir şekilde etkilemektedir. Böylece 1923 Alman enflasyonu, konjonktür buhranı, servetin dağılımını altüst etmiş ve birtakım sınıfların mahvına sebep olmuştur: işte bir yapı değişimi. 1929 çöküntüsü, konjonktür buhranı, genişliği sebebiyle pek çok ülkede iktisadî ve sosyal yapılarda çok derin değişmelere yol açtı. Zaten çoğu kere yapı buhranları, konjonktür buhranlarına karışmıştır. Sosyolojik sınıflandırmalar hiçbir zaman katı değildirler. Bunlar ancak azçok ideal karakterli bazı sınır kategoriler çizebilirler. Gerçek, ikisinin ortasında bulunmaktadır. Katıksız olarak yapısal ya da katıksız konjonktürel pek az diktatörlük mevcuttur. Pek çoğu ayni anda bu iki özelliği kendilerinde toplarlar. Fakat bazıları daha ziyade yapısaldır. Konjonktürel şok burada sadece bir harekete getiricilik rolünü oynar. Esas olarak konjonktürel olan diğer diktatörlüklerde, yapısal çelişmeler tek başlarına hiçbir önem ifade etmezler.

Bu hususta 20 yıllarının İtalya, 30 yıllarının da Almanya örnekleri ilgi çekicidir. Birincisinde yapı buhranları ve konjonktür buhranları sıkı sıkıya birbirlerine karışırlar. İtalya'yı kendi haline terkeden, savaşın maddî güçlükleri, Caporetto afetinin sebep olduğu sarsıntılar, müttefiklerin tutumunun da körüklediği yoksunluk kompleksi: bütün bunlar ayni anda maddî ve manevî olan bir konjonktür buhranı doğurmaktadır. Fakat yine de çeşitli yapı buhranları mevcuttur: kuzeyde genel oyun kendisine ilk defa olarak büyük bir güç kazandırdığı bir işçi sınıfıyla, kendisini enerjik bir şekilde savunmaya kararlı bir işveren sınıfı arasında mevcut ve sanayileşme sebebiyle ortaya çıkmış bulunan birtakım uyuşmazlıklar (1848 de Fransa'daki durum); bu modern İtalya ile, sefil ve geri kalmış bir köylü topluluğunun otoriter hareketler için uysal taraftarlar yetiştirdiği az gelişmiş Güney İtalya arasındaki uzlaşmazlıklar, v.s. Weimar Cumhuriyetinde (1), iktisadî çöküntü ve işsizliğin artması (konjonktür olayları) komünist partinin gücünü ve patronlara saldığı korkuyu arttırmakta ve bir yapı buhranını da vahimleştirmektedir. Orta sınıflar bir meşrûluk uyuşmazlığının sıkıntısını çektikçe kendilerini Hitler'in çekiciliğine kapıp koyuvereceklerdir; bozgun ve millî haysiyetin kaybıyla ilgili sayılan

(1) Almanya'da 1919 Anayasasıyla kurulan rejime verilen ad. (Ç. N.)

1919 un demokratik müesseseleri memleketin büyük çoğunluğunca reddolunmaktadır; zaten bunlar 1914 öncesi Almanya'sının otoriter ve askerî geleneklerine de uymamaktadır.

III — BUGÜNKÜ FRANSADA YAPI BUHRANI YOKLUĞU

1789 dan beri Fransa'da, «devrim» kelimesi modadır. Solda olduğu gibi sağda da gazeteciler seve seve «devrim ortamı» ndan söz açarlar: terim bu son yıllarda yaygın bir şekilde kullanılagelmiştir. Çok defa «hareketsizlik» teriminin de kullanılmış olduğu bir gerçektir. Gerçekte her ikisi de pek mübalâğa edilmiştir. İkinci İmparatorluktan bu yana en büyük iktisadî genişlemeyi gerçekleştirmiş bulunan IV. Cumhuriyet hareketsiz değildi: sonsuz kusurlarına rağmen, onun vatana yararlık gösterdiğine tarihçiler hükmedeceklerdir. Bugünün Fransa'sının durumu, gerçek anlamda, dünkünden daha fazla ihtilâl dolu değildir. Eğer Cezayir meselesinin - yani Fransız altıgenine ait olmayan bir dış kaynaşmanın - sürdürdüğü çalkalanma ortadan kalksaydı, millet derinliklerinde kaybetmemiş olduğu kararlılığı ve dengeyi yeniden bulurdu. Elbette, iktisadî genişlemenin ve nüfus basıncının etkisi altında yirmi yıldan beri Fransız toplumunda birçok değişimler meydana gelmiştir. Bunlar bazı intibak problemlerini de ortaya çıkarmış bulunuyorlar. İçlerinden bir kısmı çok önemlidir: fakat hiçbiri ihtilâl şartlarının karakterini çizen genişlik ve âcilliğe sahip değillerdir. Bunları çözmek için diktatörlüğü kullanmaya kalkışmak «polaris» füzeleriyle keklik avına çıkmak olurdu.

Sosyal evrim ile bazı müesseselerin katılığı arasındaki en canlı ve, yapı buhranı kavramına de en yakın çelişme, en çok gelişmiş ülkeler seviyesindeki modern bir üretim kesimi (sektörü) ile küçük tüccarlar, zanaatkârlar ve köylüler arasında mevcuttur. Eski bir kesim meydana getiren bu sonuncular, iktisadî modernleşme yüzünden, kendi kendilerini yenilemeye, ya da yok olmaya mecburdurlar. Yine de bu zorunluluğa kolayca boyuneğmezler. Bu sebebledir ki, özellikle 1956 nın Poujade'cılığında (1) ve 1960 köylü galeyanında gayet canlı hoşnutsuzluklar dilegelmiştir. Tabii bu

(1) Küçük tüccar ve zanaatkârların çıkarlarını savunan ve 1956 seçimlerinde de belli bir başarı kazanan faşist karakterli bir hareket. (Ç. N.)

durumda Devlet uzun vadeli bir yeniden - intibak ve yeniden - sınıflandırma plânı tespit etmelidir. Fakat ortada diktatörlük yollarını açacak genişlik ve vahamette bir hal de mevcut değildir. Kudretinin en yüksek noktasında U.D.C.A. (1) oyların ancak yüzde onunu toplayabilmiştir. Elbette iktisadî evrimi frenlemeye dört elle sarılmış geleneksel orta sınıflar, faşizmin alışılmış müşterileridir. Fakat, faşizmin gerçekten mümkün olabilmesi için bunların iyiden iyiye umutlarını yitirmiş ve kendileri gibi umutsuz diğer sosyal kategorilerin de bunların çevresinde toplanmış olmaları gerekir. Belki de, 1929 daki gibi derin bir iktisadî çöküntü ayni şartları yeniden yaratabilirdi. Uzmanlar ise bunun imkânsızlığına hükmediyorlar. Her ne olursa olsun böyle bir durumdan şimdilik uzak bulunmaktayız.

Zaten yeni kuşakların itkisi, meseleyi gittikçe çözebilecek bir nitelik kazanmaktadır. «Poujade'cılık» maddî bir hoşnutsuzluğu (çok düşük gelir, çok yüksek vergi) dile getiren sadece iktisadî bir olay değil, fakat ayni zamanda, modern topluma karşı dikilen psikolojik bir olaydır. Küçük tüccar, zanaatkâr, küçük çiftçi, Meunier de Sans-Souci'nin görüşlerini tastamam kopya eden eski bir ferdiyetçi hürriyet anlayışına bağlıdırlar: onlara göre hür olmak bir işverene bağlı olmamaktır; işini kendi kendine düzenleyebilmektir; kendi nezdinde ve kendi kendinin efendisi olarak kalmaktır. Onlar, ferdî teşebbüsün gereklerinin ve alıcılar konusunda serbest olamamadan doğan bir bağlanmışlığın şuuruna varmış değillerdir. Halles' (2) de alışverişini yapmak için şafaktan önce kalkmış, bütün bir günü hatta yemek saatlerini bile, alıcılarına hizmet etmek için ayak üstünde geçirmiş olan, akşamları geç saatte kapayan, bundan sonra da dükkânını düzene koyması, hesaplarını yapması ve ertesi günün hazırlıklarına girişmesi gereken Parisli bakkal bağlanmış bir insandır. Yeni kuşaklar anlamışlardır ki, bir ücretli, ücretinin yüksek olması, elinin altında hayli boş vakit bulundurabilmesi, iş garantilerine sahip olması, işverenin iktidarının da keyfî olmaması şartıyla çok daha hür olabilmektedir. Bütün bu sayılan şeyler de, gittikçe birer gerçek haline gelmektedirler. Poujade'-

(1) Poujade'cı Hareketin resmî adının kısaltılmış şekli: Union de Défense de Commerçants et Artisans (Tüccarlar ve Zanaatkârları Savunma Birliği). (Ç. N.)

(2) Paris merkezindeki hal yeri. (Ç. N.)

cıların oğulları, çalışan on kişiden dokuzunun ücretli olduğu (Büyük Britanya ve Amerika Birleşik Devletlerindeki gibi) modern topluma dahil olmak yolunda, gittikçe poujade'cı felsefeden uzaklaşmaktadırlar.

Böylece, gençlerin yükselmesi, modernleşme vetiresini ve bundan doğan uyuşmazlıkların önlenmesini çabuklaştırır. Ancak başlı başına bu durum, başka birtakım güçlüklere sebep olabilecektir. Özellikle gelecek yıllarda yeni kuşakları ekonominin içersine sokabilmek ciddî bir mesele teşkil edecektir. İş kurumlarının genişletilmesi, büyük eserler yaratma politikası, emeklilik yaşının indirilmesi v.s. gibi yollara başvurulmak suretiyle işsizliği önlemek için pek çok sayıda iş alanı yaratmak gerekecektir. Böyle bir durum, bir çöküntü (depresyon) sırasında patlayıcı bir hal alabilir. Şimdilik mesele pek zayıf bir şekilde kendini duyurmaktadır. Bazıları, Cezayir savaşının bunu kısmen sildiğini kaydetmektedirler. Askeri hizmetin uzunluğu, genç kuşaklardan gelecek iş taleplerini kısmaktadır. Bu muhakeme tarzı saçma değildir. Fakat yatırımların gelişmesi, daha yararlı sürüm yerlerinin daha az masrafla yaratılmasına müsade edecekti. Düşmanlıkların bitimi, bu hususta oldukça ciddî meseleler ortaya çıkaracaktır. Üstelik müslümanların seviyece yükselmesi de, birçok Cezayirli Fransızı, kendilerine anavatanda bir yer aramaya zorlayacaktır. Fakat, bu meselelerden hiçbirinin normal vasıtalarla çözülemiyeceği de ileri sürülemez. Her ne olursa olsun, barışın yeniden sağlanmasının bir diktatörlük doğurmaya elverişli meseleler yaratacağı bahanesiyle, savaşı uzatacak bir diktatörlüğün kurulmasını meşrû ve mazûr görmek Gribouille (1) vâri bir muhakemenin oldukça güzel bir örneği olurdu.

Sosyal evrim ile müesseseler arasındaki tutarsızlığın, tiranlık doğurmaya elverişli bir yapı buhranına sebep olabileceği başka hiçbir alan yoktur. İşçi sınıfının Fransız toplumu içersine girişi henüz tamamiyle sona ermiş değildir. Fakat bu oluş, düzenli bir şekilde devam etmektedir. Sosyal güvenliğin gelişmesi ve hayat seviyesinin yükselmesi proletaryanın bütün güçlüklerini çözememiştir. Konut meselesinin de ciddiyetini muhafaza ettiği ölçüdedir ki, buzdolabı, televizyon, otomobil, çamaşır maki-

(1) **Düzensiz, karmakarışık bir kafaya sahip bulunan ve adetâ «yağmurdan ıslanmaktan korktuğunda kendini suya atıveren» halk yaratması bir tip.** (Ç. N.)

nası, serbest zaman hakkı, taleplerin arkasını kesebilmiş değildir. Her ne olursa olsun çalışma şartları problemi halâ olduğu yerde durmaktadır. İş imkânı henüz garantilenmiş değildir. Patronlar ve kadrolar konusundaki bağımlılık, çoğu kere esaret karakterini muhafaza etmektedir. Müessese şefleri daima daha az bir ücret karşılığında daha çok çalıştırmaya, personelin hak ve teşebbüslerini en alt seviyede sınırlamaya yönelmektedirler. Ve bu eğilimin de nasıl tersine çevrilebileceği pek bilinmemektedir. Sınıflar kavgası sönmek üzere değildir. Fakat bu andan itibaren daha az şiddetli şekillere bürünmektedir: artık mücadele sisteme karşı olmaktan çok gittikçe sistemin içersinde olagelmektedir.

Fransa gitgide, bir Amerikan iktisatçısının tasvir ettiği gibi, elbette bütün insanî ihtiyaçların karşılanmış olmadığı (çünkü İnsanların istek ve ihtiyaçları muhtemelen sonsuza uzanmaktadır), fakat yurttaşlarının tümünün yalnız ilkel ihtiyaçlarının (besin, konut, giyim) değil, ayni anda ikinci sıra ihtiyaçlarının (konfor, boş vakit, kültür) bile karşılanmış olacağı bu affluent society (bolluk toplumu) seviyesine doğru yürümektedir. Bu tip toplumlarda sosyal gerilimler gevşemekte, uyuşmazlıklar daha az keskin bir hale gelmekte, talepler azalmaktadır : «diktatörlük ortamı» denilen durum, sistemi yıkan bir savaş ya da ayarını bozan ağır bir iktisadî buhran (bu sonuncu gittikçe daha az ihtimal dahilinde kalmaktadır) patlak vermedikçe, hemen hemen tamamiyle ortadan kalkmaktadır.

Şüphesiz siyasî müesseseler çağımızın ihtiyaçlarına, iyice intibak etmiş değillerdir. Bununla birlikte, bu tutarsızlığı mübalağa da etmemek gerekir. Durum, IV. Cumhuriyette, III. Cumhuriyete nisbetle daha da iyileşmişti. Elbette dünyadakilerin en iyisi olan yüksek seviyede bir idarenin gelişmesi, hükûmet sisteminin kusurlarını kısmen gideriyordu. Şurası muhakkaktır ki, eğer Cezayir savaşı olmasaydı 1946 Anayasası daima işler durumda kalacaktı. Kusurları, tahammül edilmeyecek derecede ağır görünmeyecekti. Demek oluyor ki, bugünkü rejim de bunu başarmakta bunca güçlüğe uğrayıp dururken, bir önceki rejime bu meseleyi çözemediğinden ötürü hemen serzenişte bulunmamalıdır. Zaten, gerekli anayasa reformları siyasî olmaktan çok teknik bir karaktere sahiptir. Bunlar, demokrasinin üzerlerine kurulu bulunduğu şu temelleri söz konusu etmemektedir : serbest seçimler, çok partililik, millî temsil, muhalefete saygı. Tersine «parlamanter rejim - başkanlık rejimi»

kavgası, prensiplerin bizzat kendisinden çok, fiiliyata dökülmeleri ve etkinliklerinin sağlanması yollarına ilişkin bulunmaktadır.

Kısacası, şimdiki Fransız toplumunun en vahim yapı buhranı, kamu düşüncesinin evrimi ile, bunu yansıtmak iddiasında olan parti sistemleri arasındaki tutarsızlıktan doğmaktadır. Partilerin bölünümü artık günün meselelerine ve bunlara getirilebilecek çeşitli çözümlere uygun düşmeyen eski siyasî ayrılıklar üzerine kurulu kalmaktadır. XIX uncu yüzyılın son olarak III. Cumhuriyette «klerikal sağ» (1) ve «antiklerikal sol» çatışmasında somutlaşan muhafazakârlar-liberaller uyuşmazlığı, serbest okullara yardım kanunuyla tazelenmesine rağmen artık pek büyük bir anlam taşımamaktadır. Ayni şekilde, «kapitalistler - sosyalistler» uyuşmazlığı da, hafiflemesi imkânsız gibi görünmesine rağmen, artık aşılmış bulunmaktadır. Fiiliyatta kapitalist sağ ve sosyalist solun her ikisi de, az çok bütün batı Avrupa ülkelerinin yöneldikleri, bugünün karma sistemini kabul etmektedir. Fakat partiler bu durumu temsil etmiyorlar; bağımsızlar, «güdümcülük»ü zayıf düşürmeye, S.F.İ.O. (2) sosyalizmden söz etmeye devam ediyor. Komünizm artık sadece reformcu ve gittikçe de daha mutedil reformcu hale gelen seçmenlere ihtilâlci bir ideolojiyi kabul ettirmeye çalışarak gerçek meselelerle partiler sistemi arasındaki tutarsızlığın vahimleşmesine yardımcı olmaktadır. Öteyandan ekonominin eski kesimlerine ait «küçükler» in imtiyazlarını sıkı sıkıya savunmak suretiyle, sağın demagojisine kapılmaktan da geri kalmamaktadır. Ayrıca, solun kuvvetlerinin yarısını kısırlaştırdığı için, parlamento çoğunluklarını desteksiz bırakmakta ve onları memleketten bir parça daha ayırmaktadır.

Şimdiki Fransa'nın başlıca uzlaşmazlığı, iktisadî yenileşmeyi süratlendirmek isteyenlerle, onu frenlemek isteyenleri, Fransa'yı yirminci yüzyıl devrine getirmek isteyenlerle, onu taassup çağında tutmak isteyenleri karşı karşıya getirmektedir. Bu uyuşmazlık partilerarası mücadelede yansımamaktadır. Zira aşırı sağdan aşırı sola kadar hepsi, değişmeleri körüklemektense mevcut durumla-

(1) Ruhban sınıfının kamusal ve özel işlere karışmasını savunan düşünce sistemi. (Ç. N.)

(2) Fransız Sosyalist Partisinin 1905 de aldığı ismin kısaltılmış şekli : Section Française de L'İnternationale Ouvrière (İşçi Enternasyonalinin Fransız Kesimi). (Ç. N.)

rın teferruatla ilgili noktalarını savunmaya daha çok bağlıdırlar. Partiler daha genç yaşta olan kuşakların görüşlerinden çok, elliden yukarı yaştakilerin görüşlerini ifade etmektedirler. Siyasî bağlanma duygusu, hükûmet ve meclis oyunlarının vermiş olduğu gerçek-dışılık izlenimi, müesseselere has kusurlardan olduğu kadar, buradan da doğmaktadır.

Bu partiler buhranı ciddîdir. 13 mayıs 1958 (1) in ertesinde önemli bir rol oynamıştır; çünkü partiler IV ncü Cumhuriyette kendilerini, kendi evlerinde hissetmiyorlardı; çünkü yöneticilerinin, milletin başlıca meselelerine yabancı olduklarını görüyorlardı. Fransızlar, rejimin ölüşünü kayıtsızlıkla, onu ciddî olarak korumaya çalışmaksızın seyrededurmuşlardır. Bu buhran halâ da çözülmüş değildir. İki buçuk yıldan beri siyasî partileri ve yurttaşları birbirlerine yaklaştırmak yolunda kayda değer hiçbir ilerleme sağlanamamıştır. Birinciler, ikincilerin doldurmadığı boş ve eskimiş kadrolar olarak kalmaktadır. Elbette bu durum bir diktatörlük teşebbüsüne karşı muhalefeti de zayıflatmaktadır. Fakat, başlı başına kendisi de, bir diktatörlüğe götürmeye yetmemektedir. Yurttaşlar da, bu yabancılaşmayı affedilmez bir olay olarak görmemekte, gelişmiş toplumların nisbî bir siyasetten uzaklaşmaya yönelmeleri ölçüsünde, onunla uyuşmaktadırlar. Partileri feshedecek bir diktatörlük, zaten onların zayıflıklarına ve dokularının katılaşmasıyla ilgili durumlara çare bulamaz. İşte Gribouille tipi bir ilâç daha.. Gerçekte, bu yapı buhranı, teknik bir diktatörlüğe karşı direnmeyi zayıflatmaktadır. Fakat, sosyolojik bir diktatörlüğe de sebep olmaya elverişli değildir.

---

(1) Cezayir'de bazı askerlerin desteğini de kazanan kalkışmanın tarihi.

(Ç. N.)

İKİNCİ FASIL

Diktatörlükler ve inanç buhranları

BİR toplumun evrimi ile, kurumlarının hareketsizliği arasındaki tutarsızlık her zaman diktatörlüklere yol açmaz. Hıristiyanlık çağının başlangıcıyla Fransız devrimi arasında batı toplumlarının gösterdiği değişimler, içlerinden pek azı diktatörlüğe dönüşen bir çok yapı buhranına sebep olmuştur. Milâtdan önceki VII ve VI ncı yüzyılların Yunan sitelerinin çoğu, tiranlık doğurabilecek çalkantılar geçirmiş olmasına rağmen, tiranların boyunduruğuna düşmemişdir. Yalnız geleneksel aristokratik toplumlardan yeni burjuva toplumlarına geçen, XIX ve XX nci yüzyıl Avrupalı milletlerinden bazılarıdır ki, (hemen hemen bütün toplumların bunlara maruz bulunmasına rağmen), diktatörlüklere sahne olmuşlardır.

Sosyal evrimi hiç izlememiş olan bir siyasî rejim, bazen, bizzat kendi kendini yeni bir şekle sokabilmekte, bizzat kendisi zarûrî değişiklikleri gerçekleştirebilmektedir. Şüphesiz bu, çoğunlukla otoritenin az çok net olarak kuvvetlenmesiyle birlikte yürür. Tabiîdir ki, iktidar, değişimlerin yavaş olduğu sakin devrelerde gevşemekte, değişimlerin çok ve süratli olduğu zor devirlerde de gerilmektedir. Fakat bu gerilim daima diktatörlüğe kadar varmaz. Yapı buhranları eğer inanç buhranlarıyla beslenmezlerse, genellikle tiranlığa başvurulmadan da çözümlenirler.

«İnanç» kelimesi burada çok geniş anlamda alınmıştır. Zira siyasî inançları, felsefî inançları, dinî inançları, âhlakî inançları, sanat ve edebiyata ilişkin inançları göstermektedir. Elbette siyasî inançlar bu durumda en önemli rolü oynar. Fakat felsefî, dinî ve ahlakî inançlar da herzaman ondan kesin bir şekilde ayrılmazlar. Her biri ayni hayat ve dünya görüşünün birer parçasıdır. Yüzyıllar boyu din, iktidarı etkileye durmuştur. Görünüş olarak katıksız bir şekilde dinî olan buhranlar bile hükûmet etmekle ilgili işlere daima bulaşırlar. Bu özellik henüz ortadan kalkmış da değildir. Sanat ve edebiyat, bazen siyasete bir örtü olmaya yaramaktadır. Bu hususta özellikle otoriter rejimlerde görülen uzlaşmazlıklar, çok kere parti kavgalarını temsil etmektedir. Burada söz konusu olan temel farklılık, inançlar alanına değil, fakat onları etkileyen buhranın cinsine, mahiyetine bağlı bulunur. Bizzat Devletin ve iktidarın temellerine ilişkin ise, «bir meşrûluk uyuşmazlığı»ndan, eğer daha yüzeyde kalan ve daha çok ikinci derecede bir çatışmadan doğuyorsa, bir «sosyal örselenme» (1) den söz edilecektir. Kısacası, bu ideolojiler alanı üzerinde, yapısal ve konjonktürel ayırımına yeniden rastlanır.

I — DİKTATÖRLÜKLER VE MEŞRÛLUK UYUŞMAZLIKLARI

Ne Richelieu, ne XIV. Louis, ne Rusyalı Katerin, ne Bismark gerçekten diktatör değillerdi. Çünkü ellerinde bulundurdukları otorite ne kadar kuvvetli olursa olsun Devletin belli kuralları içinde kullanılıyordu. İktidarları güçlüydü ama, yönetilenlerin gözünde yine de meşrû olarak kalmaktaydı. Oysa inançlar açısından dikta-

(1) Örselenme terimini fransızcadaki «traumatisme» karşılığı olarak kullanmaktayız. (Ç. N.)

törlük, meşrû olmama niteliğiyle belirlenir. Fark, sanılabileceği gibi sadece hukukî değildir. Toplum üyelerinin düşüncelerindeki şekliyle, toplum temellerine ilişkindir. Meşrûluk, Ferrero'nun adlandırdığı gibi «sitenin bu göze görünmeyen dehası», siyasî sosyolojinin temel bir kavramıdır. Eğer diktatörlük otoriter bir meşru rejimden hemen her zaman için daha katı ve şiddetliyse, bunun sebebi «deha» nın himayesinden yoksun bulunuşu, daha çok, çıplak kuvvet üzerine kurulu oluşu, ve yurttaşların da bu hususu bilmeleridir.

Belli bir Devlette, belli bir anda yurttaşların büyük yığını, iktidarın, kendiliğinden doğan bir itaate mazhar olabilmek için bürünmesi gerektiği biçim konusunda az çok berrak bir fikir edinirler. Meşrû hükümet, kaynakları ve yapısı bakımından bu ortak düşünceye uygun düşenidir. Ötekiler meşrû değildir. Meşrûluk sadece, özü devirlere ve ülkelere göre değişen bir inançlar sistemidir. Avrupa'da XVII. yüzyılda meşrû hükûmet şekli irsî monarşiydi; bugün ise batıda çoğulcu (pluraliste) seçimler üzerine kurulu demokrasi meşrû hükûmet şeklidir. Öyle anlaşılıyor ki, Sovyet Rusya'da yurttaşlar Komünist Partinin iktidarı üzerine kurulu bir hükümeti meşrû saymaktadırlar. Demek ki, kelimenin sosyolojik anlamında meşrûluk yalnız ortak uyuşma ile tarif olunabiliyor. Ama, içten gelen, derin bir uyuşmayla; yoksa zorlamayla elde edilmiş dıştan bir rızayla değil. Bir hükûmetin meşrû olduğunu söylemek onun ortak yararı sağlama aldığını, iyi bir hükûmet olduğunu söylemek demek değildir. Fakat sadece, yönetilenler yığınının onu meşrû olarak gördüğünü söylemek demektir.

Meşrû olmayan her hükûmet de bir diktatörlük değildir. Gaspetme ile diktatörlüğü ayırdetmek gerekir. Genellikle kabul edilmiş bir meşruluk sisteminin var olduğu bir ülkede, bir hükûmet normal şekiller dışında (çoğu zaman şiddet yoluyla) iktidarı ele geçirirse bir gaspetme durumu söz konusudur. Gaspeden, mevcut meşruluk sistemini tartışmaz. Tersine, ilk özeni ona uymak, kendi kendini «meşrulaştırma»ya çalışmaktır. Bu şekildedir ki, saray mabeyincisi Kısa Pepen de en son merovenjliyi tahttan indirdikten sonra oraya yerleşir; fakat monarşiyi ortadan kaldırmak ya da değiştirmek hususunda hiçbir fikir beslemez. İstediği tek şey bizzat kral olmaktır. Halkın ve asillerin de gözünde kral sayılmak için Reims'de Papaya kendini takdis ettirir. Böylece, daha sonra bizzat meşruluğun işareti olacak olan takdis töreni, gaspını örtbas etmek

için, gaspeden tarafından icat edilmiştir. Bugün demokraside seçimlere başvurmak, takdisin yerini alan kendi kendini meşrûlama aracıdır; fakat söz konusu olması gereken, sahte bir takdis şekli teşkil eden plebisit değil, tam bir propaganda hürriyeti ve aday çokluğu içersinde yapılacak gerçek seçimlerdir.

Diktatörlük farklı bir duruma tekabül eder. Bir meşruluk buhranı, yani fikirlerin bir tek meşrûluk sistemine artık inanmaz hale geldiği, birçok sistemler arasında bölündüğü faraziyesi içinde yer alır. Gerçi bir meşrûluk sistemi üzerinde mutlak bir görüş birliği enderdir. Her zaman orjinaller ve anarşistler vardır; daima, azaltılması imkânsız küçük muhalefet grupları vardır. Fakat yine de meşrûluk üzerinde hemen hemen genel bir anlaşma, toplu bir «consensus» çok kere gerçekleştirilmiştir. Bu «consensus»un her bozuluşunda da behemahal bir diktatörlük halinin doğması gerekmez. Bunun olabilmesi için, memleketi iki parçaya ayıran bir bozuşma gereklidir. İktidarın ana prensiplerine ilişkin bir bozuşma şarttır: seçim sistemleri üzerine bir tartışma-meselâ, çoğunluk usulü ve nisbî seçim sistemleri konusunda-gerçek anlamda bir meşrûluk davası yaratmaz.

Bu inanç buhranı elbette toplumun maddî değişimlerine bağlı bulunur. Bu değişimlerin ruhî alanda bir sözcüsüdür. Eski bir siyasî sistemle yeni sosyal yapılar arasındaki tutarsızlık nüfusun az çok büyük bir parçasını toplumdan koparır. Böylelikle bir meşrûluk uyuşmazlığı doğmuş olur: iktidarın sadece kullanılma şekli değil, hatta iktidarın bizzat kendi şekli ve iktidarı kuran temel ilkeler, yurtdaşların büyük bir kısmınca tenkide uğrar ve tartışılır. Eğer buhranın maddî görünüşü ile ideolojik görünüşü arasındaki münasebet, gerçekten var olan bir münasebetse, ikincisi birincisinin basit bir gölge-olayı değildir. Bazen, çok vahim bir maddî buhran çok zayıf bir meşrûluk buhranı doğurur. Bazende tersine, çok kesin ve çok derin bir meşrûluk uyuşmazlığı sınırlı genişlikteki bir sosyal değişmenin karşılığı olur. Burada, konjonktür unsurları, yapı unsurları ile birleşirler. Tabiatları icabı maddî müesseselerden daha uysal, daha yumuşak olan ideolojiler üzerinde çok büyük bir rol oynar görünürler.

İsa'dan önce VII. ve VI. yüzyıl Yunan siteleri, I. yüzyılda Roma, bu gibi meşrûluk ayrılıklarına sahne olmuşlardır. Geleneksel rejim taraflıları, iktidarın, her zaman olduğu gibi, aristokratik aile reislerine ait bulunması gerektiğine hükmediyorlardı; yeni bir re-

jim taraflıları ise, iktidarın ister yoksul ister zengin, ister asil, ister avam, ister yeni isterse eski olsun bütün yurttaşlara, halkın bütününe ait olması gerektiğini düşünüyorlardı. Başlangıçta derin bir şekilde birbirinden farklı olan bu iki anlayış daha farklı hükümet yapılarına ulaşmaktaydı. Aralarındaki kanaat bölünümü öylesine bir durum yaratıyordu ki, hiçbir hükûmet yönetilenlerin tümünün gözünde artık meşrû değildi: birisi için meşrû olan ötekiler için, bunlar için meşrû olanlar ise berikiler için meşrû değildi. XIX uncu yüzyıl Avrupası daha da köklü bir uyuşmazlığa mâruz kaldı. Eski monarşik rejimlerin taraftarlarına göre, iktidar, asillerin desteğiyle hükûmet eden bir önceki kralın normal halefi tarafından icra edilmeliydi. Asil olmayanlara ise sadece itaat düşerdi. Fransız devrim doktrini taraflılarına göre ise iktidar, hiçbir kimsenin doğuştan herhangi bir yetki ya da imtiyaza sahip bulunmadığı, bütün yurttaşların eşit bir şekilde katıldıkları bir oylamadan doğmalı ve bütün bir milletin seçilenlerine ait bulunmalıydı.

Bugün, başka bir genel meşrûluk uyuşmazlığı bazı devletlerde, kapitalizm taraflılarıyla sosyalizm taraflılarını karşı karşıya getirmektedir. Bu karşıtlık, hükûmet iktidarının hukukî intikaline değil, bunun tatbîkattaki kullanılma şekline ilişkin bulunuyor; ayni zamanda iktisadi iktidarla ve çalışan kişilerin müessese şefi karşısındaki bağımsızlığıyla da ilgilidir. Bir kısmına göre, üretimi araçlarının özel mülkiyeti tek meşrû sistemdir: patron olunur, çünkü bir patronun oğlu olarak dünyaya gelinir, ya da bir teşebbüs satın alınır. Patronlar, iktisadî kararlar almak için her hürriyete sahiptirler. Bunların hükûmet üzerindeki muhtemel baskıları da olağan ve tabiîdir. Ötekilere göre ise, bir üretim müessesesinin yürütülmesi, eşyalar üzerinde değil, insanlar üzerinde bir iktidardır. Müessesenin, işçi ve memurları üzerinde doğrudan doğruya, Devlet üzerinde ise vasıtalı bir iktidarı söz konusudur. Öteki iktidarlar gibi, bu iktidar da, irsiyet ya da satın alma yoluyla intikal etmemelidir. Şu halde üretim araçları mülkiyeti yenibaştan Devlete dönmelidir. Ancak bu şekilde demokratik olabilir. Ancak bu yollardır ki, ekonomi özellikle mülk sahiplerinin çıkarına yönelmek yerine, herkesin yararına göre düzenlenebilir.

Bu genel meşrûluk uyuşmazlıkları dışında, diktatörlük havasını daha da nazikleştiren özel uyuşmazlıklar bulmaktayız. 30 yıllarının Almanya'sındaki kapitalist - sosyalist çatışması, Weimar Cumhuriyetinin kaynakları yüzünden ortaya çıkmış bir meşrûluk

tartışmasıyla katmerlenmekteydi. Pek çok Alman, galipler tarafından kabul ettirilmiş bir siyasî sistemi geçerli saymaya yanaşmıyorlardı. Bu reddetme, sağda nasyonal-sosyalizm ve diğer militarist ve faşist hareketlerle ifadeleniyordu. Solda ise komünist partinin kuvvetinde temsil olunmaktaydı. (Sosyalist partinin kuvvetli bir köke ve hatırı sayılır bir teşkilâta sahip olduğu, devrimci gelenekten yoksun bir ülke için anormal bir durum bu: 1918 yenilgisi olmasaydı, komünist partinin Almanya'da, diğer kuzey Avrupa ülkelerindekinden daha fazla gelişmiş olmıyacağı düşünülebilir).

Bütün meşrûluk uyuşmazlıkları, zorunlu olarak, diktatörlüğe varmaz. Teoride çözümlenmeyen anlaşmazlıklar, pratikte dâhiyane uzlaşımlara başvurulmak suretiyle çözümlenir ya da azaltılır. VII. yüzyılın Yunan sitelerinde halk meclisi ile asil aile reislerinden meydana gelen Senato arasında bir iktidar dengesi görülebilirdi. Sonradan, böyle bir sistemin Roma Cumhuriyetinde de kurulmasına çalışılmıştır. Parlamanter rejimin Büyük Britanya ve Avrupa'nın diğer ülkelerindeki ilerici gelişimi, Eski-Rejim (1) ile Devrim arasındaki uyuşmazlığın aşılmasını sağlamıştır: İktidar, kral ve aristokratik bir meclisle (geleneksel meşrûluk üzerine kurulu organlar), demokratik bir meclis ve bundan doğan hükümetler (yeni meşrûluk üzerine kurulu organlar) arasında paylaştırılmıştır. Zamanla ikincilerin imtiyazları gelişmiş, birincilerinkiler ise zayıflamıştır. Monarşik meşruluğun inişine, demokratik meşrûluğun ise yükselişine uygun bir evrim. Sonunda Taç ve Lordlar her türlü gerçek yetkiden yoksun, yalnız birer görüntü organ haline gelmişlerdir. XIX uncu yüzyıl Fransa'sında ise bazı anlarda çift berat üzerine kurulu bir başka uzlaşım şekli denenmiş bulunmaktadır. I. Napolyon, milletin oyu sayesinde demokratik bir berata, taktise başvurmakla ve Avrupa'nın en eski hanedanının mirascısı ile de evlenmekle monarşik bir berata sahip oldu; Louis-Philippe kendisini tahta çağıran Milletvekilleri Meclisinin oyuyla demokratik, ve kraliyet kanından olması vakıasıyla da monarşik bir berata sahiptir. Ama bütün bu kurnazlıklar pek fazla başarılı olmadı.

Öyle görünüyor ki, parlamanter rejimin getirdiği uzlaşıma benzer,

---

(1) **Fransa'da 1789 Devriminden önceki devrede mevcut bulunan rejime verilen isim. (Ç. N.)**

kapitalizm-sosyalizm çatışmasına ilişkin yeni bir uzlaşım gözlerimizin önünde Avrupa'da gelişmektedir. Çalışma şartları, ücretler ve iş garantileri gittikçe Devlet tarafından tesbit olunmakta, Sendika ve işçi temsilcilerinin hakları müessese bünyesinde gelişmekte, yatırım kararları ya da üretimin yönetilmesi millî bir plânla sınırlandırılmaya çalışılmakta ve böylece patronların iktidarının özü yavaş yavaş boşalmaktadır. Eğer bu evrim sürüp giderse - ve üretim araçlarının özel mülkiyeti üzerine kurulu meşruluk anlayışı zayıfladıkça bu evrim de sürüp gidebilmek istidadındadır - umulabilir ki günün birinde kapitalistlerin nüfuzu İngiltere Kraliçesininkinden daha da dayanıklı olmayacaktır. O halde, kapitalizmin şeklen yaşamaya devam etmesi önem taşımaz. Bu, sosyalizm gerçeğini, monarşilerin Büyük Britanya, Belçika ya da İskandinavya'da demokrasi gerçeğini sınırlayabildiğinden daha fazla sınırlayamıyacaktır. Elbette, evrim henüz tamamlanmış olmaktan uzaktır. Fakat hayli mesafe de almış bulunmaktadır. Belki de bu durum - genel yaşama seviyesinin yükselmesinin yanısıra - kapitalizm-sosyalizm uyuşmazlığının da Avrupa'da önemini derece derece kaybedişini açıklamaktadır.

Nüfusun en büyük kısmınca kabul edilmiş bir uzlaşım yokluğu yüzünden, meşrûluk buhranları bir ihtilâl havası yaratır. Bu durumda, hiçbir hükûmet yoktur ki, ülkenin bütününce meşrû sayılsın. İktidar, bir çok yurttaşın kalbinde ve kafasındaki dayanağını kaybeder; zayıf düşer ve bir daha da saygı görmemek tehlikesine marûz kalır. O zaman her zümre kendi otorite anlayışını diğer zümrelere kabul ettirebilmek için şiddete başvurmak eğilimini duyar ve bu istek de gittikçe artar. Diktatörlüğe başvurma, gerek kurulu sistemi kuvvetlendirmeye, gerekse ortaya yeni bir sistemi çıkarmaya yarayabilir. Şüphesiz ki tiranlık, bir önceki rejimden daha da az meşrûdur: zira kendi taraflarının bile siyasî doktrinlerine uygun değildir. Tarafları onu sadece, meşrûluk hususunda yeni bir **consenssus**'un şartlarını yaratmakla görevli geçici bir çare olarak görürler. Bu beklenedursun : O, kuvvet yoluyla hükûmet eder. Bu yol yurttaşları itaata sevketmenin tek çaresidir, zira onlar da artık bilirler ki hiçbir prensip, bütün prensipleri bir yana iten böylesine bir rejime itaati emretmez.

Bununla birlikte sırf bir diktatörlüğe zaruret duyulduğu için, böyle bir duygu üzerine kurulu belli bir meşrûluk anlayışı da do-

ğabilir. Bütün yurttaşlar bu anlayışı paylaşmazlar; zira rejim bunlardan bir kısmının, muhafaza etmek istediğini değiştirmek, ya da değiştirmek istediğini muhafaza etmek için, yani isteklerinin aksine bir yönde kurulmuştur. Fakat eğer memlekette gerçek bir yapı buhranı varsa, sosyal bir değişim gerekliyse, vahim bir meşrûluk uyuşmazlığı kamu düşüncesini parçalıyorsa, kurulan diktatörlük belli bir halk desteğinden yararlanır. Diktatörlüğün zaruri olduğu şeklindeki bu duygu derinleştiği ölçüde geniş bir şekilde paylaşılır. Böylece zora başvurmak hususunda daha az bir ihtiyaç duyar. Rejim ne kadar iğreti olursa, o nisbette azınlıkçı ve sırf çıplak kuvvet üzerine kuruludur. Diktatörlüklerin şiddeti, diktatörlerin zalimliklerinden çok, içinde bulundukları durumlardan doğmaktadır. Bu şiddet en yüksek derecesine, ellerinde silah ve zorlama araçları bulunduran birtakım insanların iradesinden başka hiçbir şeye dayanmayan teknik diktatörlüklerde ulaşır.

II — BUGÜNKÜ FRANSA'DA MEŞRÛLUK UYUŞMAZLIĞI YOKLUĞU

XIX uncu yüzyılda ve XX nci yüzyılın da başlarında, Fransa, geçirmiş olduğu yapı buhranlarına bağlı çok vahim meşrûluk uyuşmazlıklarına sahne oldu. Robespierre, I. Napolyon, Cavaignac, III. Napolyon diktatörlüklerinin doğumu bu yüzdendir. 1789 devrimi bütün Avrupa'yı kapsayan, muhafazakârlarla liberaller çatışmasının keskinliğini daha da bilemiş oldu. Bunların toplum ve iktidar anlayışları arasındaki ideolojik karşıtlığı belirtmekle kalmayıp, ayni zamanda bunu daha da önlenmez hale getiren ihtiras dolu bir muhtevayı bu karşıtlığın içine katıverdi. 1792 den 1799 a kadar «aristokratlar» (muhafazakârlar), «vatanseverler» (liberaller) tarafından sıkıştırıldı, hapse atıldı ya da idam edildi; 1814-1815 de vatanseverler bu defa, aristokratlar tarafından sıkıştırıldı, sürüldü ya da idam edildi. İki grupun sakin bir şekilde bir arada yaşaması çok zordu. Ancak, «kızıl» korkusunun onları mülkiyet ve kapitalizmin ortak savunmasında birleştirdiği andan itibarendir ki, bu mümkün oldu. XIX uncu yüzyıl başlarında iki Fransa arasındaki kopukluk o derece derindi ki, birtakım tarihçiler bunu bir ırklar çatışmasıyla açıklarlar. Bunlar, barbar istilasının yüzyıllar boyu sürüp giden etkilerini tasvir ediyorlardı. Hürriyete tutkun Gallo-romalılar, Eski-Rejimin Üçüncü sınıfı, sonra da yeni toplumun

burjuvazisi ve halkı haline gelmişler, otoriter mizaçlı Alman fatihleri de muhafazakâr aristokrasiye temel teşkil etmişlerdir. Elbette, iki ırkın süratle birbirlerine karışmış olması sebebiyle, bu teori ilmî yönden saçmadır. Fakat, o devrede şiddetle hüküm süren meşrûluk buhranının derinliğini ortaya koymaktadır.

XIX uncu yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan buhran daha da derin oldu. Kapitalistlerin ve sosyalistlerin çatışması, muhafazakâr ve liberallerinkinden daha şiddetli bir şekilde ceryan etti. Unutmayalım ki, 93 tethişi, Haziran günlerinin (1) ve Komünün (2) hunharca bastırma hareketleri yanında yumuşak kalır. 1792 den 1795 e üç yılda ikibin beşyüz kişi civarında insan Paris'te giyotine verildi : heyhat ne çok ! Fakat 1848 deki toplu infazlar, birkaç günde iki üç misli, 1871 dekiler ise on misli daha fazla cana kıydılar (hükümettekilerin, cürümlerinin izlerini silmek için gösterdikleri özen yüzünden daha kesin sayılar vermek imkânsız). Hiçbir ihtirası olmayan tarafsız gözlemci Tocqueville, 1848 de yöne tici sınıfların işçi sınıfları karşısında kapıldıkları korkuyu, yüzyıllar önce Roma sitesi sakinlerinin vandallar ya da gotlar karşısında tutuldukları dehşete benzetir: Böylece proleterler birer yabancı gibi telâkki olunuyordu. Mareşal Bugeaud daha da ileri gidiyor: O, «Terbiye edilmemiş ve yırtıcı hayvanlar»dan söz ediyor ve ekliyordu : «Tanrı, analara böylelerini doğurması için nasıl da müsaade ediyor. Ah ! İşte gerçek düşmanlar ! Yoksa Ruslar ve Avusturyalılar değil». «Yırtıcı hayvan» terimi Komünün ertesinde «Haydi namuslu insanlar! Haşeratın işini görmek için bir el atın (3)» diye gerçek bir katliama çağırıda bulunacak olan Le Figaro tarafından yeniden ele alınacaktır.

---

(1) 1848 ihtilâli. (Ç. N.)

(2) 1871 ihtilâli. (Ç. N.)

(3) Milâtdan önce VII nci yüzyılda, tiranlıkça mağlûp edilmiş aristokratik Mégare Partisinin yazarı Théognis, mareşal Bugeaud'nun kendi yurttaşları için söylediğini, kendininkiler hakkında söylüyordu. Yurttaş haline gelmelerine esef ettiği bu plebler-den «her hakka ve her kanuna yabancı, az öncesine kadar böğürlerini keçi derileriyle örten ve surlar dışında geyikler gibi yemlenen» şeklinde söz ederdi. «Bu beyinsiz topluluğu, topuğuyla ezmeyi hayal eder ve sonunda asil bir samimiyet tonuyla «Ah ! Kanlarını içebilseydim» diye haykırırdı. (Ç. N.)

Muhafazakârlar ve liberaller uyuşmazlığı 1848 de, kapitalizm ve sosyalizm uyuşmazlığının kesin olarak kendi yerine geçtiği bu anda yaygınlığını kaybeder. Fakat «kızıl tehlike» azaldıkça, özel mülkiyet artık tehdit edilmedikçe yeniden alevlenir. Bu yüzden de, bütün tehlikeyi geçici olarak yok etmiş bulunan Komün bastırması sayesinde aşırı solun ezilmesiyle, 1870-1900 arasında kralcıların Cumhuriyete karşı hücumları kuvvetlenir. Bununla birlikte, liberal fikirler kamu düşüncesinde de belli bir ilerleme kaydetmekten geri kalmamışlardır. Monarşist ve aristokratik doktrinleri savunmak gittikçe zor bir hale gelecektir. Muhafazakâr meşrûluk artık kaybolmaktadır. Bu defa da taçla kilise mihrabı arasındaki 1815 ittifakını yeniliyerek, dinde kendisi için bir dayanak bulmayı deneyecektir. Bu yüzden, XX. yüzyıl başlarındaki klerikaller ve anti-klerikaller kavgasının şiddeti artmıştır. Gerçekte söz konusu olan ise siyasî kavgalardır. Katoliklerin Cumhuriyetle ittifakı hayli uzun sürer : bu anlaşma ancak, ikinci Dünya savaşı ertesinde son bulacaktır. Bu andan itibaren de «Muhafazakâr - Liberal» çatışması hemen kaybolmuştur : aristokratik ve monarşist düşünceler artık çok şey ifade etmemektedir. Gerek birinciler ve gerekse ikinciler Batının bazı köşe bucağına ve bazı aydın çevrelerine, buralarda da gerçek bir etkiye sahip olmaksızın iltica ederler.

Kapitalizm ve sosyalizm uyuşmazlığı da bir alçalma göstermektedir. Fakat bu evrim, öncekinden daha az göze görünür bir niteliktedir. Daha 1914 savaşı arifesinde SFİO (Sosyalist Parti) realitede, sözlerinde göründüğünden daha da az ihtilâlci idi : Sosyal-demokrat haline gelmeye başlamıştı. 1920 de Komünist partisinin ortaya çıkışı bu hareketi hızlandırır. İki savaş arasında, SFİO'nun, resmî ideolojisiyle kadrolarının ve militanlarının gerçek düşünceleri arasında bir o yana bir bu yana çekiştirildiği, aracı bir devre vardır. 1945 den ve Doğu Avrupa'daki halk demokrasilerinin gelişmesinden sonra işler daha da berrak bir hal alır : artık bugün bellidir ki Fransız sosyalistleri siyasi liberalizme tüm olarak bağlanmış ve otoriter bir sosyalizasyon fikrini de tamamen reddetmektedirler. Evrimci bir yolla ve demokratik araçlarla yapılacak bir sosyalizasyondan uzaklaştıkları faraziyesi ise pek o kadar açık değildir. İşte bu sıralarda işin esası budur.

Basında, dergilerde, kitaplarda, Parlemento kürsüsünde, siyasi tartışmalarda, kapitalizm ve sosyalizm ideolojik kavgası devam

etmektedir. Fakat olaylar, onu somut bir anlamdan soymaya yönelmektedir. Ve umumî efkâr da işin farkındadır. Aslında bu nokta üzerinde artık gerçek bir meşrûluk buhranı yoktur. Bir kamu sektörü ile, kontrol altındaki bir özel sektörden meydana gelen karma karakterli sistemimiz artık ciddî bir tartışma konusu olmuyor. Pinay eğilimli sağcı bir hükümet onu daha çok patronlar çıkarına yönetecek, Mollet eğilimli bir sol hükümeti ise daha çok çalışanlar ve ücretli kadroların çıkarına göre yönetecektir. Birincisi kamu sektörünü biraz sınırlamaya ve özel sektörü rahat ettirmeye çabalayacaktır. İkincisi ise kamu sektörünü bir parça genişletmeye ve özel sektörü de daha iyi kontrol etmeye ve yöneltmeye çalışacaktır. Ne biri ne de öteki, iktisadî yapıları değiştirmeyi istemeyecek ne de buna güçleri yetebilecektir. Umumî efkâr da bundan ötürü, onları tasvip edecektir.

1945 den itibaren Doğu ile Batı, komünistler ile komünist olmayanlar arasındaki zıtlık, sosyalizm ve kapitalizm yarışmasını değiştirmek suretiyle ona yeniden bir kuvvet verdi. Bazılarına göre bu «inanç ayrılığı» XIX uncu yüzyılın düşünce ayrılıkları kadar vahim ve derin görünmektedir. Fransada pretoryen diktatörlüğünü hayal edenler, bu hususa kesin olarak güvenmektedirler. Bu amansız boğuşmada kendilerini Batının savunucuları olarak görmektedirler. Stratejilerin tartışma götürebileceği ilerde anlaşılacaktır. Burada, söz konusu edilmek istenen bizzat uyuşmazlığın önemidir. Soğuk harp bu alanda şimdi durulmaya başlayan birtakım karışıklıklar doğurmuştur. Bizim komünist partinin kuvvetinden etkilenen bazı Amerikan Kurumları, son yıllarda, Fransadaki **The Lack of Consensus** (1) u incelemek için hayli dolar harcamışlardır. Bunlar hiçbir şeye yaramayan çalışmalardır. Zira araştırmacıların en şuurlu ve en akıllıları farketmişlerdir ki dış görünüşler onlara gerçeği saklamakta ve **lack of Consensus** geniş bir şekilde hayal mahsülü bulunmaktadır.

Şüphesiz, beş Fransızdan bir tanesi seçimlerde komünistlere oy vermektedir. Şüphesiz, komünist parti resmen ihtilâlcidir. Şüphesiz bir komünist, batılı demokrasiye karşı ve bir proletarya diktatörlüğünden yanadır. Fakat, kaç Fransız komünisti için resmî teori gerçeğe tekabül etmektedir? 1952 nin bir sondajı o zamanki komünist seçmenlerin üçte iki civarında bir kısmının gerçekte ko-

(1) «**Consensus**» eksikliği. (Ç. N.)

münist olmadıklarını, Fransanın sovyetleşmesini istemediklerini, siyasi hürriyetlere ve parlamanter demokrasiye bağlı kaldıklarını, oylarının aynı zamanda iktidardaki hükümetlerle bir anlaşmazlığı, millet içinde bir kendi kendisiyle başbaşa kalma duygusunu ve işçilerin muhalefet etme hususundaki geleneklerini temsil ettiğini oldukça açık bir şekilde göstermekte idi. Ondan bu yana, Seine nehrinin köprüleri altından pek çok su geçmiştir. 1956 ekimi bütün ülkelerin ve özellikle de bizimkinin işçi sınıfları üzerinde derin izler bıraktı. 8 ya da 9 yıl önce henüz karanlık bulunan pek çok şey, bugün artık aydınlık bir hale gelmeye başlamıştır. Evrim, bir kaç yıldan beri ciddi bir buhranın geliştiği partinin aydın çevrelerinde daha net ve daha şuurludur. Militanlar ve seçmenler yığını fikirlerini daha az net bir şekilde açığa vurmaktadırlar. Fakat daha az düşünüyor da değiller. Elbette, yöneticilerin ve kadroların serptiği, otoriter metodlara ve proleterya diktatörlüğü teorisine bağlılıkları, 1900 de ihtilâl ve şiddet taraftarı sosyalist partinin bugün sosyal - demokrat bir hale gelmiş olmasına paralel olarak, komünist partinin de aynı şekilde demokratlaşmış olduğunun söylenmesine engeldir. Ama seçmenlerin çoğunluğu seviyesinde, bu değişme geniş çapta gerçekleşmiştir. Batılı siyasi rejimi meşrû olarak görmekte, bu fikirleri diğer Fransızların çoğunluğu ile de paylaşmaktadırlar. Evrim zaten Fransa'ya has değildir. Hürriyetlerin hayat sisteminin bir parçası olduğu çok yüksek gelişme seviyesindeki bütün ülkelerde, bütün bolluk toplumlarında meydana gelmektedir.

Komünistler yığını üretim araçlarının toptan bir sosyalizasyonu fikrine bağlı kalmakta devam ediyorlar mı? Bu da şüphelidir. Meselâ yeni millileştirmeler için hiç de ateşli görünmüyorlar; ki bu, oldukça açık bir belirtidir. Bu yığın da, yaşama tarzı aynı şekilde gelişen - Batı Avrupanın öteki işçi sınıflarının tümü gibi, iç'te bizim yarı - kapitalist yarı - sosyalist sistemimizin işçi çıkarlarına en yararlı biçimde yönetilmesi yolunda mücadele ederken, bu sistemi kabul ettiklerini de göstermektedirler. Şüphesiz, birçok komünist - ve komünist olmayanlar - üretim araçlarının tüm sosyalizasyonunun, erişilmesi gereken bir amaç olarak kaldığını düşünmektedirler. Fakat komünist bile olsa, pek az sayıda Fransız, bunun hoyrat bir biçimde yerine getirilmesini ister görünüyor. İhtilâlci rüya gittikçe gerçek etkiden yoksun bir şekilde aydınların küçük çevrelerine sığınmaya yönelmektedir. Başka yerlerde ise

zaten terkedilmiştir. Fiiliyatta Fransız işçi sınıfı yığını ister komünist olsun isterse olmasın, reformcu bir hal almıştır. Belirsiz ve uzak vadeli bir iğreti şey için siyasi hürriyetleri kaldıran bir diktatörlüğe yol açacak ihtilâli istememektedir. Kısa vadedeki maddi talihini iyileştirmek yerine daha fena hale getirmek tehlikesini taşıyan bir diktatörlüğü arzulamamaktadır.

Bununla birlikte neden halâ bunca Fransız komünistlere oy vermeye devam eder? İlkin, muhtemeldir ki, İşçi çıkarlarının korunması yolunda patronluğa karşı mücadelede parti onlara en etkili araç olarak görünüyor. Bu mücadele doğrudan olarak, ücretler, güvenlik ve sosyal yararlanmalar için savaşında, bizzat kendisinin ve şubesi olan C.G.T. (1) nin hareketleriyle, vasıtalı olarak da, teşebbüs şeflerine ve kamu iktidarlarına saldığı korkuyla olagelmektedir. Seçimlerdeki komünist oylarının oranı artık bir uyarma işareti haline gelmiş bulunmaktadır: eğer oylarda bir yükselme varsa patronlar ve hükümet işçiler için «birşeyler yapmak» gerektiğini duyarlar. İşçiler de durumu gayet iyi kavramışlardır. Öte yandan , kadroların ve militanların fedakârlığının, yığın teşkilâtı olmaktan çok profesyonel politikacı komitelerine benzeyen öteki partilerde eş değerde bir benzeri mevcut değildir: Bu da, K. P. ne bağlılığı sağlamaktadır. Nihayet, işçi sınıfının millet içerisine manen dahil oluşu, maddeten girişinden daha çok geri kalmıştır. XIX. yüzyılın müthiş kavgaları 48 haziranı ve komün katliamı Fransız proletaryasına henüz tamamen kaybolmamış olan trajik bir yalnızlık duygusu kazandırmıştır. Komüniste oy vermek hemen hemen bir şeref ve haysiyet meselesidir: partiyi terketmek bir çeşit ihanettir.

Her şeye rağmen büyük inanç ayrılığı Fransa içersinde gitgide hafiflemektedir. Ruhban muhalefetini sürdürmektedir ama, müminler doktrinlerin kaynaşması ve kiliselerin birleşmesine yönelmektedirler. Komünist parti cihazı seviyesinde proletarya diktatörlüğü ve üretim araçlarının bütünlüğüne sosyalizasyonu dokunulmaz bir doktrin olarak kalmaktadır. (2) Fakat militanların

---

(1) Confédération Générale du Travail (Genel İş Konfederasyonu). (Ç. N.)

(2) Bununla beraber 1960 da partinin onbeşte bir çıkan gazetesi «La France Nouvelle» (Yeni Fransa) da, komünistlerin, V inci Cumhuriyetten sonra gelişini görmeyi diledikleri müstakbel rejimi

çoğu ve seçmenlerin daha da fazlaşı, sözle söylemeksizin hatta bazen kendileri bile bunu açık olarak bilmeksizin, kendi derinliklerinde artık buna inanmamaktadırlar. Biraz bugünün katoliklerinin cehenneme inanmaktan vazgeçişleri gibi. Belki aşırı solda, belli bir meşruluk uyuşmazlığı halâ mevcut bulunmaktadır.. Fakat çok hafiflemiştir. Bu andan itibaren pratik olmaktan çok nazaridir. Artık bu, XIX uncu yüzyılın birinci yarısında muhafazakârlarla liberalleri hissedilir derecede birbirine eşit, biri diğerine irca olunamaz iki yığına ayıran, sonra da kapitalist ve sosyalistleri birbirlerinden koparan uzlaşmazlığa benzetilemez. Bir diktatörlük haline uygun düşmek için gerekli olan ne genişliğe, ne derinliğe ve ne de yaygınlığa artık yeteri kadar malik değildir. Gerçekte bugünün Fransa'sı **Consensus**'un çok yakınındadır. Mutlaka, 1789 dan beri hiçbir zaman olmadığı kadar yakın.

Zira aşırı sağdaki **consensus** bozuşması daha da az gerçektir. Elbette burada iki gelenek birleşme halindedir. Birincisi batının taşra asilzadeleriyle, Action Française (1) çizgisinde yer alan bazı aydınlarda canlanan XIX uncu yüzyıl muhafazakârlığının mirasçısı lejitimist (2) bir gelenek. İkincisi ise, «Kızıllar» ın iktidarı ele geçirmelerini önlemek için karşı - devrimci, önleyici bir diktatörlük mihveri etrafına oturmuş Bonaparte'cı bir gelenek. Birincisi, kamu oyunda hiçbir desteğe sahip değildir. İkincisi ise ancak, komünistlerin iktidarı ele geçirmek ve Fransa'yı sovyetleştirmek

---

hayal ederken, B. Roger Garaudy, hükümetin üç büyük partinin (Komünist, Sosyalist, Halkçı Cumhuriyetçi) koalisyonu üzerine kurulu bulunacağı, bütünsel bir nisbi temsile oturmuş parlemanter bir sistemi tasvir eder. Bu hükûmetin programını sererken de, yeni millileştirmelerden söz etmez. Kısacası bu siyasal bilim - faraziye hikâyesi geleceğe, 1945 in 3 partili bir resmini yansıtıyor. Fakat çok daha az reformcu, kurtuluşunkinden daha muhafazakâr bir üç partililik. Komünist ihtilâlci olmaktan artık vazgeçtiğini hiçbir şey bundan daha iyi gösteremez.

(1) Fransa'da 1908-1944 arasında yayınlanan ve «entegral bir milliyetçilik» le beraber, «irsî anti-parlmanter ve ademi-merkeziyetçi» bir monarşiyi savunan gazete(ya da onun temsil ettiği fikirler topluluğu). (Ç. N.)

(2) Her hangi bir kimsenin hükümdar olabilmek için, hükümdar soyundan gelmesi gerektiğine dair olan düşünce tarzı. (Ç. N.)

üzere oldukları gerçek bir tehlike halinde böyle bir desteğe malik olabilirdi. Fakat şimdiki durumda bu türlü de bir tehlike mevcut değildir. Yüzde yirmi beş civarında karar kılmış bulunan komünist oyları gelecek yıllarda bunun çok ötesine asla yükselemiyecektir. Ancak, önlenemeyen bir başarısızlık sonrasındadır ki, pretoryen bir macera bu oyları hissedilir bir şekilde arttırabilir (Vichy ve İşgalin arttırmış olduğu gibi). Normal olarak daha önce tahlil edilen amiller, gelecek on yıllarda bu nisbeti, daha ziyade, devamlı bir şekilde alçaltmaya yöneleceklerdir. Gerçekte ne partinin seçmenleri, ne militanları, hatta ne de yöneticileri, iktidarı almayı düşünmezler. Zaten ne Moskova ne de Waşington buna müsaade etmez. Fransa, Avrupanın Tahran - Yalta - Potsdam'da çizilen, o andan beri daima riayet olunan, bir dünya savaşı olmaksızın yeniden dava haline de getirilemeyecek olan paylaşımına göre batılı etki bölgesinde bulunmaktadır.

Şimdiki faşist heyecan saf bir konjonktür olayına bağlıdır: Cezair buhranı. Bu da zaten çok yüzeyde kalıyor. Seçimlerde aşırı sağ adayları tarafından toplanan küçük sayıdaki oylar hastalığın belirtisidir. Henüz içlerinden hiçbiri açık bir şekilde diktatörlük taraflısı olduğunu itiraf edememektedir. Tersine, belki de hepsi demokrat ve cumhuriyetçi olduklarını tasdik ediyorlar. Bu gizleme, bazı ipuçları vermekte. Gerçek faşistler ancak bir kaç onbin kadardır. Bunlar savaştan önce, arkalarında, göze görünmeyen hoşnutsuzlukları kümelendiriyorlardı. Ondan bu yana bu iş daha da zordur, çünkü Hitler şiddetinin hayalleri hafızalarda saklı durmaktadır. Faşizm başlangıçtan gelen bu kayıptan pek kurtulamamaktadır. Hitler'ci ya da Mussolini'ci, hatta Franko'cu ya da Salazar'cı bir rejimi dileyen Fransızların sayısı, gerçek bir meşruluk uyuşmazlığından söz edilebilmesi için çok yetersizdir. Nüfusun bütününe oranları Birleşik Devletlerdeki komünist oranından hiç de daha yüksek değildir. Bunun içindir ki, iktidarı seçimlerle ya da bir halk hareketi ile fethetmeye kesin olarak iktidarsız olduklarını anlayıp, çoktan beri, kapıları zorlaması için bir general kılıcı bulabilmeyi hayal etmektedirler.

III. — SOSYAL ÖRSELENMELER VE DİKTATÖRLÜKLER

Konjonktür buhranları ve yapı buhranları ayırımı bir toplumun yanlız maddî unsurlarına değil, inançlarına da uygulanabilir. Meşruluk uyuşmazlıkları yapısal bir nitelik taşır. Sosyal örselen-

melere ise, tersine, konjonktürel buhranlar sebep olmuştur: savaş, istilâ, hükûmet darbesi, iktisadî buhranlar, vesaire.. İlkel ülkelerde tanrıların yöneticilere karşı kızgınlıklarının işareti olarak yorumlanan tabii felâketler (salgınlar, depremler, su baskınları) bâzen halkın güvenini sarsar ve bir diktatörün gelişini kolaylaştırır. Ruhî sarsıntı, zorunlu olarak maddî buhranın genişliğiyle orantılı değildir. Sosyal bir örselenme mânevi bir bozukluktan da ileri gelebilir. İhtiraslı hareketler bâzı defalar milletleri fırtınalar gibi ayaklandırır. Bu, bir efsane, bir doktrin, bir insan için galeyana geliştir. Bu çeşit sallantılara, konfor ve rahata düşkünlüğün can sıkıntısı doğurma tehlikesi yarattığı, nisbî bir «siyasetten uzaklaşma» nın gülünç nazariyelerle zayıflattığı bolluk toplumlarında sık sık rastlanması mümkündür. Şüphesiz bu büyük dalgalar genel olarak çabuk kırılır: fakat eğer iktidara bir diktatör getirmişlerse, onun oraya yapışması, «teknik» hale gelen, yerine de sımsıkı yerleşmiş olan bu diktatörlüğü şiddetle sürdürmesi tehlikesi doğar.

Elbette bu örselenmeler, ağırlaştırdıkları ve çekilmez hale getirdikleri meşruluk buhranlarına eklendiklerinde, etkileri de daha önemli bir hal alır. Bu hususta 20 yılları İtalya'sının, 30 yılları Almanya'sının verdiği örnekler hatırlanabilir: meydana gelen bir yapı buhranı, bir meşruluk uyuşmazlığı, maddî bir konjonktür buhranı ve bir örselenme birleşimi, oralarda patlayıcı karışımlar doğurmuştur. 60 yıllarının Fransasında bir yapı buhranı ve gerçek meşruluk uyuşmazlığının yokluğu, her ne olursa olsun, muhtemel bir örselenmeyi daha az tehlikeli kılmaktadır. Bir diktatörlük durumuna yol açabilmek için bu örselenmenin müstesna bir şekilde vahim olması gerekirdi. Birbirini işleyen sömürge kaybı olaylarının artması Çin Hindi'nin, Tunus'un ve Fas'ın elden çıkışı, Topluluk (1) Devletlerinin bağımsızlığa kavuşmaları elbette millî gururu zedelemiş ve nüfusun bir bölümünde mânevi bir kargaşaya sebep olmuştu. Fakat bu karışıklık denildiğinden daha da azdır. Sömürge imparatorluğunun dağılışı, yurttaşları, zihnî meşguliyetleri içersinde hiçbir zaman derin bir şekilde yaralayabilecek kadar önemli bir yer tutmuş değildi. Pek çoğu onu, yalnız kaybedilmesi anında düşünmüşlerdir. Öte yandan sömürge-

(1) Topluluk Devletleri 1958 Fransız anayasasının öngördüğü Fransız Topluluğu (Communauté Française) bünyesi içinde kalmayı seçen eski sömürgelerdir. (Ç. N.)

ciliğin genel olarak terkedilmekte oluşu ve bu olayın bütün ana vatanlara ulaşan bir dünya salgını görünüşü kazanması da bizim hassasiyetimizin keskinliğini pek çok azaltmaktadır. Eğer bağımsızlığını elde eden sömürgeler yalnız Fransız sömürgeleri olmuş olsaydı, Fransızlar kendilerini pek çok aşağılatılmış hissedebilirlerdi. Oysa dünyanın bütün sömürgeleri aynı yolu izledikleri̇nden aşağılatma fiili nesnesiz bir hale gelmiştir.

Cezayir meselesi elbette daha vahimdir. Cezayirin bizim eski imparatorluğun bütün öteki topraklarından ne yönden farklı bulunduğunu hatırlatmak gereksiz: fethinin eskiliği, oradaki Fransız topluluğunun önemi, şuur-altı düşünceler yaratan hukukî bütünleştirme (hepimiz okulda Cezayir vilâyetini diğer vilâyetlerle bir arada öğrendik) v.s... Bu buhranın Vietnam, Tunus, Fas, meselelerinden sonra ortaya çıkması da önemlidir. Zira bardak zaten dolu, Cezayir ise bir su damlasından da fazlacadır. Hemen hemen her Fransız ailesi ile Cezayir toprağı arasında, fizik bağlar kuracak olan, asker gönderilmesi işi Cezayir'i her yurttaşın düşüncesine daha da yerleştirmiştir. Kuzey Afrika **lobby** (1) sinin, bütün olarak çok iyi yürüttüğü propaganda da halk seviyesinde meseleye karşı duyulan hassasiyeti geliştirmiştir.

Cezayir savaşının milliyetçi duyguları şiddetlendirmiş olduğu şüpheden uzaktır. Fransızların, bu başkaldırmalar konusunda hiç bir sevgi beslememeleri de tamamen tabiidir. Kalplerinin derinliğinde Cezayir'in Fransa'ya bağlı kalmasını istemelerinin hiç de şaşırtıcı bir yanı yoktur: ancak bunun tersidir ki, şaşırtıcı olabilirdi. Fakat, yurtdaşların çoğunluğu ya da kuvvetli bir azınlığının, bir Cezayir Cumhuriyeti yerine Paris'de bir diktatörlüğün kurulmasını tercih etmeleri bir başka meseledir. Cezayir'in birgün bağımsız olacağı, bu evrimin artık önlenemiyeceği, ana meselenin Avrupalı nüfusa teminatlar aramak olduğunu aylardan ve aylardanberi çoğunluğun kabul edip etmediği sorulabilir. Şerefli bir şekilde son bulmasını çok isterlerken _ ve buna hakları da var _ bu andan itibaren artık faydasız olduğuna hükmettikleri bir savaştan usanıp usanmadıkları sorulabilir.

---

(1) Bağlı bulundukları belli bir grupun çıkarlarına uygun bir sonuç elde etmek gayesile yasama meclisi üyelerine baş vuran, bunlarla konuşup anlaşan kimselere verilen ad. (Ç. N.)

Ana vatanın, 16 Eylül 1959 söylevi, F.L.N. (1) pazarlıkçılarının Melun'a gelişleri, 4 Kasım 1960 söylevi konusundaki tepkileri çok açıktır: her durumda umumî efkârın ezici çoğunluğu Cumhurbaşkanının teşebbüslerini tasvip etmiş ve barış görüngesi (perspektifi) ile sevinmiştir. Yalnız Cezayir Fransızları ve onların Parisli vasiyet borçlularının (2) küçük çekirdeğidir ki, Cezayir'in terkini, Anayasanın çiğnenmesi v.s. olarak gösterdiler. Ne zaman ki, 1960 Ocağında Cezayir kuvvet darbesi ufuklarda bir Paris diktatörlüğünün hayalini çizdi, nüfusun hemen hemen bütünü de, buna karşı muhalefetini beyan ederek 1940 Haziranında olduğu gibi, Cumhuriyetin savunuculuğu ödevini yeniden yüklenen General de Gaulle çevresinde kenetlendi. Barikattaki insanlar Fransanın hiç bir yerinde halk desteği elde edemediler. Bugün yeni bir kuvvet darbesi hazırlamakta olanlar bundan daha da fazla bir destek buluyor değillerdir. Askerler dışında darbelerine, bu işe aleyhtar bulunan ve şaşırıp duran bir millet içersinde tek başlarına kalmış bir takım ciğeri beş para etmez insan ya da satılmış câni katılırdı.

Cezayir davasının çözümü sırasında, vahim bir örselenme olayı korku salmaya devam etmektedir. Halkların hiç hayal gücü yoktur: diledikleri ya da kabul ettikleri kararların sonuçlarını önceden oldukça fena ölçüp biçerler. Bunlar karşısında sık sık yön değiştirirler. O zaman da bu kararları almaya zorladıkları, bu kararları alırlarken alkış tuttukları kimselere bile yükleniverirler. Cenevre barışı örneği bu vetireyi iyice doğrulamaktadır. Pierre Mendes France'ın iktidara gelişi ve anlaşmaları imzalaması ânındaki sonsuz popülerliği bugün zor hatırlanmaktadır. Sağa olduğu gibi sola da, her ortama ulaşan bir popülerlikti bu. Ne zaman ki kamu oyu sonradan Hanoy'da Ho Chi-minh'in, Saygon'da Ngo Din-diem'in yerleştiklerini, ordularımızın Çin Hindi'ni boşalttıklarını ve Vietnam yarımadasındaki etkimizin inişini gördü, fikirini de birden değiştirivererek mezatcıya yüklendi. Şüphesiz Gringoire (3) özlemini de-

(1) Cezayirlilerin kurduğu Millî Kurtuluş Cephesi (Front de Liberté Nationale). (Ç. N.)

(2) Vasiyet borçlusu (Fideicommis), kendisi lehine vasiyet eden bir murisin yine bu vasiyetnamesi gereğince mallarını ya da bunlardan bir kısmını üçüncü bir kimseye devretmek yükünde olan kimsedir. (Ç. N.)

(3) Dramatik ve satirik bir Fransız şairi. (Ç. N.)

vamlı olarak muhafaza eden bir basının yürek kaldıran kampanyası, bu sapmada kesin bir rol oynadı: fakat, o bunun sadece bir katalizörü idi.

M. Ferhat Abbas'ın Cezayir'e yerleşmesinin doğuracağı sarsıntının vahametinin bilinmemesine imkân yoktur. Kaldı ki, Kamunun bu tabii hassasiyeti, «aşırı» ların da propagandası ile müthiş bir şekilde körüklenecektir. Askeri kadroların bir kısmının Fransaya dönüşü ve üstelik sonradan çok gözle görülür bir şekilde takdim edilecek bazı Avrupalıların tekrar vatana gelmeleri, bu örselenmenin etkilerini devam ettirecektir (müslümanları doldurabilecekleri bütün vazifelere süratle ulaştıracak gerçek bir yerleştirme'nin uygulanması, oldukça kısa bir sürede, her hal ve kârda en az 200.000 Avrupalının Anavatana hareket etmesine sebep olacaktır. İşte Fransız Cezayiri taraflılarının söylemekten iyice çekindikleri bir husus). Bir Cezayir Cumhuriyeti prensibine karşı albaylar ve müttefikleri bir hükûmet darbesi için gerekli halk desteği bulamazlar: çünkü Fransızlar yığını bu prensibi pek âlâ kabul etmektedir. Fakat prensibin sonuçlarını bir kere somut olarak gördüklerinde, kanaatlarının incinmesi tehlikesi de mevcuttur. Belki ancak o zaman, bir diktatörlük teşebbüsü sosyolojik bir temel bulabilirdi.

Yine de, bunun önemini mübalâğa etmemek gerekir: Cezayirin yeniden fethi uğrunda savaşın tekrar başlamasını ne kadar Fransız kabul ederdi? Zira, böyle bir anda, askerî bir hükûmet darbesine katılmanın anlamı ancak bu olabilirdi. Zaten ordu için darbe, eğer düşmanlıkların bitiminden ve Cezayir Cumhuriyetinin gerçekleştirilmesinden önce harekete geçerse bir fayda sağlayabilir. Yoksa sonradan girişilecek bir hareket, sadece faşist eğilimli küçük bir subay azınlığına çıkar sağlayacak bir hesap ayarlamasına varırdı. Böylece, zaman boyunca yer alan belirli bir tutarsızlık barışın yeniden kurulmasından ve Cezayir Cumhuriyetinin teşkilinden önce yerleşmiş bir diktatörlüğün sahip olacağı teknik imkânlarının azamisi ile, bu olaylardan ancak belli bir süre sonra erişilebileceği azamî sosyolojik temeli birbirlerinden ayırmaktadır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

Teknik diktatörlükler

BİR maceracının, cesaretli, disiplinli ve her şey yapmaya hazır insanlardan bir milis topladığını, onları kuvvetlice silahlandırdığını, birlikte bir gemi de kiraladıklarını, topluca, modern silahlara sahip olmayan bir kaç bin yerlinin oturduğu, Pasifiğin bir adasına çıktıklarını farzedelim. Bu ilkel topluluk eski talihinden memnun da olsa, bunu değiştirmeyi hiç istemese, hiçbir sosyal değişim gerekliliği olmasa, orada bir meşruluk uyuşmazlığının hiçbir izine rastlanmasa, bu yabancılardan nefret etse ve onları hor görse de, yeni gelenler onun üzerinde bir diktatörlük kuracaklardır. Elbette, yerliler grev yapmaya, ya da makilere kaçmaya çabalayabilirler.

Fakat, eğer bastırma hareketi müthiş ise, eğer yeni iktidar aman vermiyorsa, tiranlık belli bir zaman sürüp gider. Şüphesiz, milisin sinesinden doğacak iç buhranlar yüzünden de pek uzun süre devam edemeyecektir. Ama yine de, kurbanlar ve ızdıraplar yığmaya ve ezilenlerin yüreklerinde onulmaz ve haklı bir nefret uyandırıncaya kadar sürer.

«Kara seri» nin tanıttığı cinsten bir başka hikâye tasarlıyalım. Tecrit olunmuş küçük bir Amerikan şehri. Tasasız, fakat kuvvetlice silahlı bir gangster grupu. Gangsterlerin emirlerine uyan, baştan çıkmış bir polis. Bütün yurttaşlar demokrasiye sıkıca inansalar, serbest seçimler üzerine kurulu bir iktidarın meşruluğu inancı, yüzde doksan dokuzunun yüreklerinde derin bir şekilde sağlamlaşsa, sosyal yapı hiç kimse tarafından mesele haline getirilmiş olmasa, herkes önceki müesseselerden memnun olsa bile, bu şehrin sakinleri, onun gangsterlerin emri altına düşmesini, ona «siyasî makine» ile hakim olmalarını, XIX uncu yüzyıl sonunda ve XX nci yüzyıl başında Amerika'da gelişen, bugünse ortadan kalkma yolundaki bu tiranlık çeşidini önleyemezler.

Bu iki tasarı tamamen hayalî değildir; yakın tarihte bunun somut örneklerini bulmak mümkündür. Oysa bunun önemi yok. Bunlarla sadece, zaten tarif edilmiş bulunan «teknik diktatörlük» fikri aydınlatılmak istendi: yerleştiği ülkede hiçbir diktatörlük ortamı mevcut bulunmayan, nüfusunun önemlice bir kısmının hiçbir ihtiyaç ya da isteğine cevap vermeyen, sadece şiddet üzerine kurulu, su katılmamış bir zulüm rejimi. Pretoryen diktatörlüğü teknik diktatörlüğün bir şeklidir.

I — TEKNİK DİKTATÖRLÜK ŞEKİLLERİ

Pretoryen diktatörlüğü teknik diktatörlüğün tek çeşidi değildir. Tarih boyunca teknik diktatörlüğün başka örneklerine de rastlanır. Önce, bir halka, direnilemeyecek bir yabancı baskısıyla kabul ettirilen dış - diktatörlüğü zikredelim. Bu tip çok defa birbirine pek yakın olan belli başlı iki şekle bürünür; askerî işgal ve sömürgeleştirme. Cortez ve Pizarre tarafından Hindî Amerika'da kurulan rejimler buna maruz kalmış olan milletlerde hiçbir inanç ya da yapı buhranının, hiçbir meşruluk uyuşmazlığının, hiçbir sosyal değişme ihtiyacının, hiçbir iç - örselenmenin karşılığı olmuyordu. Onların üzerlerinde akbabalar gibi kurulmaktaydılar; bu milletler ise kendilerini savunmak için çok zayıf idiler. Sonunda şiddet ve

kan içersinde baş eğmeye mecbur oldular. XIX ve XX nci yüzyıllarda kurulan sömürge sistemlerinin pek çoğu da ayni sosyolojik yapıya sahiptir. İktidarını ve kuvvetini tek başına elinde tutan ve anavatandan gönderilen vali teknik bir diktatördü. Keza, bir savaş sonrasında, yenenin yenilene kabul ettirdiği rejimler de benzer karaktere sahiptir. 1945 örnekleri en yenileridir. Ama tarihte daha bir çok örnekler bulunabilir. Sadece Kuzeyli Büyük kardeşinin kuvvetine dayanan bazı Karayipler diktatörlükleri de bunlara yaklaştırılabilir.

Birleşik Devletlerde XIX uncu yüzyılın sonunda ve XX nci yüzyılın başında gelişen siyasî «makineler» teknik diktatörlüğün mevzii karakterli bir başka tipidirler. Şehir ve kontluklara en büyük muhtariyeti veren aşırı bir yerinden - yönetimcilik, Birlik kademesindeki demokrasi, mevzii kademedeki otokrasiyle (1) bir arada bulunabiliyordu. Şehir yöneticilerinin olduğu gibi, yargıçlar, Polis görevlileri, maliye ajanları ve idarenin bütün şefleri, şehir sakinleri tarafından seçiliyor, böylece mutlak bir iktidarı elde bulundurabilmek için seçimleri denetlemek yetiyordu. Bazı şehirlerde teraziyi eğmeye yeter sayıdaki göçmenler aracılığıyla bu yığını denetlemek mümkün oluyordu. Sosyal yardım endişesi duymayan liberal bir kapitalizm rejimi tarafından kendi hallerine terkedilmiş, dilini bile konuşmadıkları yeni bir ülkede kaybolmuş bu umutsuzlar pek kolay bir av idiler. Tasasız, fakat dikkate değer derecede kurnaz olan maceracılar, böylece, göçmenlerin işe yerleştirilmesi sistemini geliştirdiler. Seçimlerde belli bir partinin adayına oy kullanmaları şartıyla seçim görevlileri bunlara yardım ve himaye sağlıyorlar, iş bulmalarına, idarî işlemleri yerine getirmelerine, yerleşmelerine yardım ediyorlardı v.s. Bu adaylar bizzat vücut ve ruhlarını makinanın şefine «boss» a (başkana) adamışlardı. Bu sonuncusu, seçimlerde bir kere galip geldi mi, polisin, adaletin, idarenin, kısacası şehirdeki bütün iktidarın mutlak sahibi oluyordu. Onu uslu bir biçime sokabiliyor hatta kamu gücü ve mahkemelerin de kendi iradesine bağlı olduğu bu şehirde bir tethiş bile hüküm sürdürebiliyordu.

Bu makinalar, hâkimi bulundukları toplumun bir bölümünün ih-

(1) Yönetilenlerin (idare olunanların) yönetenlerin (idare edenlerin) seçiminde esaslı hiçbir rol oynamadıkları bir siyasî rejim kategorisi. (Ç. N.)

tiyaçlarına, yoksul göçmenlerinkine tekabül ettikleri ölçüde, katıksız teknik diktatörlükler değillerdi. Bunların büyümesi ve orada kendilerine karşı koymaya yeterli müesseselerin yokluğu, bir yapı buhranı teşkil ediyordu. Bununla birlikte, batının bu küçük şehirlerinde birtakım makinalar sadece teknik bir niteliğe sahip oldular. Bunlar, şiddet ve ahlâksızlıkla polisin, adaletin ve idarenin kontrolunu ellerine geçiren, sonra da seçim hileleri ve tethişle iktidara gelen, orada ayni vasıtalarla tutunan bir gangsterler grupu çevresinde meydana gelmişlerdir. Esas gayeleri memleketi haraca kesmekti. «Kara seri» tipinden bu diktatörlük yalnız polis romanları yazanların hayal gücünde var olmakla kalmadı. Bunlar sadece gerçeğin yerini değiştirmekle kaldılar. Bu cins bir «gang» (güruh) un son hâkimiyetlerinden biri, ancak 1945 de, bu teknik tiranlığa atmış beş yıldan beri maruz bulunan Alabama'nın küçük şehri Phenix - City'de son buldu.

Nihayet, bir kere iktidara yerleştikten sonra sosyolojik diktatörlükler, teknik diktatörlüklere dönüşebilirler. Bu, özellikle, diktatörlüğün bir yapı buhranından ya da bir meşruluk uyuşmazlığından değil, fakat tabiatı icabı geçici bir konjonktürel örselenmeden doğduğu zamanlarda meydana gelir. Bu örselenme, rejime yerleşmek fırsatını sağlar. Fakat bu sosyolojik temel, konjonktürün evrimi ile kendiliğinden kaybolur. Bir kere, iktidara geldiler mi, diktatörler, varlıkları artık orada meşru sayılmasa bile, koltuğu terketmeye pek az yatkındırlar. Şu halde kendisini doğuran sebepler bir kere kayboldukta, sistem yerli yerinde kalmaktadır. Bu andan itibaren o artık sadece teknik bir diktatörlüktür. Bu faraziye eğer Cezayir'in bağımsızlığı Fransa'da kamu oyunda derin bir örselenmeye sebep olsaydı ve şayet bir darbeyi harekete geçirmek için ordu bu şartlardan yararlansaydı, gerçekleşme imkânı kazanacaktı. Başlangıçta teknik bir diktatörlük söz konusu olmayacak fakat pek çabuk bu hale gelecekti.

Bir hususta anlaşalım. İşleri basitleştirmek için «katıksız» teknik bir diktatörlükten söz edilmektedir. Şu var ki, müessese tiplerine katıksız bir halde ender rastlanır. Tekrar edelim; sosyal kategoriler tasvir edildikleri şekilleriyle daima sınır - kategoriler, ideal tiplerdir. Gerçek ise ancak karma niteliktedir. Berrak bir gökte nasıl bir gök gürültüsüne rastlanmazsa, yapı ve inanç buhranlarına sahip olmayan bir topluma tatbik edilecek, kelimenin açık anlamıyla bir katıksız teknik diktatörlüğe de hiçbir zaman rastlanmaz.

Aykırılıkların ve taleplerin en zayıf olduğu, «consensus» un en köklü olduğu, en kararlı (istikrarlı) ve en yekpare toplumlar bile herşeye rağmen uyuşmazlıklar ve zorluklar ihtiva ederler. Rejim değişmeleri bunlara bağlanabilir. Gerçekte teknik diktatörlük, yapı buhranları, meşruluk uyuşmazlıkları ya da sosyal örselenmelerin yokluğuyla hiç de tarif olunamaz. Fakat bu buhranların, bu uyuşmazlıkların, bu örselenmelerin zayıflığıyla, siyasî sonuçları arasındaki kayda değer nisbetsizlik sayesinde tarif olunabilir. Monteskiyö, tiranı şöyle tarif eder: bir elma koparmak için bir ağacı deviren. Bu tasvir teknik diktatörlüğü iyi açıklamaktadır.

Pretoryen diktatörlüğü teknik diktatörlüğün en sık rastlanan ve en çok tehdit edici şekli olarak kalmaktadır. Gerçekten, bizzat kendi tabiatı sebebiyle ordu, devamlı bir hükümet darbesi tehlikesi teşkil etmekte, her türlü karşı koymanın tatbikî yönden imkânsız olduğu çok kuvvetli zorlama vasıtalarına malik bulunmaktadır. «Orduya karşı ihtilâl yapılmaz» diyordu Troçki. Artık ordu tarafından yapılmış hiçbir ihtilâl de önlenemez. Devlet, müesseseleri, kanunları, bakanları, parlamentosuyla bütün bu hukukî cihaz, yalnız anlaşmalar, alışkanlıklar, zımnî bir rıza sistemi üzerine kuruludur. Bunlardan hiçbiri tüfekler, zırhlı arabalar ve mitralyözler karşısında ağır çekmez. Amme binalarını işgal etmek ve hükûmet edenleri ele geçirmek için bir kaç alay yeter. Bunlar tarihî bir sözle ya da bunsuz, fakat her hal ve kârda kahraman bir şekilde ölebilirler. Şeref için karşı koyabilirler ama, direnmeleri etkisizdir.

Şüphesiz şu «görünmeyen nöbetçi» ye de çağrıda bulunabilirler: halk. Fakat eğer darbe iyi hazırlanmışsa, çağrıları çok geç kalmıştır. Halk onu öğrendiğinde askerler çoktan iktidardadır. O zaman ayaklanabilir. Ve bunu da çok defa zaten yapmıştır. Ama askerler sonuna kadar gitmek istiyorlarsa, onun da direnmesi boşa gidecektir. Zira halk diğerlerine karşı etkili silahlardan yoksundur: av tüfekleri, toplar, el bombaları ve mitralyözlere karşı bir şey yapamaz; bir barikatı kaldırmak için bir zırhlı araba yeter. İspanyol halkının Franko'ya karşı, hayranlık uyandıran mücadelesi gösteriyor ki, kahramanlık güçsüzdür. Ayni şekilde yirmi yıl sonra sovyet tanklarına karşı Macar halkının giriştiği kavganın sonucu da bunu doğrular.

Bununla beraber, mecburî askerî hizmet ve yurttaş - askerler üzerine kurulu modern orduların yapısı, bir halk hareketinin başarı şanslarını kuvvetlendirmektedir. «Askerler! Kardeşleriniz, ebeveyin-

leriniz, dostlarınız, vatandaşlarınız üzerine ateş açar mısınız?» Asîlerin askerlere bu şekilde yalvarması, pek çok defa başvurulmuş bir şeydir. Her zaman da yararsız olmamıştır. Askeri bir hükûmet darbesinin en büyük tehlikesi, ordunun, hükûmet darbesini yapanların ellerinde erimesi ve kelimenin tam anlamıyla milletin içerisinde dağılmasıdır. Fakat bu bozgunu önleme XIX uncu yüzyıl ihtilâllerinden beri bilinmiş ve o tarihten bugüne de mükemmelleştirilmiştir. Kışlalarda hazır asker bulundurmak, halk mukavemeti şeflerini onlara haydutlar, «kızıllar», «komünistler», ihtilâlciler olarak tanıtmak, bastırma hareketlerine tercihen, meslekten birlikler sokmak gibi yollar 1848 ve 1871 de çok etkili olmuştur. Psikolojik savaş usulleri millet üzerinde başarısız olsalar bile, ordu üzerinde genel olarak başarı elde ederler: askerî birlikler mensupları askerî hizmetleri sırasında, «işin havasına girmeye» yatkındırlar ve bu hizmet de harfiyen yerine getirilmekten geri kalınmaz. **L'İnternationale**'ın ünlü apostrofuna çok ümitle bakmamak gerekir: «silâhlarımızın kendi generallerimiz için olduğunu hatırlayacağız.»

Geriye genel grev kalır. Tarihte bu bir defa, bir askeri hükûmet darbesini bozmuştur: Berlin'de 1920 de general Lüttwitz'in adamları iktidarı silah atmaksızın ele geçirmişlerdi. Ama ertesi gün şehirde ve Reich (İmparatorluk) de, bütün hayat durur. Her türlü faaliyet tatil edilmiştir. Makineler hareketsizleşir. Fabrika ve mağazalar kapılarını kaparlar. Artık ne tren, ne tramvay ve otobüs, ne su, ne gaz, ne elektrik, ne de yiyecek vardır. İki gün sonra Lüttwitz bükülür ve meşru hükûmet iktidara tekrar gelir. Halkın askerler üzerindeki bu zaferi pek çok cesaret vericidir; bu ders unutulmamalıdır. Ama kapsamını (şümulünü) da mübalâğa etmemek gerekir. General Lüttwitz, millî ordunun sadece bir azınlığını temsil etmekteydi: askerî şeflerin çoğunluğu hükûmet darbesinde yürüyüşe geçmemişlerdir. Şüphesiz, kurmaylar heyeti de, ordunun birliği adına darbeyi bozmayı reddetmiştir: kendisinin Lüttwitz'e karşı yürümesini isteyen İçişleri Bakanına general von Seekt, «Reichswehr (1), Reichswehr üzerine ateş açmaz» demiştir. Fakat neticede Reichswehr kitlesi hep pusuda kalmış, ne hükûmet darbesi yapanlar üzerine, ne de grevciler üzerine ateş açmıştır. Ordu bütünüyle darbeyi desteklemiş, şiddet yoluyla greve son ver-

(1) 1919 da kurulan bir Alman ordusu. (Ç. N.)

meye denemiş olsaydı ne olurdu? Muhtemelen İspanyol örneği bir iç savaş...

II. — PRETORYEN DİKTATÖRLÜĞÜNÜN MEKANİZMASI

Devletin sinesinde ordu devamlı bir tehlike teşkil eder. İktidarın bu dayanağının bizzat iktidar haline gelebilmesi için, artık ona itaatten vazgeçmesi yeter. Topluluğun (Communauté) bazı Afrika Cumhuriyetleri, yöneticilerinin hakîmâne davranışları işin burasında iyi anlaşılır: bunlar general ya da albayların kendi yerlerini almaları korkusuyla ordu istememektedirler. Ama bütün ülkeler bu hikmeti taklid edemezler. O zaman, askerî tehlikeye karşı Devletler nâsıl korunabilir? Her şeyden önce, bütün unsurların ayni bir komut altında bulunmalarını ve şeflerin de astları üzerinde fazla büyük bir prestij kazanmalarını önleyerek orduda belli bir bölünme sağlanmaya çalışılır. Bu darbeye karşı en iyi teminat, generaller arasında bir çekişmenin varlığıdır. Lüttwitz hükûmet darbesinin kırılmasına, genel grev kadar ve hatta daha da fazla bu çekişmeler yardımda bulunmuştur. Tarih boyunca bunlar daha pek çok diktatörlüğün önüne geçmiştirler. Askerî sınıfların bölünmesi (piyade, deniz, hava) bu hususta çok yararlıdır: Güney Amerika Cumhuriyetleri bunu maharetle kullanmakta, hatta çoğunlukla hayatlarını dahi buna borçludurlar. Kurmayların otoritesinden az çok uzak, iç savunma için askerî kuvvetler teşkili (Jandarma, C.R.S. (1) Polis) yolu da çok etkilidir. Tarafların ve askerî kıtaların geleneksel rekabetleri de değerli panzehirler sağlar: tedbirli bir hükûmet bu çekişmeleri itinayla alevlendirmelidir. Ayni şekilde, yükselme yolunda rekabet ve bunun sebep olduğu şahsî düşmanlıkları da sürdürmeye dikkat edecektir. Bu, hiç de fazla zor değildir. Bu tip olaylar hiyerarşili bütün teşkilâtların yapısından asla ayrılmazlar. Böylece ordu, pretoryen bulaşmasına karşı direnişinde kendisine yardımcı olacak karşı zehirleri de tabiî bir şekilde ifraz etmektedir.

Manevî ilâçlar bu direnmeyi kuvvetlendirebilir. En etkilisi ve en çok kullanılanı, onur ve sadakat saygısını geliştirmeyi hedef tu-

(1) Compagnie Republicaine de Securité = Cumhuriyet Güvenlik Kurumu. (Ç. N.)

tar. Subayların zihnine, hükûmete itaatin kendileri için temel bir fazilet olduğu, itaatsizliğin ise ihanet demek olduğu fikri zorla yerleştirilir. Çoğu defa Anayasa ya da hükûmete yemin ettirilir: sadakat böylece daha sıkı, daha şahsî daha kutsal bir nitelik kazanır. Ama askerî ahlâk hiçbir zaman iktidara sadakatin bu heyecanı ile sınırlanmaz. Millî değerlerin savunulması ve korunması da, orada eşit bir yer tutar. Gerekirse savaş zamanı, milleti için askerden ölünceye kadar dövüşmesi istenir. Vatanseverliğin ordu içersinde başka yerlerde olduğundan daha çok gelişmiş olması olağandır.

Normal olarak, vatana karşı duyulan derin saygı, sadakat saygısıyla birbirlerine karışır. Millet ve Devletin ayrılmaz olduğu, siyasî rejimin canlandırdığı (cisimlendirdiği) Devleti savunmanın, milleti de savunmak olduğu orduya öğretilir. Bununla birlikte, bu aynileştirme özellikle hukukîdir. Fiiliyatta tarih içersinde birtakım rejimler millî çıkarlara hizmet etmekten çok onlara zarar vermişlerdir. Vatan ve hükûmet ayrılmazlığı, kolay reddedilebilir bir karine niteliği taşır. Mesele, katolik doktrinindeki Devlet ve ortak yarar benzeşiminin aynıdır: prensip olarak Devlet ortak yararı savunur ve Devlete itaat da bu sebepten gelir. Fakat istisnaî olarak görevine ihanet edebilir. O zaman artık hristiyan da itaat etmemelidir. Eğer askerler de buna benzer bir fark gözetecek olurlarsa, bunların güvenini yitirdiği anda rejim için tehlike de büyür.

Bu itaatsızlığı önlemek için birbirine zıt iki çareye başvurulmuştur: siyasetten uzaklaştırma ve kendi doktrinini aşılama. Birinci halde ordu bir «büyük dilsiz», yani, ayni şekilde de «bir büyük sağır» haline getirilir. Hükûmetler arasında hiçbir zaman bir fark gözetmemesi, onların iyi mi yoksa kötü mü, faydalı mı yoksa zararlı mı olduklarını bilmeye hiçbir zaman çabalamaması gerektiğine inandırılır. Bu hükûmetlere gözler kapalı, dikilmiş ağızla, perinde ac cadaver (bir ceset gibi) itaatin gerekmesi için, kanunî olmalarının yeteceği anlatılır. Bu doktrin zaten sağlam bir temel üzerine oturmuştur. En fena rejimin, görünüşte en zararlı olanın, askerlerin siyasete karışmalarından daha az fena ve daha az zararlı olduğu vakıası bu temeli meydana getirir. Ordunun kendi yöneticileri hakkında hüküm vermesini ve siyasetinden hoşlanmadıklarının karşısına dikilmesini kabul etmek, onu, Devletin gerçek hâkimi yapmak demektir. Askerlerin karşıkoyması, başka karşıkoymalara benzemez. Onların da, yurtdaş olmak se-

bebiyle fikirlerini açıklayabileceklerini ve üstünlüklerini kabul ettirmeye çalışabileceklerini söylemek; bir an için bunu yapmaya kalkıştıklarında her türlü muhalefeti ve hatta Devleti bile darmadağın edeceklerini unutmaktır: zira silâhlar ellerinin altındadır. Ordunun, hükûmetin değeri üzerinde fikrini söylemesini kabul etmek onu «pronunciamiento» (1) ordusu yapmaktır.

Fakat bir ceset gibi itaat ta kolay değildir. Askerler de birer insandır. Ve böylelikle de modern Devletlerde bütün yurttaşların katıldıkları ve herkesin gözü önünde cereyan eden politikaya ilgi duyarlar. Kaldı ki, milletler arası uzlaşmazlıklar ve ittifaklar da bizzat siyasî bir anlam kazanmışlardır. Doğu ve Batı karşıtlığı sadece iki millet grupunun değil, fakat iki sistemin, iki felsefesinin, iki dünya görüşünün karşıtlığıdır. Orduyu, siyasetten uzak tutmak bambaşka bir zorluktadır. Bazı Devletler de, tam tersi çarelerle onun sadakatini sağlamaya çalışmaktadır. Siyasetten tecrit etmek yerine, subay ve erlerin yurttaşlık eğitimini geliştirerek, resmî doktrini zorla kafalarına yerleştirerek, onları siyasetin içersine sokmaktadır. Askerî kadrolara marksçı bir oluşum sağlanmanın iktidarın ilk tasalarından biri olduğu komünist milletler işte böyle yapmaktadır. «Siyasî komiserler» in görevi çoğunlukla, batıda yanlış anlaşılmıştır. Bu görev subay ve erlere gözcülük etmekten çok, onların marksçı inançlarını geliştirme hedefi güderdi. Komiserler polis memurundan çok, ordu papaslarına benziyorlardı.

Siyasî yönden kendi doktrinini aşılamak, totaliter Devletlerde, ötekilerde olduğundan elbette ki daha kolaydır. Zira bunlar, kimsenin karşı koyamıyacağı katı bir doktrin üzerine kuruludurlar. Çoğulculuk (pluralisme) üzerine oturmuş demokratik Devletlerde askerlere bir doktrin öğretmek, onlardan bir parti aleti yaratmak, bu şekilde iyileştirileceği ileri sürülen bir hastalığı daha da vahimleştirmek tehlikesiyle yüklüdür. Herşeye rağmen bu muhakeme çok basitçi kalmaktadır. Demokratik Devlet, doktrinsiz bir Devlet değildir. Tersine, demokrasinin prensipleri üzerine kuruludur. Hükûmetin yurttaş çoğunluğu tarafından seçilmesi, azınlığın fikirlerini serbestçe ifadesi, bütün eğilim ve inançlara saygı, bütün insanların eşitliği ve kişinin haysiyeti v.s. Bu ilkelerin orduda öğre-

(1) Özellikle Latin Amerika, Asya, Afrika ve Orta-Doğunun az gelişmiş ülkelerinde öteden beri görülen kısa ömürlü askerî hükûmet darbelerine verilen isim. (Ç. N.)

tilmesi özellikle zorunludur. Çünkü ilkin, bir azınlığın kendi görüşlerini kabul ettirmek için şiddet kullanmasına (bu bizzat pretoryenlerin bir eğilimidir) doğrudan doğruya karşı koyarlar. Sonra da, doktrinlerin çoğulculuğu, bütün insanların eşitliği, kişinin hayasiyeti gibi unsurlar, görevlerini yerine getirmeleri için askerlere zaruri olan disiplin ve eğitimin tehlikeli sonuçlarını dengelemeye yararlar. Bu hususta, Batının bütün devletleri Federal Alman Cumhuriyetinde uygulanan metodlardan ilham almalıdır.

Öteyandan, rejime ciddî olarak karşı çıkılmayan bir ülkede, askerî hükûmet darbesi tehlikesi elbette azalmıştır. Bütün öteki yurttaşlar gibi subay ve askerler de o zaman, kurulu hükûmeti kabule değer görürler. Karşısına dikilmeyi düşünmezler. Bunun içindir ki, ordu bugün ne Büyük Britanya, ne Birleşik Devletlerde, ne de Kuzey Avrupa'da bir tehlike teşkil etmez. Tersine, iktisadî gelişme ve yenileşmenin yapı buhranları ve meşruluk uyuşmazlıkları içersine attığı Latin Amerika, Asya, Orta-Doğu, Afrika Devletlerinde bir tehlike teşkil eder. Fakat o zaman da bu, terimin kesin anlamında bir pretoryen tiranlığı tehlikeli değildir. Mustafa Kemal'in, Peron'un, Nasır'ın, Kasım'ın ve hatta Franko'nun rejimleri bazı hususlarda sosyolojik diktatörlüklerdir. Ordu birtakım sosyal güçlerin, diğerlerine karşı sözcülüğünü yapmaktadır. Görülecektir ki, birtakım şartlar altında, müdahelesi devrimci bir nitelik sahibi dahi olabilmektedir.

Tersine, pretoryen diktatörlüğü, yani teknik askerî diktatörlük, ordunun halktan tecrit edilmiş, ona nazaran dıştan - doğma bir unsur haline geldiği zaman ortaya çıkar. Bu, çok değişik şartlarda doğabilir. Birinci hal, üyeleri herşeyden önce maddî çıkarlar arayan ücretli asker milislerinin varlığıdır. Eğer Devletin mukadderatını ellerinde tuttuklarını, hükümetleri kurup yıkabileceklerini anlarlarsa, elbette, desteklerini de pazarlık konusu yapmaya yöneleceklerdir. Bu şekilde, Romalı pretoryenler, tahtı en çok teklif edene, yani en çok aylığı ve daha büyük imtiyazları söz verenlere, kelimenin tam anlamında satarak, İmparatorluğu bazen açık arttırmaya koymuşlardır. Genellikle şekiller, daha çok saygı görmüştür. Meselenin bu maddî cephesine aslında daha tok gözlü olan pretoryen diktatörlüklerinde bazı defalar rastlanır. Üniformalı olsa bile, insan ne bir melek, ne de bir hayvandır. Ve en saf niyetler dahî menfaatleri önlemez. Bütün askerî tiranlıklarda askerler rejimin, kendine bağlı çocuklarıdırlar.

Pretoryen diktatörlüğü maddî yararlar aramayan fakat kendini gerçeğin temsilcisi ve milletin sözcüsü sanan mutaassıp bir ordu tarafından da kurulabilir. Bu ordu, edindiği doktrini ve kendisini canlandıran imanı savunmak, vatanı kurtarmak ve büyüklüğünü teminat altına almak için iktidarı ele geçirir. Bu haliyle, kilisenin imansızlara karşı savaşmaları ve İsa'nın mezarını korumaları için keşiş-askerlerden meydana getirdiği ortaçağın o askerî tertiplerine benzer. 1960 'ın birtakım Fransız suikastçılarının «templier» (1) adını alması durumun kesin olarak bilincine vardıklarını göstermektedir. Pretoryen bir rejimin olabilmesi için, ordunun doktrin ve inancının sadece kendine özgü olması, milletin ya da milletin önemli kesiminin doktrin ve inancına uygun düşmemesi gerekir. Yoksa tiranlığın saikleri mevcut değildir, ya da sosyolojik bir diktatörlük söz konusudur: Cromwell'in milisinin kendi kendini «Azizler ordusu» diye ilân etmiş olmasına rağmen, Koruyucu Lordun iktidarı başlangıçta teknik bir karaktere sahip değildi. Sonradan, artık sırf askerlerin desteği üzerine kurulu hale geldiğinde bu sıfatı kazandı.

A priori (önsel) olarak, ordunun milletinkinden farklı inançlara bu şekilde bağlanabilmesi tuhaftır. Bu ordunun üyeleri de birer yurttaş değiller midir? Gerçekte, subaylar daima, «askerî - sivil» karşıtlığının iyi ifadelendirdiği kapalı bir topluluk meydana getirmeye eğilimlidirler. Bizzat yaşama şartları da onları bazan maddî bir ayrılmaya itmektedir. Çoğu defa hiç değilse askerî gelenekli ülkelerde, belli bir moral ve fikrî ayrılmayı âdet edinmektedirler. Bu çifte olay, deniz - aşırı ordularda çok daha bellidir. Bazı şartlar bunu daha da vahimleştirir ve pretoryen bir diktatörlüğün şartlarını geliştirir. Cebrî askerî hizmet bu ayrılmayı frenlemiştir. Bununla birlikte, bu önleme, sanıldığından daha da zayıftır. Askerlerin eğitimi ve bunlara kabul ettirilen disiplin, milletin geri kalan kısmından onları ayırmaya sebep olmaktadır. Bu yönde bir propaganda da bazen bu eğilimi arttırmaktadır. Her ne olursa olsun, orduda itme yukardan gelmektedir. Asıl önemli olan taraf, subaylar topluluğunun ayrı kalışıdır. Üniversite, laboratuvarlar v.s. ile temas kurduran çok ileri bir ilmî formasyonu sağladığı ölçüde, normal bir evrimin bu ayrılığı azaltmaya yöneldiği bir ger-

(1) Chevaliers du Temple (Kilise şövalyeleri) adı da verilen 1118 de kurulmuş askerî ve dinî bir derece. (Ç. N.)

çektir. Bununla birlikte yine de korkulur ki, ordu kendi özel okullarını, kendi özel laboratuvarlarını yaratma ya da geliştirme, askerî ayrılmayı sürdürme eğilimine sahip bulunsun.

Moral açıdan, keşiş - askerlerin pretoryen diktatörlüğü, ücretli askerlerinkinden daha az kınanmaya müstahaktır. Pratik açıdan ise çok daha tehlikelidir. İktidarı bizzat ele alan, ya da bu işe adının karışmasını istemediği takdirde onu, bu işe adını koyabilecek bir başkasına, kendi azamî maddî çıkarını sağlama bağlaması için veren bir ordu, artık yurttaşlarının düşünce ve yaşama biçimleriyle hiç ilgilenmez. Kendi imtiyazları dava konusu kılınmadıkça, tâbii olarak hoşgörü sahibidir; baskı yapmaya yönelmez; oldukça gönüllü bir şekilde hürriyete saygılı ve muhalefete müsamahakârdır. Tersine, mutaassıp bir ordu, madem ki bizzat tarifi icabı doktrini ve imanı milletinkinden pek uzaktır, ilk iş olarak «hainler» i kovmaya ve her yeri de bunlarla dolu görmeye koyulacaktır. Diktatörlüğü elbette müsamaha tanımaz ve şiddetlidir. Bu durum ise, onu daha müşkül ve daha kısa süreli kılar. Bütün bunlardan sonra Phoenix - City sakinlerinin, şehirlerinde yetmişbeş yıl boyunca gerçek iktidarı icra eden gangsterlere katlanmış olmaları anlaşılır: barların, para makinalarının, kumarhanelerin, fuhşun gelişmesi hesaba katılmayacak olursa, bu durum onlara elbette pahalıya mal oluyordu. Fakat bütün bu sakıncalar keşiş - askerlerin amansız baskısı yanında daha küçük ve kolaylıkla katlanılabilir cinstendir.

III — BUGÜNKÜ FRANSA'DA PRETORYEN DİKTATÖRLÜĞÜ

13 mayıs 1958 hükümet darbesi pretoryen nitelikteydi. Orduyu yalnız, Cezayir'deki Avrupalı sömürge sakinleri desteklediler. Fransa'da halk işi oluruna bıraktı. Ne, hor gördüğü bir rejimi savunmak için, ne de hoşuna gitmeyen bir darbeyi tercih eder gibi davranmak için parmağını bile oynatmadı. Aktivist albaylarla kendi arasında hiçbir dayanışma hissetmiyordu. Zaten general de Gaulle'ün varlığı sebebiyle, bunların iktidara ulaşabileceklerini de pek ummuyordu. Generalin varlığı herşeyi bozdu: kaynağı bakımından askerî olan bugünkü rejim, yapısı ve işlemesi yönünden hiç de öyle değildir. Devlet Başkanı iktidarını meşru sayan halk oyuna geniş bir şekilde dayanmaktadır. Şahsî olmasına rağmen, iktidarı oldukça liberal kalmaktadır. Otoriter olmasına rağmen, hemen hemen demokratik olmaya devam etmektedir. Birtakım

subaylar da bu durumda kuvvet darbelerinin ellerinden uçup gittiğine hükmediyorlar. Şimdiyse artık, kendilerini bizzat hükümet mevkiine götürecek ya da iplerini ellerinde bulunduracakları bazı sivil kuklaları oraya yerleştirebilecekleri yeni bir darbeyi hayal etmektedirler. Çok azınlıktadırlar ama, yalnız birlik şuuruyla değil, fakat ordunun bugünkü buhranlı durumu sebebiyle de, arkadaşlar yığının kendilerini izleyeceklerini umuyorlar.

Bu buhran belli bir ölçüde bütün milletin yapı değişimlerini yansıtmaktadır. 1961 Fransa'sında nüfusun itişine eklenen, ekonomik büyüme ve yeni fikirlerin doğması, kuşaklar arası tabiî çatışmaya özel nitelikler katmaktadır. Normal olarak bu, sadece bir «Hindistan cevizi ağacı» meselesini ortaya koyar: gençler mevkilerinin yaşlılarca tutulmuş olması sebebiyle, toplum kadrolarına katılmada belli bir güçlüğe uğrarlar. XX. yüzyıl ortasında Fransa'nın ana meselesi ise bambaşkadır. Yeni kuşaklar, değer sistemlerini, geleneksel düşünce biçimlerini ve örflerini reddetmektedirler: Hindistan cevizi ağacını yalnız sallamaya değil, fakat lüzumsuz yerlerini kırpmaya, budamaya, şeklini değiştirmeye de çalışmaktadırlar. 1938 e doğru erlik yaşına ulaşan fransızlar, eski toplumda sadece bu güçsüzlüğün tanığı olduklarından, o toplum için, ne bir dayanışma ne de bir bağışlama duygusuna sahiptirler. Eski toplum hakkında müsamahasız bir şekilde hüküm verir, onu redde yönelir ve yeni bir toplum tasarlarlar. Daha doğrusu 1945 de başlayan evrimi tamamlamak ve milletin teknik, iktisadî, sosyal, fikrî ve ahlâkî yenileşmesini süratlendirmek isterler.

Kuşaklararası bu çatışma her yerde ortaya çıkar: genç profesörlerin, özellikle kalıplaşmış yapılarda bir altüst oluşu kabul ettirdikleri Üniversite; «genç patronlar» ın düşünce yapısının, geleneksel alışkanlıklardan çok farklı olduğu sanayi; genç köylülerin harekete elverişli bulunmayan ortamları kımıldattıkları tarım; yeni kadroların ihtilâlci lâkırdılardan gittikçe daha uzaklaşmış olarak gerçekçi metodları kabul ettirdikleri sendikalar; genç teknokrat takımlarının gitgide aktif, teşkilâtçı ve plâncı Devlet anlayışlarına sıkıca sahip çıktıkları idare kesimlerindeki tezahürler buna örnek getirilebilir. «Yüzbaşılar ayaklanması» bu toplu hareketin önce Orduda aldığı özel şekildir. İlk bakışta içlerinden bazılarının hayal ettikleri diktatörlük pretoryen bir niteliğe sahip görünmemektedir, zira kesin olarak milletteki genel bir bozukluğu yansıtmaktadır.

Gerçekse bambaşkadır. İlkin, gençliğin bugünkü bunalımı ile muhtemel bir diktatörlüğün kurulması arasında hiçbir nisbet mevcut değildir. Bu bunalım gerçekte devrimci de değildir, zira yeni kuşakların diledikleri biçim değişiklikleri, bundan böyle artık kendi hareketiyle tamamlanabilmek için yeteri kadar ilerlemiş bulunmaktadır. Mesele sadece, uygun reformlarla onu hızlandırmaktır. Bunlardan hiçbirisi diktatörlük «korkusu» ndan doğmamaktadır. Tersine genç kuşakların gerçekçi anlayışları eski inanç uyuşmazlıklarını değerden düşürerek, «iç yüzlerini ortaya sermek» suretiyle, meşruluk buhranlarına bir son vermeye ve nisbî bir ideolojik **consensusu** gerçekleştirmeye yönelmektedirler. Bu anlaşmadır ki, diktatörlüğün belli başlı mazeret ve meşruluk sebebini de alıp götürecektir.

Öteyandan ordunun 15 yıldan beri içinde bulunduğu istisnaî şartlar «yüzbaşılar ayaklanması» na, genç kadroların başka sosyal kategorilerde izledikleri seyre tamamen zıt olan bir seyir vermektedir. Askerî komploculların ve poujade'cıların söz birliği pek çok şeyi açıklar. Poujade'cılık yeni sivil kuşakların kabule yanaşmadıkları, taassup çağındaki bir Fransa'yı tastamam temsil etmektedir. Zaten genç subaylar da kendi derinliklerinde bunu reddetmektedirler. Onların, Saint-Ceré'nin tarifi imkânsız kırtasiyecisiyle (1) olan ittifakları sadece bir taktiktir. Başka müttefikler bulamamış olmaları - poujade'cı «felsefe» yi paylaşan bazı bağımsızlar, bazı cop ve makineli tüfek ustaları dışında - belirtisel (symptômatique) niteliktedir. Ordu tarafından hayal edilen ihtilâl, sonucuna varmak için ne diktatörlüğe ne de ihtilâle ihtiyacı bulunmayan ve milletin bütününü temsil eden yenilikçi hareketin karşı-akımında yer almaktadır. Eğer ordu doğrudan doğruya ya da araya konmuş politikacılarla iktidarı ele geçirseydi, bir pretoryen diktatörlüğü söz konusu olacaktı.

Hiçbir «darbe» ya da «pronunciamiento» geleneği olmayan, Güney Amerika ya da Doğu ordularına katiyen benzemeyen bir ordu bu noktaya kadar nasıl gelmiştir? — Halkla temasta bulunuyor sanısını ona verirken, tersine gitgide onu milletten ayıran, istisnaî birtakım şartlar dizisiyle. Onbeş yıldan beri subayların çoğu, kendilerini anavatandan uzaklaştıran sömürgecilik maceralarına giriştiler. Milletin geçirmekte olduğu evrimi ancak kısa ve kesintili

(1) Sözü geçen kişi Pierre Poujade'dır. (Ç. N.)

şekillerde görebildiler. Bunun da ancak yüzeyini, köpüğünü gördüler. Maddî konforun bu yükselişi, bu azar azar burjuvalaşma onları daha çok şaşırttı. Hamasî değerlerin çözülmesi, maddecilik, konformizm gibi değişiklikler, onların çok hassas oldukları hususlarda menfi etkide bulundu. Fransa'ya her seyahatlerinde, öz memleketlerinde kendilerini gittikçe daha yabancı hissettiler: pirinç tarlalarının, fundalıkların, dağların zorlu hayatı, her gün ölümle yüzyüze oluş, askerî konak yerlerinin hemen hemen keşişlere özgü mahrumiyeti, bütün bunlar, bolluk toplumları seviyesine ulaşmaya yaklaşmış bir memleketteki rahat yaşama tarzına gittikçe daha aykırı düştü.

Daha da esaslısı, kendilerine sürdürttüğü savaş konusunda milletinin takınmış olduğu tutum onları yaraladı. Fransa, artık herşeyin kaybedilmiş olduğu en son anlar dışında, Çin Hind'i savaşlarıyla hiçbir zaman ilgilenmedi; anavatan yurttaşlarının çoğu için bu, unutmaya çalışan bir «pis savaş» tı; savaşçılar için de her yıl bir dönem Saint-Cyr (1) mezununa eş değerde insan harcayan bir müthiş savaştı. İhanete uğramış olmak izlenimine (intibaına) nasıl kapılmazlardı. Tunus'ta, Fas'ta sömürgecilikten ayrılmanın gösterdiği değişmeler, Fransız hükümetlerinin politikalarının çelişme ve zayıflıkları, orduyu sık sık küçük düşürücü durumlara soktu. İtaat etti, fakat kalbindeki öfkeyle, kendine bir defa daha ihanet edildiğine de hükmetti. Uzun bir savaş esnasında cephedeki bütün ordular gibi gitgide «geri» sinden ayrı düştü, gitgide kendi içine kapandı.

Cezayir meselesi, görünüşe rağmen, bu kopmayı kuvvetlendirdi. Elbette, Fransa kendini bu defa, Çin Hindi, Tunus ve Fas maceralarında olduğundan daha çok ilgili hissetti. Elbette bizzat komünistler tarafından dahi tasvib olunan asker gönderilme işi, millî bir karakter vererek çatışmanın mahiyetini değiştirdi. Fakat memleket de gitgide bu savaştan usandı ve sömürgeciliğin terki ona gittikçe karşı konulmaz bir olay, kimsenin önleyemiyeceği ve gezegenlere özgü bir nevi tufan olarak göründü. Fransızlar da, Cezayir'i kendilerinde alıkoymayı pekalâ isterlerdi: ama sonunda azar azar da olsa, itirafa cesaret edemeseler de, zaman zaman şuurlu bazense şuursuz bir şekilde bunun imkânsız olduğunu düşünmekte karar kıldılar.

Bu «bozgunculuk», tabiatıyla orduyu tahrik etti: o kadar ağır

(1) Bir askerî okul. (Ç. N.)

bir şekilde ki, en akıllı subaylar kendi kalplerinde, muhtemelen, bunun doğruluğunun artık ispatlandığını anladılar. Ama bunlar, on-beş yıllık bütün ölüm kalım sebeplerini kaldırmaksızın Çin Hindi savaşını, bunca arkadaşlarının feragatini, kendilerinin geçmişteki ve bugünkü ızdıraplarını saçma saymaksızın bu fikri kabul edemezlerdi. İnsanın şuur altının karanlıklarında şiddetle reddettiği, etraflarında sığınacağı suni bir dünya kurarak kendi öz gözlerinden saklamaya çalıştığı, savunulmaz ve itiraf olunmaz gerçekler gibi, Fransız ordusu da önlenmesi imkânsız, bütün bir dünya için apaçık olan, sömürgeciliğin bırakılması fikrini reddetmek istedi. Ordu bu itilmenin (refoulement) çevresinde gerçek bir sosyal psikozun gelişmesine sebep oldu ve gerçeğin kendisinden çok uzakta kalan bir yorum sistemi kurdu.

Subayların Çin Hindi'nde öğrendikleri Mao Tsé-toung'un teorileri bu sun'î binaya temel teşkil etti. Çin propaganda ve tecrit usullerinin etkinliği şüpheden uzaktır. Ama, bu sadece açıklama, teşkilâtlandırma ve ahenkleştirme hizmetlerini gördüğü sosyal hareketlerin kuvvet ve derinliğinden ayrılamaz. Vietnam ve Cezayir'de milliyetçi duyguların gücü, içten-yıkma usullerinin ustalığından daha kesindi. Fransız askerlerinin onbeş yıldan bu yana olan başarısızlıkları, sömürgeciliğin bırakılmasının karşı-konulmaz karakteriyle açıklanabilir: bunlar orduya değil, fakat, onu, kazanılması imkânsız çatışmalara sokanlara yüklenebilir. Subaylar bunu kabul etmezler. Onlar için, dünya çapındaki bir içten yıkıcı savaşta, psikolojik silâhın kullanılmasına bahane teşkil etmeseydi, halkların hürriyete olan özlemi fazla önem taşımazdı. Onlara göre, Asyalı ve Afrikalı milliyetçiler, esasen, Doğu ile Batı, Komünizm ile hristiyanlık arasındaki büyük çatışma çerçevesi içinde Batıyı geriletmek amacıyla Moskova'nın kullandığı propaganda âletleridir. Yine onlara göre, Viet-Mihn'in zaferi ile F.L.N. (Cezayir Milli Kurtuluş Cephesi) nin başarıları, Fransa'nın savaş alanlarında olduğu kadar anavatanda da psikolojik silâhı hasımlarından çok daha fena şekilde kullanmış olmasıyla açıklanabilir. Sovyet propagandası bulaşmış sol kanat ve aydınlar da, bizzat memleketin bütününü buna bulamaktadırlar.

Bu açıklama, tek kusuru gerçek-dışı olmaktan ibaret bulunan bir bütün meydana getirmektedir. Bu gerçek-dışılık, yalnız, itilmenin (refoulement) kendi mekanizmasından dolayı değil, fakat, Fransız Cezayirlilerinin de ayni hayalciliğe dalmış olmaları vakıası

sebebiyle ordunun gözüne görünmemiştir. Bu sonunculara göre de, önlenmez bir «sömürgeciliğin terki» fikri müthiş birşeydir, zira onları, hayatlarını tamamen altüst etmeye, onu temelden doruğa kadar yeni baştan kurmaya zorlamaktadır. Bunlar da, bu fikri kabul etmekten çok, şuur altlarına gömdüler. Yine bunlar, onun inkârı üzerine kurulu ve yerine geçecek bir sistemi kurmak ihtiyacını duydular: ordu tarafından sağlanmış bulunan psikolojik savaş sistemi onlara tamamen uygun geliyordu. Bu sistemi coşkunlukla kabul ettiler. Askerlerin sömürgelileri sevmemeleri, bunların bencilliklerinden nefret etmeleri, F. L. N. in ayaklanmasından kısmen onları sorumlu tutmaları önemli değildir. Sömürgeliler ve askerler ortak bir şekilde, Cezayir savaşının ve anavatanlıların davranışlarının ayni temel açıklamasını meydana getirirler. Galeyanlar karşılıklı olarak güçlenmektedir. Herbiri buradan, psikoza tutulmuş hastaların içinde çırpındıkları o korkunç yalnızlıktan, berikinin de ayni psikoza yakalanmış olması sayesinde kurtulmaktadır.

Böylece, Cezayir mabedinin siperinde ordu, özel çıkarlarının millet tarafından tanınmadığını, psikolojik savaşın hemen hemen kendisini tamamen bozduğunu gitgide görerek milletten ayrıldı. Şu halde, gerekirse, kendi isteği hilâfına, vatanı kurtarmak işi, Çin Hindi denemesinin önceden aşılamış olduğu ve bu sayede de salgından kurtulmuş bulunan subaylar topluluğuna (ve bunların yanında özel durumlarının da kendilerine muafiyet kazandırdığı Cezayir Fransızlarına) ait olmaktadır. Keşiş-askerler tarafından icra olunmuş bir ideolojik diktatörlüğün şartları böylece birleşmiş durumdadır. Şüphesiz subayların bütünü, bu şaşkınlığa hiç de boyun eğmemektedirler. Büyük çoğunluk maceranın çekiciliğine kapılmış değildir. Hatta pek çoğu apaçık bir şekilde buna karşıdır. Velhasıl pek azı bir hükümet darbesi hazırlar durumdadır. 13 mayıs albaylarından biri bu kitabın yazarına «zoru zoruna yüzde yediyiz» diyor ve fakat ekliyordu: «Geri kalan yüzde doksan üç hiçbir şey ifade etmez, zira sonunda bizi izleyeceklerdir. Ya da daha doğrusu, bizi yapacaklarımızla başbaşa bırakacaklardır.» Fazla iyimser bir görüş. «Reichwehr, Reichwehr üzerine ateş açmaz» prensibi, ordunun büyük yığınının tarafsızlığının, 1920 de von Lüttwitz'in başarısızlığına sebep oluşunu engelleyememiştir. Temel ilkeleri «ordu suyun içindeki bir balık gibi halkın ortasında bulunmalıdır» şeklinde olan psikolojik savaş nazariyecileri, metodları hakkında hüküm verdiren şu olağanüstü sonuca ulaşmışlardır: 1789 dan beri Fran-

sız ordusu nefret ettiği ve hor gördüğü «Kara ayak» (1) lar hariç, hiçbir zaman milletten bugün olduğundan daha uzak, daha kopmuş, ayrılmış değildi.

Ordunun manevî buhranı maddî bir buhranla katmerlenmektedir. Bazıları sanır ki, hayatın daha eliaçık, daha kolay, daha çekici, daha ilgilendirici olduğu sömürge topraklarını korumak isteği, meselenin unsurlarından birisi, Cezayir de, Fransız subaylarının böyle sömürgecilik oynayabilecekleri son topraktır. O da kaybedildiğinde, taşra garnizonlarının biteviyeliğiyle yeni baştan karşıkarşıya kalacaklardır. Böylece, bir askerî poujade'cılıktan söz edilebilir. Bir poujade'cılık ki, kaçınılmaz evrimin kabulünü reddeden, bunu önlemek için de şiddete başvurmaktan kaçınmayan niteliğiyle tarif olunabilir. Bu faktör, pek çok subayın Fransa'da dinlenmeyi istemelerine ve son onbeş yılın göçebeliğinden sonra normal bir aile hayatına özlem duymalarına rağmen, muhtemelen işin burasında belli bir role sahip bulunmaktadır. Zaten bir vurucu kuvvetin yaratılması da kısmen, onlara, şerefli bir yeniden - sınıflandırma manzarasını sunmak gayesini güder. Fakat bu askerî poujade'cılığın önemini mübalâğa etmemek gerekir.

Ordunun maddî buhranı esas olarak bir kadro meselesine dayanır: meslekte ilerleme yolu zirveye yaklaştıkça tıkanmaktadır. Albaylar ve daha da çok, bir yüzbaşılar bolluğu vardır. Bu subayların yaş ortalaması kırkdörttür. O halde içlerinden pek çoğu için, savaş ve kahramanlık yıllarına, teknik bir yetişkinliğe ve yeterli bir fikrî seviyeye rağmen, askerlik mesleği bir çıkmazla ve bir başarısızlıkla son bulmaktadır. Bazıları çok şey isteyebilirler; çoğu ise, ne tutkularına ne de değerlerine uygun düşmeyen ve geleceği de olmayan bir orta hallilik içersine kapanmışlardır. Bu durum, mahiyeti gereği, patlayıcı özelliktedir: askerî diktatörlük bir menfez açarken, o da, pretoryen mikroplarının bulaşmasına elverişli bir alan yaratmaktadır. En iyi subayların süratle yükselmeleri şeklinde akıllı bir siyaset (ki bu zaten onları rejime bağlayacaktır) bu hususta, bütün sofra âlemlerinden daha etkili olurdu. Fakat Fransa'nın hayatını Üniversite, idare ve orduda felce uğratan, en üst derecenin en kıdemlisinin pek çok saygıdeğerliği prensibi, bu kadar basit tedbirlere dahi karşıkoymaktadır.

---

(1) Cezayir'de doğup büyümüş Avrupalılara verilen ad. (Ç. N.)

İKİNCİ KISIM

Diktatörlüklerin diyalektiği

SİYASETTE sonuçlar niyetlerden daha çok önem taşır. «Fransız Cezayir» i isteyen 13 mayıs albayları, Cezayir Cumhuriyetini yaratan general de Gaulle'ü iktidara getirdiler. 1793 de XVI ncı Louis'nin ölümüne oy veren Konvansiyon meclisi üyeleri, yedi yıl sonra Bonaparte'ın ortaya çıkışına sebep oldular. Bin yıllık Reich (imparatorluk) hayal eden Hitler, Bismark'ın eserini yıktı ve Alman birliğini harap etti. Komünizm korkusuyla Battista'nın tiranlığını destekleyen Birleşik Devletler, bu suretle Küba'nın kapılarını Sovyet etkisine açtılar. Bizim aktivist subaylarımız bir sol diktatörlüğü dilemektedirler. Ama rejimleri mutlaka sağcı, polisci ve faşist bir diktatörlük

olurdu. Hasılı, geriye doğru bir şokla bunun muhtemelen bir ihtilâle de sebep olacağı gerçektir: fakat kaynaktaki niyetlere taban tabana zıt bir ihtilâl. 1961 Fransa'sındaki bir darbenin sonuçlarının tahlili, «cehennem yolları» başlığını alabilirdi. Batının savunulması da bu darbeyi yapanların yüce amacı olurdu. Fakat maceraları, komünistlere, Paris'te iktidara gelmek hususundaki biricik şansı, Sovyetlere de Afrika üzerinde kesin bir etki edebilmenin tek şansını ikram etmiş olurdu.

Diktatörlüklerin bu çelişmeli akımı, devrimci diktatörlük ve gerici diktatörlüklerin yüzyüze geldikleri, birinin ötekini, öbürünün de berikini doğurmaya yöneldikleri genel bir diyalektik içersinde akışmaktadır. «Gerici» terimi, yüzyılın başındaki siyasî kavgalardan bu yana kötüleyici bir renk almıştır. Ona burada, hiçbir değer yargısı taşımayan sadece objektif bir anlam verilmektedir. Littré siyasette gericiliği «devrim hareketine karşıt telâkki olunan muhalif parti» şeklinde adlandırıyor. Gerici olarak da «devrime karşı tepkide elbirliğiyle çalışan» ı tarif ediyor. Bu fikirler bu türe tastamam uygulanmaktadır.. Diktatörlük normal olarak toplumun çeşitli unsurlarının eşit olmayan bir şekilde gelişiminden çıkan bir buhran sebebiyle doğmuştur. Eğer diktatörlük bu hareketi hızlandırmaya, eski yapılar ve fikirleri yeni yapılarla ahenkli hale getirmeye çalışıyorsa devrimcidir. Tersine, eğer hareketi yavaşlatmaya, kurulu düzenin sürüp gitmesini uzatmaya çalışıyorsa gericidir. Devrimin «iyi», gericiliğin ise «fena» mı olduğunu (ya da tersini) altın çağının önümüzde mi yoksa arkamızda mı olduğunu bilmek meselesi burada söz konusu değildir.

Devrimci diktatörlükler ve gerici diktatörlükler ayrımı kesin değildir. Bazı diktatörlükler gerçek niteliklerini yapma (sun'î) bir dekor altında gizlerler. Diğerleri ise gerçekten karma rejimlerdir. Özellikle uzun süreli müesseseler içersinde bir devrimin başlıca başarılarından bazılarını kalıplaştırmak suretiyle onu durduran yerleştirici diktatörlüklerdir. Bu hususta I. Napolyon'un eseri örnek verilebilir. Nihayet gerici diktatörlükler tam tersi bir etki yaratmayı hedef güderlerken, çoğu defa, patlamasına yardımcı oldukları ihtilâlci bir havanın olgunlaşmasını hızlandırma özelliğine de sahiptirler: «vasıtalı devrim» ya da tepki yoluyla devrimin mekanizması da budur.

BİRİNCİ FASIL

Gerici diktatörlükler ve devrimci diktatörlükler

ROMA'da diktatörlük önceleri kanunî bir müesseseydi. Büyük bir tehlikenin (istilâ, halk isyanı, hükûmet darbesi) Cumhuriyeti tehdit ettiğinde ilân edilirdi. O zaman kuvvetler ayrılığı - ki, majistralıkların (1) çokluğu ve bunları heyeti sayesinde gerçekleştirilmekteydi - geçici olarak askıya alınırdı; istisnaî bir majistra olan «diktatör» altı ay süreyle tayin edilirdi. O, Devletin esenliği adına gerekli bütün tedbirleri almak yetkisine sahipti. Bu usul, kelimenin bugünkü anlamında diktatörlükten çok, modern hukukun «istisnaî haller» ya da

(1) Devletin yüksek yetkilerine sahip makam. (Ç. N.)

«tam yetki» olarak adlandırdığı hale benzemektedir. 1958 Fransız Anayasasının 16 ncı, Weimar Anayasasının 48 inci, 1814 Şart'ının 14 üncü maddesi buna az çok uygun düşmektedir. İlkel Roma diktatörlüğündeki uygulanma şekli ise az bilinmektedir. Milâttan önceki I. yüzyılda çok uzun zamandan beri battal hale düşmüş bulunan bu müessese modern tipteki tiranlıkları kanuni bir dış görünüşle örtmeye yaradı. Özellikle Sezar, **dictator perpetuus** (aralıksız diktatör) unvanını kendine verdirdi.

Anlama ilişkin bir evrim, başlangıcında diktatörlüğe daha çok muhafazakâr bir renklilik vermiş olmasaydı hatırlanmaya değmezdi. İlkel Roma Cumhuriyetinde diktatörlük, ciddî bir tehdit ya da darbe karşısında kurulu düzeni savunmaya hizmet ediyordu. Bir başka müesseseyi işaret ederken ayni terim bu orijinal rengi tamamen kaybetmedi. Tersine, kuvvet ve şiddet üzerine kurulu diktatörlük fikrinin doğrudan doğruya karşı olduğu çağdaş demokrasi ideolojisinin gelişmesiyle daha da kuvvetlendi. Sağ partilerin, düzeni sürdürmede üstün bir çare olarak daima sempati ile karşıladıkları bu rejime sol partileri tabii olarak karşıttırlar. Bu içgüdüsel tutumlar diktatörlüklerin her zaman için gerici olmayan, sık sık devrimci de olabilen gerçek anlamını tanımamaktadırlar.

I. — GERİCİLİK VE DEVRİM DİYALEKTİĞİ

Belli bir durum gerici bir diktatörlük ya da devrimci bir diktatörlük doğurabilir. Bu iki tip dikta, ayni meseleye, yani bir yapı buhranının ve meşruluk uyuşmazlığının doğurmak yolunda oldukları sosyal bir değişim meselesine birbirine zıt cevaplar getirir. Biri bu değişimi mümkün olduğu kadar çabuk gerçekleştirmek, ötekiyse azamî derecede frenleyebilmek ister. Birinin ya da ötekinin başarısı onları doğuran buhranın eşit olmayan bir şekilde olgunlaşmasıyla açıklanır. Eğer diktatörlüğün gelişi, oldukça geç bir anda, yani buhranın ilerlemiş, yeni sosyal kuvvetlerin eskilere oranla gelişmiş olduğu bir zamana rastlarsa, rejim devrimci olmak şansına daha çok sahiptir. Eğer az olgunken, yeni sosyal kuvvetlerin ve fikirlerin henüz daha çekirdek halinde olduğu bir zamanda ortaya çıkıverirse, daha çok gericiliğe doğru sapacaktır. Elbette bu şemalar çok basitleştirilmiştir. Özel durumların eti, bu iskeletleri örtmektedir. İlerde incelenecek olan sosyal gelişme seviyesi daha da önemlidir.

Gerici diktatörlükler ve devrimci diktatörlükler zaten karşılıklı bir zincirlenmeyle birbirlerine bağlıdırlar. Tezin, karşı-tezi yaratması gibi, her biri, aksi rejimin gelişmesine sebep olmak suretiyle birbirleri peşisıra gelirler. Bu diyalektik gelişme kolayca açıklanabilir. Muhalefeti ezen her diktatörlük onda direnme ruhunu arttırır. Zayıflatmaya çabaladığı sosyal sınıf ve kümeleri kendilerini tehdit eden tehlikenin ve mücadele ödüllerinin daha keskin bir şuuruna sahip kılar. Böylece harekete geçme iradelerini kuvvetlendirir. Şiddete şiddetle karşı koyma gerekliliğinin yanısıra onlara bunun etkinliğini de gösterir. Tartışan bir rakiple tartışılabilir. Vuran bir rakibin ise bizzat kendisine vurmak gerekir. Devrimci diktatörlük böylece kaba bir gericilik tehlikelerini arttırmaktadır. Gerici bir diktatörlük de bu defa devrim tehlikesini arttırmaktadır. Ama, bizzat tarihin hareketi odur ki, ikinci mekanizma zamanla birincisinden baskın çıkar. Zira ötekisi, tabiî evrime karşı koyarken o, buna uygun düşmektedir. Şu halde gericilik ve devrim zincirlenmesi sonsuz bir tekrarın kısır çemberini (fasit dairesini) değil fakat derece derece gerçekleşen bir evrimin açık helezonunu çizmektedir.

M.Ö. VII nci ve VI ncı yüzyıl Yunan tiranlıklarının pek çoğu devrimci idiler. İktidarın gelenek yoluyla kendilerine ait bulunduğu toprak sahipleriyle yeni zanaatkâr ve tüccar sınıfı arasında iktisadî evrimden doğmuş bulunan çatışmada, tiranlar, kesin olarak, ikincileri birincilerden daha çok kayırdılar. Bunlar böylece, «tarihin hareketi» yönünde yol alıyorlardı. Zaten, bugün «halk yığınları» diye adlandırılan plebe dayanmak eğilimindeydiler. Yönetmek için sadece şiddete değil, fakat hemen hemen aristokrat partilere ait bulunan eski yazarların dediği gibi «demagoji» ye de başvurmaktaydılar. Yoksulların yaşama seviyelerini yükseltmek için zenginlerin vergilerini arttırıyorlardı. Bugünkü dille denecektir ki, millî geliri yeniden bölüştürüyorlardı. Eşitçi siyasetleri eski yazarlarca bin defa tekrarlanmış bir fıkrada sembolleştirilmiş bulunuyordu. Millet tiranına yaptığı resmî bir ziyarette, Korent kralı ondan, yönetim hususunda öğütler ister. Cevap olarak, ev sahibi, diğerlerinin boyunu aşan buğday başaklarını kesmekle yetinir.

Diktatörlüklerin diyalektik gelişiminin ilk büyük örneğini Roma Cumhuriyetinin sonunu parçalayan buhranlar verir. Devrimci Marius ve gerici Sylla ardarda dönüp gelerek iki defa yeni baştan işe girişmek suretiyle karşılaşırlar. Başka iki diktatör de daha

sonra ayni kavgayı canlandırırlar: Sezar ve Pompe. Mevcut kuvvetler hemen hemen eşdeğerdedir. Hiçbiri diğerine boyun eğmeyi ya da gerçek bir uzlaşmayı kabul etmek istemez. Daha o zamandan sadece şiddet, yönetmeyi mümkün kılıyordu: onun sayesinde pleb, aristokratlığın direnmesini kırabilmeyi ümit ediyordu. Onunla aristokrasi, plebin yükselişini belli bir süre durdurabilmeyi umuyordu.

Çatışmanın olağanüstü yapmacıklığı da buradan doğmaktadır. Marius'un ilk diktatörlüğü nisbeten ılımlı (mutedil) oldu. Sylla'nın karşı - diktatörlüğü ise çok serttir. Maruis'un iktidara dönüşü yırtıcı oldu. Roma'yı alan askerler beş gün boyunca katliam yapmak serbestliğine sahip oldular. Kanlar içersinde yürünüyor ve diktatör hitabe kürsüsü üzerine senatörlerin kesik başlarını dizdiriyordu. Üç yıl sonra Sylla iktidarı ele aldı ve onun beyaz tethişi kırmızı tethişten de beter oldu. Metodlu bir şekilde hazırlanmış sürgün listeleri üzerine, sistemli olarak düzenlenmiş, yasasına uydurulmuş ve para karşılığı yaptırılmış korkunç bir katliam dalgası bütün İtalya üstüne yıkıldı. Patriciler (1) den bazıları, soğukkanlılıkla aranmış ve düşünülmüş işkencelerle bizzat infazlarda bulunmaktan geri kalmadılar. Sylla'nın ölümünden sonra aristokrasiye dayanan Pompe ile Pleb'e dayanan Sezar'ın çatışmaları, Sylla ve Marius'un çatışmalarını daha az zulümle yenilediler. Kesin zaferden sonra Sezar «termidoryen» (2) bir yatıştırma ve sağlamlaştırma diktatörlüğü denemesine girişti. Kısmen de bunu başardı. Bununla birlikte aristokratik bir suikast sonucu öldürüldü.

Bu kadar eksiksiz bir diyalektik gelişime daha rastlamak için XX. yüzyıla kadar uzanmak gerekir. 1789 Fransız Devriminde, jakoben diktatörlüğünü, Bonapart'ın, 1814 gerici tepkisinin şiddetini biraz yumuşatan, yatıştırıcı diktatörlüğü takip eder.

1848 de devrimci diktatörlük olmadı ama birbirini izleyen iki gerici tiranlık doğdu. Cavaignac ve III. Napolyon'un diktatörlükleri. İlk bakışta anormal bir durum. Şubat hareketi jakobenci doktrinlerden ilham alabilecek devrimci bir diktatörlüğün geliş şartlarını yaratmıştı. Fakat, bir hareket kadrosu ve bir doktrin sağlayan —devrimci diktatörlüğün ilk teorisi— Tethişin verdiği örnek, ters yönde işledi. Muhafazakâr propaganda XIX uncu yüz-

(1) Roma'da asiller sınıfı. (Ç. N.)

(2) Fransa'da devrim takviminin onbirinci ayıyla (termidor 20 temmuz ve 18 ağustos arasıdır) ilgili olaylara verilen ad. (Ç. N.)

yılda yurttaş yığınlarına ve bizzat Cumhuriyetçilere dehşet veren bir Tethiş efsanesi yaratarak büyük bir stratejik başarı sağladı. Bu efsanenin yaratılması zaten Robessepierre'nin ölümünden sonra başlamıştır.

Kendilerini temize çıkarmak için termidoryenler, jakobenlerin aşırılıklarını mübalağa ederek, bunlara dikkati çektiler. Muhafazakârlar, yığınların düşüncesinde Cumhuriyet ve Tethişin ayrılmamacasına kenetlenmiş olması için bu temayı, durup dinlenmeksizin tekrar tekrar ele alırlar. Bu propaganda, hürriyet, muhalefete saygı, şiddetin reddi üzerine kurulu demokratik doktrinlerin de mantığına uygun düştüğü, çağın duyguculuğuyla da ayni yönde gittiği içindir ki, o nispette daha da başarılı olmuştur. 1848 ihtilâlcileri, diktatörlüğe her türlü başvurmayı önlemek için özen gösterdiler. Eli temiz kalan bu ihtilâlin sonucu, Haziranı izleyen günlerdeki beyaz tethişin, 1794 ün kırmızı tethişinden iki ya da üç defa daha fazla kurbana sebep olması teşkil etti. Komünde bile bu Robessepierre korkusunun izleri bellidir. Komüncüler bütün halinde anarşist ve halim selimdiler (son günlerin aşırılıkları onlara yükletilemez). Rakipleri onlardan sadece daha da amansızdı.

Birbirlerine zıt rejimler zincirlenmesine XIX uncu yüzyıl sonunda ve XX inci yüzyıl başında bazı Latin Amerika diktatörlüklerinde ve Asya ve Afrika ülkelerinin bugünkü bazı siyasî uyuşmazlıklarında rastlanmaktadır. Ama gerçek önemini yalnız «faşizm - komünizm çatışmasında yeni baştan bulmaktadır. Macaristan'da 1. Dünya savaşından sonra kurulan komünist bir diktatörlük kendisinden sonra gelen ve 1945 e kadar süren bir faşist diktatörlük tarafından takip olunmuş, bu sonuncu rejimi de bu defa yeni bir komünist rejim izlemiştir. Öteki Orta Avrupa ülkelerinde 1919 - 1920 ihtilâl safhası mevcut değildir. Fakat diğer ikisi ayni şekilde gelişmişlerdir. Çin'de Çan Kay Şek'in gerici diktatörlüğü Mao Tsé-toung'un komünist diktatörlüğü tarafından izlenmiştir. Orta-doğu, Latin Amerika Afrika ve Asyanın öteki az gelişmiş ülkelerinde ne faşizm ne de komünizm, fakat tiranlıkların daha kısa biçimleri söz konusudur.

Zıt rejimler münavebesi XX. yüzyılda, Roma Cumhuriyetinin sonunda olduğundan daha çok sınırlı kalmaktadır. Gerçi pek çok ülkede, bir başka diktatörlüğün yerini alan bir diktatörlük tipi görülmektedir. Fakat hareket genel olarak oradan ileri geçememektedir. Pek azı devir'e tekrar başlamaktadır. Öte yandan, silsilenin düzeni es-

ki çağda müşahede olunandan oldukça farklıdır. O zaman, önce ihtilâl başlıyor, tepki (reaksiyon) sonradan geliyordu. Kelime de zaten buradan doğmaktadır. Bugünse bunun tersi daha sık bir şekilde görülmektedir. Pek çok millette komünizm, faşizmin yerine geçmiştir. Pek azında ise faşizm komünizmin yerini almıştır. Gerici diktatörlük gittikçe önleyici bir şekil altında ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte yine de bu gözlemlerin kapsamını (şümûlunu) mübalâğa etmemek gerektir. «Faşizm - komünizm» münavebesi hakkında kesin sonuçlar formüle edebilmek için, aradan yeteri kadar uzun bir zaman geçmemiştir. Belki de sadece devir'in ilk safhasındayız. Belki de bunu bir ikincisi takip edecektir.

Gericilik ve devrim diyalektiği yalnız uçlarda yer alan tipler arasında akışmamaktadır. Çok kere bir diktatörlüğün yerini alan rejim, bizzat kendisi zorbalığa kaymaksızın aksi bir yöne - bir sol hükûmetinden sonra gelmişse sağa; bir sağ hükûmetinden sonra gelmişse sola - yönelir. Milâdan sonraki VII.-VI. yüzyıllarında ortaçağ ve rönesans sitelerinde, XIX uncu yüzyıl Avrupa'sında bu böyle oldu. Tarihte devrimci tez ve gerici karşı - tez arasındaki çelişmeyi çözecek uzlaştırıcı sistemlere de rastlanmaktadır. Bazen bu birleşim (sentez) rejimleri («termidoryen» diye adlandırılacak olan) bir diktatörlük biçimine de bürünmektedirler. Ama yine de her zaman değil..

II. — İKİ DİKTATÖRLÜK TİPİNİN KARŞILAŞTIRMALI TEORİSİ

Diktatörlüklerin gerici teorisi, siyasi iktidara ilişkin muhafazakâr doktrinin özel bir uygulamasından ibarettir. Bunlar arasında, hiç bir çelişme mevcut değildir. Diktatörlüğe baş vurması gerektiği zaman, bir muhafazakâr fazla keder duymaz; sistemin şiddeti sadece kendi nezaket ve terbiye alışkanlıklarını sarsmaktadır. Bu durumdaki bir muhafazakâr genel olarak, kadife eldivenin, sosyal düzenin sağlanması için gerekli olan demir eli örtmesini ve biçimlere de saygılı davranılmasını tercih eder: hepsi bu kadar. Tersine devrimci diktatörlük, solun doktrinlerine uygun bir toplumu, bizzat bu doktrinlere bile tamamen karşıt metodlarla yaratmıya yönelir. Demokrasiyi kurmak için diktatörlüğü kullanmak, izlenen hedeflerle mutlak çelişme halinde araçlar kullanmaktır. Devrimci diktatörlüklerin teorilerinin gerici diktatörlüklerin teorilerinden daha ha-

zırlıklı, daha tam ve daha çok sayıda olmaları muhtemelen böyle açıklanır. Böylece diğer diktatörlüklerde mevcut olmayan zor bir doğrulamaya (meşrulama) ya yönelmektedir.

Bir muhafazakâr için «tarihin hareketi» ilerleyici değil, gerileyicidir: bütün insansı şeylerin düşmeye olan tabii eğilimini yansıtmaktadır. Nasıl ki hastalıklar ve manevi buhranlar ferdin kişiliğini eritmeye yönelmektedirler, yapı buhranları ve meşruluk uzlaşmazlıkları da medeniyetlerin teşkil ettiği bu ahenkli bütünlerin harap olmalarına sebeb olmaktadırlar. Her insanın hayatı onu kötüye doğru iten, içgüdüleri, istekleri, tutkularına karşı giriştiği sürekli bir savaştır: ancak güçlü, devamlı olarak uyanık bir irade onların üstesinden gelebilmeyi sağlar. Ayni şekilde, toplumlar fertlerin tabii vahşetlerine, bencilliklerine, kusurlarına karşı sürekli bir kavga üzerine durmaktadırlar; insan insanın bir kurdudur, ve sadece katı müesseseler onu sıkıca çerçeveleyerek, bu kırılgan mucizenin, bu ince cilânın, bu hafif derinin yani sosyal düzenin sürüp gitmesine imkân sağlarlar. Bu müesseseler ne kadar eski, alışılagelmiş, geleneksel olurlarsa, o derecede sağlam ve o derecede daha az tartışma konusu olurlar. Ancak o zaman nisbi bir hürriyet sağlanabilir. Eğer maddi ya da manevi bir buhran bu kurulu düzeni kemirir, topluluğu kargaşaya karşı koruyan bu parmaklık sallanırsa, o zaman diktatörlük zorunludur. Toplum parçalandığında şiddet meşruluğun yerini tutan şey olur.

Rousseau'nun «egemen» ve oybirlikçi demokrasi üzerine telâkkilerile beslenmiş olarak, ilk devrimci diktatörlük teorisi 1793 - 1794 Kamu Esenliği hükûmeti tarafından Fransa'da hazırlanmıştı. Dinlenmiş bir kafayla, felsefi tefekkürün sakinliği içerisinde değil, hareketin ortasında olarak. Tedhiş teorisi, tedhişin uygulanmasından önce gelmedi; onunla aynı zamanda gelişti. Başlangıçta tedhişe başvuruş, sadece, geçici bir çare, federalist ayaklanmanın, istilânın, Vendée savaşının, enflasyonun sebeb olduğu, Fransa'nın o ana kadar tanıdığı en ciddi, en korkunç, konjonktür buhranına karşı çıkma vasıtasıdır. Yavaş yavaş Robespierre ve özellikle Saint - Just, deyim yerindeyse «Konjonktürel» bir tedhişden «Yapısal» bir tedhiş fikrine geçerler. Büyük köylü yığınının (nüfusun yüzde sekseni) geri kalmış olduğu, aristokrasinin köklü bir hakimiyeti muhafaza ettiği 1794 Fransa'sında cumhuriyetin yaşamıyacağını göz önünde tutmaktadırlar. Ancak, süresiz uzatılmış bir diktatörlüktür ki, «fazilet» i hüküm sürdürerek, yani vatana hizmet aşkını geliş-

tirerek cumhuriyetin şartlarını yaratabilir. Bu hiçbir zaman bir doktrin topluluğu şekli altında formüllendirilmiyecektir; ama söylevler, yazılar, hareketler arasında düşüncenin genel çizgisi oldukça açık (vâzıh) kalmaktadır.

Marksçı teoriler, jakobenci doktrinlere, kaynaklarında hiç de sahibi olmadıkları iktisadî boyutları vererek bunları geliştirir. Lenin için proletarya diktatörlüğü, iktidarın işçi sınıfı tarafından ele geçirilmesiyle bütün olarak komünist bir toplumun gelişi arasında bir safhadır. Bunun inşası yolunda demokratik metodların derhal uygulanması, aşılması çok güç bulunan, pek çok sayıda ve fazla dirençli (mukavim) engellerle karşılaşmakta ve bu sebeble de yetersiz kalmaktadır: devrim tarafından kovulan üretim araçlarının eski sahiplerinin direnişleri; eski rejim tarafından eğitilmiş halk yığınlarında burjuva esprisinin sürüp gitmesi; son safhasında Malthus'cu hale gelmiş bir kapitalizmin getirdiği daraltımlardan (takyid) sonra iktisadi büyümenin maddi zorlukları; kapitalist kalmış milletlerin dış baskı ve tehditleri vs. Bu yüzden de böyle engelleri kırmaya tek yeterli, çok enerjik bir rejim gerekliliği doğar. Proletarya diktatördüğünde, o zamana kadar işçi sınıfın sömürülme aleti burjuva devletinin cihazı bu defa onu ele geçirenler tarafından eski sömürücü sınıflara karşı çevrilmiştir. Bütünsel bir plânlamacılığın ve tek bir partinin, başlıca hareket araçları haline getirilmeleri suretiyle bu cihaz devrimci ödevine uygun olarak temelden doruğa kadar altüst edilmiştir.

Diktatörlüklerin üçüncü bir teorisi, hazırlanma safhasındadır: bu teori az gelişmiş ülkelere ilişkin bulunuyor. Türkiye'de Mustafa Kemal batılı tipte müstakbel bir siyasi demokrasinin şartlarını hazırlamak için, tek partinin Leninci usullerini kullanmıştır. O, bunu ampirik olarak yaptı; denemesinin ideolojisi ancak sonradan hazırlanmıştır. Nüfusun büyük çoğunluğunun cahil geri kalmış, okumaz-yazmaz olduğu feodal ve tarımcı bir ülkede çok partili ve serbest seçimli batılı bir sistemin hiç bir anlamı yoktur. Bu yapmacık dekor arkasında büyük mülk sahipleri ve geleneksel şefler seçim iplerini çekecek ve eski yapılar sürüp gidecekti. Demokrasiyi kurmazdan önce bunun şartlarını yaratmak gerekirdi: devrimci Kemalist diktatörlüğün amacı işte budur. Tek parti, halk yığınlarının siyasî eğitimini sağlamaya, zaten teşekkül etmiş seçkinlerin feodallerin hizmetine katılmalarını önleyerek onları kucaklamaya, ülkeyi batılı demokratik usullere alıştırmaya yarar. Şüphesiz, rekabetin mevcut

olmadığı bir ortamda yapılan seçimler pek fazla bir şey ifade etmemektedir; ama yurttaşları oy vermeye ve ayrıca milletin meselelerini göz önünde tutarak oy vermeye ısındırmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde çoğulcu seçimler, seçmen iradesini tekilci seçimlerden daha çok saptıran bir düzenbazlık ve ahlâksızlık havası içerisinde cereyan etmektedir.

Kemalist devrimci diktatörlük teorisi, meselenin özellikle siyasi cephesini göz önünde tutmaktadır: tek parti, esas olarak siyasî demokrasinin gelişini hazırlamak amacına sahiptir. Bu anlamda jacoben'cilikle olan bağıntısı, Leninci teorininkinden daha sıkıdır. Bu özellik esas olarak Mustafa Kemal'in geliş devriyle açıklanır: 1939 a kadar yalnız komünistler iktisadi meseleleri siyasi meselelerle sıkı sıkıya bağlı görmekteydiler. İkinci dünya savaşından beri bu bağ artık kimse tarafından tartışılmamaktadır. Bugün az gelişmiş ülkelerde demokrasinin gelişinin, siyasi eğitimden daha çok iktisadi büyümeye bağlı olduğu kabul edilmektedir. Yığınların yaşama seviyeleri çok düşük kaldıkça kültürlerini ve meseleleri anlama seviyelerini yükseltmek mümkün değildir. Açlık, çıplaklık, soğuk, sefalet, ne genel ne de siyasi bir eğitimin (zaten ikincisi birincisinden ayrı düşünülemez) ilerletilmesine imkân vermez.

Fakat az gelişmiş ülkelerin iktisadî büyümesi temel bir çelişme ile karşı karşıyadır. Üretimi artırmak için yatırımları kesif bir şekilde çoğaltmak gerekir. İyi ama, milli gelir henüz halkın temel ihtiyaçlarını bile gidermeye yeterli değilken bu nasıl yapılsın? Dış yardım ne kadar kuvvetli olursa olsun buna yetmez. Şu halde modern bir sınaî alt yapının kurulması devresinde eldeki mallardan bir kısmını yatırıma ayırmak için tüketimden kaldırmak gerekir. Yani, zaten çok düşük olan genel yaşama seviyesini daha da indirmek gerekir. Ancak bir diktatörlük bu kadar büyük fedakârlıkları kabul ettirebilir. Az gelişmiş toplumları sanayi toplumlarından ayıran «ara safha» ya tekabül eden yeni bir devrimci diktatörlük nazariyesinin temelleri bunlardır. Bu teori kısmen Lenin'in doktrinleriyle birleşmektedir: Üretim araçlarının sosyalizasyonu bir iktisadi büyüme aracı olabilmektedir. Ama bu teori daha geneldir. Komünist usul ne hızlı kalkınmanın ne de sosyalizasyonun biricik metodu değildir. Sosyalist ya da «karma» nitelikte daha yumuşak usuller de düşünülmektedir. Bunlar uygulanmaya da başlıyor ama nazariyeleri henüz hazırlanmış değildir.

MAURICE DUVERGER

III — İKİ DİKTATÖRLÜK TİPİNİN KARŞILAŞTIRMALI PRATİKLERİ

Nazari temeller ve izledikleri amaçlar yönünden birbirlerine zıt olan devrimci diktatörlükler ile gerici diktatörlükler, uygulamada da farklı mıdırlar? Bu soruya cevap kolay değildir. Zira iki tipin de aynı ülkede çok yakın aralıklarla birbirlerinin peşisıra gelişi enderdir, oysa diğer durumlarda işaret olunan farklılıklar belki de ülkelerin ya da devirlerin çeşitliliği yüzündendir. Öteyandan siyasi bağıntılar da a priori taraflardan birine eğilmeye teşvik etmektedir. Sağda, bu iki diktatörlük tipinin benzerliklerine işaret olunmakta, solda ise en çok farklılıklar üzerinde durulmaktadır. Sol, diktatörlükleri hakkında pek iyi bir inanç sahibi değildir. Şu halde, onların ötekilerden daha az korkunç, daha az şiddetli, daha az zalim olduklarını göstermiye çabalıyacaktır. Öte yandan nazizmin cürümlerinin genişliği, ona yapılacak her yaklaştırmanın kötüleyici bir anlam taşımasını da sonuçlandırmaktadır. Devrimci diktatörlükleri ona benzetmek, bunların kredisini sıfıra indirmektir; solu, Nüremberg sanıkları sırasında sağla yanyana oturtmaktır.

Benzerlikler tartışma götürmez. Ama çok kere bunlar gerçek olmaktan ziyade şeklî kalmaktadırlar. Modern diktatörlükler tarafından kullanılan tek parti örneği tipiktir. Ayni ad altında çeşitli rejimlerde bu müessese çok farklıdır. Faşizmlerde esas olarak siyasi polisi katmerliyen ve etkileme gücünü de genişleten bir milis söz konusudur. Bütün yurttaşlar üzerinde icra ettiği gözcülük, saldığı dehşet, çektirdiği eziyetler başlıca etkileme araçlarını teşkil etmektedir. Propoganda ve doktrin aşılama sadece tali çabalardır: zaten Almanya'da bu işler partiye değil fakat, Goebbels tarafından yönetilen bakanlığa bağlıydı. İç yapı da, bu askeri ve polisci özü yansıtmaktadır. Bu yapı gittikçe daha büyük birimler meydana getiren ve bir piramid halinde toplanan çok küçük temel kümeler üzerine kuruludur. Mangalar, takımlar, bölükler, taburlar, alaylar vs. Ordudan kopya edilmiş olan bu örgüt, her türlü sokak mücadelelerinde ve polisin çevirme hareketlerinde su üstüne çıkmaktadır. Partizanlar, uygun adım yürüyüş, selâm, üniforma taşıma vs. dahil, gerçek bir askeri alıştırmaya tabi tutulmuşlardır. İktidarın ele alınmasından sonra asker toplama işi genellikle durdurulur ve parti sadece gençlik kanalıyla toplanan bir «kapalı sınıf» olmaya yönelir.

Devrimci partiler için, siyasi eğitimin rolü, seçkinlerin, öncülerin, «sivri uçlar» ın eğitimi gibi önemlidir. Bazı içiçe girmeler meydana gelse de, ne bir milis ve ne de bir yardımcı polis görevine sahiptir. Yapıları, faşist partilerinkinden çok uzaklaşmıştır. Enformasyon, siyasi eğitim, doktrin aşılama, ve propaganda, hatta kendi kendini tenkit toplantıları başlıca faaliyetleridir. Büyük bir üye sayısını bir araya getirmeye ve kapıları yeni üyelere azamî derecede açık tutmaya çalışırlar. Bunlar faşist iktidar partilerinin aldıkları kast, «sınıf» karekterine hiç sahip değillerdir. Bununla birlikte partinin canlandırıcılık ve öncülük rolünü oynıyabilmesi için, üye olma işi kontrol edilir; partiye sadece inanmışlar, katıksızlar, sâdıklar girmelidir. Bunu sağlamak için de ilkel hristiyan kilisesinin vaftize hazırlama dersine benziyen bir staj devresi mevcuttur. Zaten farklar, çeşitli devrimci teşkilât tipleri arasında oldukça büyüktür.

Komünist partiler içerisinde bile aynilik mutlak değildir; Çin ve Vietnam partileri en büyük orjinalliğe sahip görünmektedirler. Bununla beraber herşey ekim ihtilâlinden önce «ne yapmalı» başlıklı broşürde Lenin tarafından tayin olunan ve sovyet militanlarının uygulamasıyle mükemmelleştirilen şema üzerine kurulu bulunmaktadır. Birbirlerine dikey bir bağlılık sistemi ile sıkıca kenetlenmiş teşebbüs hücreleri üzerine kurulu, tamamen sosyalizmin inşasına kendilerini adamış bu «profesyonel ihtilâlciler» kadrosuyla canlandırılmış bulunan ve üst organizmaların kararlarının kesinlikle yerine getirilmesiyle birlikte, zirveyle tabanın temasını da sağlıyan «demokratik merkeziyetçilik» prensibiyle yönetilen bu yeni tip partiler olağanüstü derecede etkili araçlar teşkil ederler. Tek parti sistemi ve partinin devlet içerisinde rolü ancak ihtilâlden sonra denemelerin sonuçları alındıkça gitgide artan bir şekilde belirlenmiştir; teori ve uygulama (tatbikat) paralel bir şekilde gelişmiştir.

«Kemalist» tipten tek partiler çok daha belirsiz bir yapıya sahiptir. Memleketin demokratik eğitimi ancak, geçiş (intikal)) devrinin siyasi yekpareliği çok ileri vardırılmazsa mümkün olur. Şu halde parti, bütün üyelerine kabul ettirilmiye çalışılan bir doktrine sahip olmadan oldukça yumuşak bir şekilde teşkilâtlandırılmalıdır. Gelecekteki birçok partinin çekirdeği olan çeşitli «eğilimler» onun içerisinde oluşurlar. Ve millet demokrasi rejiminde yaşamaya henüz hazır olmadıkça da, orada kapalı kalırlar. Böylelikle demokratik tartışma, halk buna gerçekten katılmıya yetenekli (kabiliyetli) hale

geldikçe gelişebilir. Bu evrim şeması Türkiye'de uygulanmıştır: savaş arefesinde oldukça net bulunan iç «eğilimler» sonradan bir çok parti halinde bölünmüşlerdir. 1950 seçimlerinde muhalefetin zaferiyle Türk diktatörlüğü batılı bir demokrasiye dönüşmüştür. İktidara geldiklerinde, ne yazık ki, muzaffer parti bir geriye dönüşte bulunmaya ve kendi yararına bir birliği yeni baştan kurmaya çalışmıştır. Bu durum da 1960 hükûmet darbesine sebeb olmuştur.

Gerici olsun, devrimci olsun bütün diktatörlükler otuz yıldan beri tek parti tekniğini uygulamayı denemişlerdir. Bunda çok eşitsiz bir şekilde başarılı oldular. Portekiz'de Milli birlik hiç bir zaman büyük bir hayatiyet sahibi olmadı. Devlet içerisinde hiçbir zaman kayda değer bir rol oynamadı. İspanya'da Phalange'ın faaliyetleri sivil savaştan sonra azamî derecede kısılmıştı. Mihver kuvvetlerinin bozgunundan önce rolü oldukça önemli oldu, sonra Franco'nun Hitler ve Musolini'yi uzun zaman taklit etmiş olduğunu unutturmak için bu rol son bulmaya yöneldi. Mısır'da albay Nâsır, 1956 Anayasası tarafıdan öngörülen tek partiyi işletmek yolunda pek çok güçlüğe uğradı. Gelişme seviyesi bu konuda mutlak bir rol oynar görünmemektedir. Savaş öncesi Avrupa'sında «tek parti» ler, en çok gelişmiş ülkelerde daha da iyi bir şekilde işlediler (Almanya, İtalya). Birtakım siyah Afrika Cumhuriyetleri ise bugün vaktiyle Mustafa Kemal Türkiye'sinde uygulanmış ve şimdi de Tunus'ta mevcut olan oldukça sağlam bir tek parti sistemine yakın görünmektedir.

Psikolojik savaş doktrinleri, partisiz, orduya dayalı yeni bir diktatörlük tipini belirlemek (tayin etmek) yolundadırlar. Bu savaşta düşman, saf askerî nitelik taşıyan birtakım işlemler dışında, bir sözde-barış çerçevesi içersinde esas olarak içten-yıkma yoluyla hareket etmektedir. Bu durumda yapılması gereken şey, ona derhal karşılık vermek ve hiçbir şeye yaramayacak bir hale gelmekte olan klasik ya da nükleer bir savaşın boşanmasını beklemeksizin karşı-yıkma hareketlerini hazırlamaktır. Sistemin mantığı, milletin siyasî bir doktrin sahibi kılınması işinin, böylece, tek partinin görevini yerine getiren ordu tarafından yapılması gerektiğidir. Bu doktrin ilgi çekicidir. Zira bugünün Fransa'sındaki pretoryen diktatörlüğü tasarılarına temel sağlamaya yaramaktadır. Kelime oyunları üzerine kuruludur. Askeri organizma olan ordunun siyasî organizmaya dönüşmesi için, propagandayı «psikolojik silah» ve bu barış ortamındaki sistemler rekabetini de «içten-yıkma savaşı» olarak adlandırmak yeter. Zaten uzun süreden beri de

pekalâ bilinmektedir ki, bu sonuncusu, savaşın başka usullerle sürüp gitmesinden başka bir şey değildir. Bu teorinin zaten başka hiçbir yerde uygulanmamış olduğuna da işaret etmek gerekir. İçten yıkıcı savaş teması, Mao Tse-toung'a hakiki askerî hareketlerle dolu gerçek bir savaş niteliğindeki sivil savaş sırasında yaratmıştır. Savaşın sona ermesinden bu yana ise, Çin diktatörlüğüne bir siyaset aracı olarak hizmet gören topluluk, ordudan çok parti olmuştur.

Dünyanın en medenî kısmında ortaya çıkıveren nazizmin korkunç şiddeti bir başka mesele daha doğurmaktadır. Gerici tiranlıklar devrimci diktatörlüklerden daha sert, daha zalim, daha amansız değiller midir? — Bu soruya verilebilecek kesin bir cevap mevcut bulunmamaktadır. Her iki tip rejimin ayni devirde ayni kategori memleketlere uygulanışları sırasında karşılaştırmaları yapılmak gerekirdi. Sylla, Marius'tan daha müthişmiş gibi görünmektedir. Ama Marius da pek yumuşak değildir. Stalin kamplarında Hitlerci kampların özelliği olan ızdırap ve iğrençliğin o ilmî teşkilâtlanması yoktu ama, orada da soğuğa, açlığa, gardiyanların kabalığına katlanılırdı. Eski N.K.V.D. ve eski Tcheka'nın yerini tutan M.V.D. nin ünü ise hiç de, Gestaponunkindan daha iyi değildir. Birkaç yıl önce kendi yatağında rahatça ölen Ante Pavelitch'in yine gerici nitelikteki diktatörlüğü bir yana, hiç şüphe yoktur ki, Hitlerci diktatörlük tarihin o ana kadar kaydettiği diktatörlükler içersinde en şiddetli ve en zalim olanıdır. Bundan, devrimci diktatörlüklerin daha yumuşak karakterli oldukları sonucu çıkarılabilir.

Bu tezi iki delil destekleyebilir. Birincisi, devrimci rejimleri sarsan ve daha önce işaret ettiğimiz, tirancı usullerle demokratik doktrin arasındaki ideolojik çelişmedir. Şüphesiz, izah ettiğimiz teorilerle bunun da hakkından gelinebilir. Her şeye rağmen, demokrasi adına diktatör çok fazla kınanmaz; çoğu defa değişik fikirlerle bir o yana bir bu yana çekilmiştir. Tabîi olarak da, şiddeti asgarî bir seviyede sınırlamak eğilimindedir. Yönetenlerin kuvvetini bizzat medeniyetlerin de temeli olarak gören gerici diktatör ise ayni tedirginliği duymaz. Eğer Joseph de Maistre ile birlikte, cellâtın, toplumun desteklerinden biri olduğuna inanılacak olursa, buna başvurmaktan da daha az iğrenilir. Bununla birlikte bu muhakemeyi hiç de mübalâğa etmemek gerekir. Diktatörlük bir sistemdir. Kuvvete başvurunca insanı bir dişli çarka sokar; bir kere de bu mekanizmaya tutuldular mı, iç tedirginlikleri onlara hafif gelir.

İkinci delil birincisinden daha da dayanıklı değildir. Bir oli-

garşinin imtiyazlarını sürdürmeyi hedef bilen gerici diktatörlükler halka dayanan devrimci diktatörlüklerin önüne dikilen doğal direnmelerden çok daha fazlasıyla karşı karşıyadırlar. Yurttaşların çoğunluğu üzerinde hakimiyetini sağlamlamak için, azınlıktaki bir sınıfın, azınlığın direnmesini dindirmek isteyen çoğunluktaki bir sınıftan daha fazla şiddete ihtiyacı vardır. Teoride bu tutarlıdır. Pratikte ise daha çeşitli durumlar söz konusudur. Eğer diktatörlük, yığınların henüz eğitimsiz, şuurlarının zayıf, teşkilâtlarının fena olduğu, geleneklere de oldukça bağlı bulundukları sırada bir müdahelede bulunursa, bir geri-tepmenin (reaksiyon) ortaya çıkması, bir devrimin ortaya çıkmasından daha kolaydır. Bu sonuncusu gerçekleşebilmek için daha da çok zorlamada bulunmak ihtiyacındadır. Öteyandan ezilen sınıflar çok defa bölünmüş durumdadır. Özellikle köylüler XIX uncu yüzyılda aristokrasiye sadık birer piyade olmuşlardır. Bugün de burjuvazilerin piyadesi haline gelmeye yönelmektedir. Bu bölünmeyle, imtiyazlılar, iktidarı muhafaza etmek için gerekli olan şiddet dozunu azaltmaya imkân veren geniş bir halk desteği sağlayabilmektedirler.

Bu hususta mümkün görünen tek sonuç, teknik diktatörlüklerin normal olarak sosyolojik diktatörlüklerden daha sert olmalarıdır. Bunlar kendilerine maruz bulunan toplumlara yabancı, halkının hiçbir önemli kesimine dayanmayan, bunların temel ihtiyaçlarından hiçbirini karşılamayan, esas uyuşmazlıklarından hiçbirini ifade etmeyen, bir başka gezegenden gelmiş canavar gibi bu toplumun üzerine çöreklenmiş olarak, sadece kuvvete dayanarak yönetebilirler. Zira iktidarlarını kuran tek şey bu kuvvettir. Diktatörlerin ne çeşit bir niyet sahibi oldukları hususu fazla bir önem taşımaz. Olaylara asıl yön verecek olan faktör, içinde bulunulan şartlardır. Bununla birlikte, eğer Amerikalı boss'lar (şefler), ya da Romalı pretoryenler gibi sadece maddî yararlar ararlarsa, bunlarla halk arasında, kendilerinin millî gelir üzerindeki peşin paylarını halkın hoş görmesine yol açabilecek belli bir sözleşme kurulabilir. Ancak bunun da olabilmesi için halkın kendi haline bırakılması gerekir. Yoksa, onlara bir doktrin kabul ettirilmek istenirse, bu sözleşmenin kurulabilmesi mümkün değildir. Tabiatıyla bütün ideolojik rejimlerin müsamaha duygusu kıttır. Ama, hoşgörürsüzlük elbette, iktidardaki küçük kümenin ideolojisinin yurttaşların bütününün düşüncesine karşıt olduğu teknik diktatörlükte en yüksek derecesine varır.

Her hal ve kârda bulanık kalan ve şiddet derecesiyle ilgili bu farklardan daha net olmak üzere, hükûmet etme metodlarına, diktatörlük stratejisine ilişkin başka birtakım farklar da mevcuttur. Zorlama yetmez: hemen hemen daima ikna yoluna gitmek gerekir. Gerici diktatörlükler ve devrimci diktatörlükler bu hususta ayni usulleri kullanamazlar. Devrimci olanlar, sistemin sertliğini ve içinde bulunulan devrim fedakârlıklarını meşrû göstermek için daha basit bir çaba harcarlar: dikkatleri, gelecek üzerine çekerler. Gelecek (istikbal) efsanesi başlıca hareket ve etkileme araçlarıdır: bugünün acıları, «mutlu yarınlar» hayaliyle karşılanmıştır. Bu usulün etkinliği yeni bir toplum kurmak isteyen rejimin özüne tastamam uygun düşmesi vakıasından gelmektedir. Kendisine yönelinen dünya, halâ bir bilinmeyen olarak kalmaktadır: bu dünya iç açıcı renklerle süslenebilir.

Tersine, gerici diktatörlükler mevcut yapıları sürdürmek ya da geçmişteki yapılara dönmek hedefini güderler. Ama bunlar tanınırlar, ve ezdikleri kimseler de bu hareketsizlik ya da geriye dönüş fikrine zorlukla şevk duyarlar. Şüphesiz bazen, yeteri kadar uzak bir altın çağ teması zihinlerde uyandırılmaya çalışılır. Gaye, böylelikle hiçbir canlı hatıranın bu temanın parıltısını gidermemesini sağlamaktır. Restorasyon'da, IV. Henri efsanesi bu usulün iyi bir örneğidir. İlerlemeye inanıldığı, eski zamanlar hakkında daha çok karamsar bir hayalin çizildiği devrimizde ise, bu usul artık hiçbir etkinliğe sahip değildir. Gerici diktatörlükler de genellikle başka metodlara başvurmaktadır. Bazıları yıllanmış bir usulden, dine çağrıda bulunmaktan medet umar: halk yığınlarının, «birincilerin sonuncular olacağı» bir başka hayata inanmaları ölçüsünde, mevcut durumlara tahammül etmeleri daha kolaydır. Bu, gelecek efsanesi yolu, ancak kiliselerin düşünceler üzerinde derin bir hakimiyeti muhafaza ettikleri ülkelerde kullanılabilir.

Gerici diktatörlüklerin normal stratejisi milliyetçiliği göklere çıkarmak hedefini güder. Bu ilkin gerçekçi delillerle yapılır: denilir ki, dış tehditlere karşı koymak için güçlü bir hükümet gereklidir. İşte o zaman da, bir düşman tayin etmek zarûreti ortaya çıkar. Gerekirse bu düşman icat dahi edilebilir; saldırganlıkla suçlandırılır; hoşnutsuzluklar onun üzerine kümelendirilir. Bu keşmekeş bir savaşa da götürebilir. Bu arada efsanevî bir milliyetçilik geliştirilir: tanrılaştırılan millet, içersinde bütün fertlerin emildiği, dışarsında ise bunların hiçbir mevcudiyetlerinin bulunmadığı bir üstün - var-

lık haline gelir. Fedakârlıklar, zulümler, ve şiddet bu Moloch - millet (1) yardımıyla meşrû gösterilir. Topluluğun, her fertte yansıyan ortaklaşa büyüklüğü, daha iyi cezbetmesi için parlatılmak suretiyle, rejimin yurttaş yığını için adaletsiz bir sosyal düzeni sürdürdüğü unutturulur. Parıltısı her yurttaşın karakterini değiştiren, ona köleliği ve zulmü unutturan bir «bin yıllık imparatorluk», bir «faşist imparatorluk» hayali yaratılır.

Devrimci diktatörlüğün gayeleri tasvip edilebilir, çünkü o, toplumun şeklini gerçekden değiştirmeği, onu daha iyi ve daha adil bir hale getirmeği hedef tutmaktadır. Buna karşılık, gerici diktatörlüğün gayeleri tasvip olunamaz, çünkü halkın büyük bir kısmının karşı koyduğu adaletsiz bir sosyal düzeni sürdürmeğe yönelmektedir. Öyleyse o, bir değiştirme hareketine girişmelidir: yapmacık bir evren hayali arkasında gerçeği unutturmahdır. Ne var ki, bu inşa, mahiyeti icabı daima dayanıksız olmakta, ve zaman da onu aşındırmaktadır. Dolayısıyla devrimci diktatörlüğün, sosyal değişim gerçekleştikçe, yeni bir dünya kuruldukça daha çok zayıflaması gerekirken burada, gittikçe daha sert bir rejime doğru bir eğilim doğar. Yine ayni şekilde oyalama gösterilerine, yani toplumun yapısıyla hiçbir bağıntısı bulunmayan birtakım yan - başarıların peşine düşülmek (dış-fetihler, savaşlar) şeklinde bir eğilim başgösterir.

---

(1) Moloch, burada bir kurban ya da bir adak anlamınadır. (Ç. N.)

İKİNCİ FASIL

Diktatörlükler ve gelişme seviyeleri

1961 YILI Fransız pretoryenleri, doktrinal ilhamlarını iki yönde ararlar. Birinciler, bütüncü (integriste) hristiyan çevrelerinden etkilenmiş olarak, «millî-katolikcilik» e yönelirler: Fransayı Sacré-Coeur (1) adına kurtarmanın ve atom yüzyılında ortaçağı ihya etmenin hayalini kurarlar; bunlar 1815 in aşırı hareketlerine tuhaf bir şekilde yakınlık duymakta ve Frankocu tipte gerici bir diktatörlük hazırlamaktadırlar. Ötekiler ise, Madrid'den çok Belgrad'da, siyasî bir model ararlar: «millî-komünizm» kelimesi onları korkutmamakta, tersine bunu

(1) Paris'te bir büyük kilisenin adı. (Ç. N.)

bir meydan okuma nüansıyla, gönüllü olarak kullanmaktadırlar; devrimci bir diktatörlük kurmaya kararlıdırlar. Öyle görünüyor ki, ikinci grup birincisinden daha kalabalıktır ve - her ne kadar bir hükûmet darbesi anında ortaya çıkacak çeşitli hesap ayarlamalarının önceden görülmesi zorsa da - bir hükûmet darbesi sonunda birinciye baskın çıkma şansına daha fazla sahiptir.

Her ne olursa olsun bu mesele önemli değildir. XX nci yüzyılın ikinci yarısında Fransa'nın durumu devrimci tipte bir pretoryen diktatörlüğü kurulmasına kesin olarak elverişsizdir. Zaten genel olarak, pretoryen rejimlerin bizzat kendi mahiyetleri onlara gerici bir anlam vermektedir. Ama bunun tersi olan durumları düşünmek de mutlak olarak imkânsız değildir. Şurası muhakkaktır ki, ne olursa olsun Fransa bugün bu türlü bir durumda bulunmamaktadır. Bazı genç subayların diledikleri ihtilâl belki de verimli olurdu: ama, bizzat onlar dahi bunu tamamına erdiremiyeceklerdir. Eğer devleti ele geçirirlerse, çabalarına rağmen, diktatörlükleri gerici bir yön alacaktır: yıkmak istediklerini kuvvetlendirecekler, kuvvetlendirmek istediklerini de yıkacaklardır. İradeleri, enerjileri, sebatları fazla bir önem taşımaz: bugünkü Fransız toplumunun yapıları ile, devrimci bir pretoryen diktatörlüğün yapıları arasında temelli bir çelişme vardır. Temiz yürekli savaşçıların bütün iyi niyeti, Newton'un üzerine düşen elmayı göğe uçurabilmelerine müsaade etmeyecektir.

I. — TOPLUMLARIN GELİŞME SEVİYELERİ

Bir diktatörlüğün gerici ya da devrimci karekteri, sadece onu doğuran özel buhrana göre değerlendirilmez: bu buhran, sadece arızî bir durum olup, toplumun topyekûn evrimi içine yerleştirilmesi gerekir. Bu toptan görünge (perspektif) içinde, «gericilik» ya da «devrim» in saf olarak objektif bir kavramını hazırlamak zordur. Şimdiki devirde insanların çoğunluğu, toplumların genel hareketinin mutluluk verici olduğuna, yarının dünden daha iyi olacağına hükmetmektedirler: bu iyimser felsefeye göre, devrim «iyi» ve reaksiyon ise «fena» dır. Ama geçmişe uzanan bir altın çağa, medeniyetlerin gitgide dağıldıklarına olan eski bir inanç da henüz ölmemiştir: bu görünüş içersinde ise reaksiyon iyi ve devrim fenadır. Bir diktatörlüğün sonuçlarının değerlendirilmesi, bu ya da beriki felsefenin kabul edilmiş olmasına göre çok farklı olacaktır. Georges Bidault'ya

atfedilen kelimenin anlamı şudur: «Her şey bozulmakta, alçalmakta: adeta faşistleştiğimi hissediyorum.»

Diktatörlüklerin işbu tahlili, bu çeşit değer yargılarını bir yana itebilmeye çalışmaktadır. Bir rejimin devrimci olduğunu söylemek, hiçbir moral değerlendirmeyi ihtiva etmez: ama yalnız bu rejimin genel evrim yönünden gittiği, onu hızlandırmaya yöneldiği müşahedesini kapsar. Tersine, gerici diktatörlük, genel evrime karşı bir akım olarak hareket eder ve onu önlemeğe ya da frenlemeğe çabalar. Bu evrimin iyi ya da kötü olması fazla önem taşımaz; sadece var olması dahi yeter. Ama mesele de o zaman, onu idrak etmek, o çok ünlü «tarihin hareketi»ni tanımaktır. Geçmiş toplumlar söz konusu oldukta, bu çaba, gerilere uzanabilme imkânı sayesinde nisbeten kolaydır: söz konusu olan sadece, zaten izlenmiş bulunan bir yol boyunun tespitidir. Şurası bellidir ki, eski tarımcı toplumların dağılmasını hızlandıran Yunanlı tiranlar, keza Marius ve Sezar tarihin yönünde gitmekte, Sylla ise ters yönde yürümekteydiler.

Çağdaş milletler için mesele daha zordur. Evrimlerinin genel gidişini belirlemek sadece olayları gözlemden geçirmekle yapılamaz: değişkenleri hesaba katmak gerekir. Gelecek, yürümekte olan hareketin noktalanarak uzatılmasıyla, ancak tasarlanabilir: daima yaklaşık bir işlem. Herşeye rağmen bugünkü dünyanın çok eşitsiz bir şekilde ilerlemiş toplumlardan meydana gelmiş olması vakıasıyla, bu işlemin sonuçları belli bir kesinliğe ulaşabilir: özellikle taklid ve bulaşmalar (sirayetler) hesaba katılarak gerekli düzeltmeler yapılıp, en çok evrimleşmiş toplumlarca izlenmiş bulunan yola kıyaslanarak girişilecek bir karşılaştırma, en geri kalmış ülkelerin izleyecekleri muhtemel evrimi de belirlemeye müsaade eder.

Bugün toplumların evrimini değerlendirmeye izin veren kıstaslar üzerinde bir cins genel consensus kurulmak üzeredir. İktisadî görüş açısının üstün olduğu kabul olunmaktadır. Muhakkak ki, kimse artık, dinin, siyasetin, örflerin, sanatların «sosyo-kültürel» sistemin iktisada nisbetle basit birer gölge-olay olduklarına inanmamaktadır. Bu hususta —Marks'ı hiç okumamış bulunan— bazı marksçılar tarafından basitleştirilmiş tezler bugün artık kesinlikle reddedilmektedir. Ama iktisadî gelişme sosyo-kültürel gelişmenin başlıca faktörü sayılmaktadır. Belki bir ülkeye özgü bulunan, onun teorileriyle açıklanan özel faktörlerin etkisi altında siyasî ya da kültürel durum, iktisadî durumun ilerisinde ya da gerisinde olabilir: uzun vâdeli ve bütünlüğüne bir görüngede (perspektif), bütün bu unsur-

lar, sıkı sıkıya birleşmiş olup, iktisadî unsur normal olarak en hâkim mevkide kalmaktadır.

İktisadî büyümeyle sosyo-kültürel gelişmenin bütünü arasındaki bağların mahiyeti üzerine marksçıların ve marksçılığa karşı olanların eski çatışmasını güdükleştirici yeni bir teori kurulmaktadır. Marks, meseleyi yapılar kavramı açısından ortaya koymuştu. Bugün ise onu, seviyeler kavramı açısından ortaya koymaya yönelinmektedir. Sermayenin yazarına göre, bir ülkenin müesseseleri, ideolojileri, örfleri esas olarak üretiminin teknik ve hukukî rejimine bağlıdırlar: iş kurumlarının özel mülkiyeti ya da sosyalizasyonu her türlü sosyal yapının da temelini teşkil etmektedir. Böylelikle aristokratik, burjuva ve proletaryacı diktatörlükler söz konusu olur. Bunlardan herbirinin gerici ya da devrimci karakteri feodal mülkiyet üzerine kurulu tarımcı toplumlardan sanayi toplumlarına ve bunlardan da sosyalist toplumlara yönelten evrim içersindeki rolleriyle açıklanabilir. Siyasî kurtuluş gerçek demokrasinin gelişi, sağlam ve gerçek bir kültürün gelişmesi, Marks'a göre üretim araçlarının sosyalizasyonundan ayrılamazlar: ancak bu eylemdir ki, kapitalist artık-değerden doğan sömürmeyi yok ederek bütünsel bir hümanizmanın temel şartlarını yaratır.

Dünya mutlaka, gittikçe daha ilerlemiş bir iktisadî rasyonelleştirmeye doğru tekâmül etmektedir. Bu da, bir plânlamayı, dolayısıyla bir sosyalizasyonu gerekli kılar, Modern bilimin de mikro-iktisattan çok makro-iktisadı geliştirme eğilimi bu derin hareketi açıklar: zira özü bakımından kapitalizm mikro-ekonomik, sosyalizm ise makro-ekonomiktir. Ama sosyalizasyon ve plânlama her zaman için üretim araçlarının özel mülkiyetinin toptan kaldırılmasını gerekli kılmayan birçok şekiller alabilir. Öteyandan öyle görünür ki, etkili olabilmek için, çok ileri götürülmüş bir merkeziyetçiliğe de varmamak gerekir. Ekonomiyle ilgili kararların ancak her üretim birimi içersinde alınabildiği, kimsenin bütün ekonomiyi kucaklayan kurallar kabul ettiremediği kapitalizm, bu nitelikleri yüzünden adeta atomlaşmış olup, çok büyük bir iktisadî karar ademimerkeziyetine tabiatıyla yönelir. Sovyet tipi sosyalizm ise tersine çok kuvvetli bir merkeziyetçiliğe yönelir: bütün iktisadî kararlar zirvede alınır ve üretim birimleri de bunları uygulamaktan başka bir yetkiye sahip değildir.

Gerçek meseleyi, iktisadî kararların merkezileştirilme derecesi teşkil eder. Yoksa, iş kurumlarının hukukî statüsü değil. Kapita-

list dünya temel yapısı yönünden, bir yerinden-yönetim (ademi merkeziyet) aşırılığından, sosyalist dünya ise bir merkeziyetçilik aşırılığından muzdariptir. Bunlardan her biri, yordamla bir denge aramaktadır: Batı «keynes'cilik» ve güdümlü ekonomi yolunda, Doğu ise, titoculuk ya da kruçefcilik ve devlet teşebbüslerine verilen muhtariyet yolunda bunu araştırmaktadır. Her iki sistem gitgide birbirlerine yaklaşmaya yönelmektedir. Her ne olursa olsun feodal sistemin siyasî yerinden-yönetimin sağlanmasının tek yolu olmadığı nasıl bilinmekteyse, ayni şekilde, üretim araçlarının özel mülkiyetinin de iktisadî ademi-merkeziyetin ve «karar merkezlerinin çokluğu» nu sağlayacak tek çare olmadığı bugün artık bilinmektedir. Yine, bilinen bir başka husus da, sovyetleştirmenin, makro-ekonomik rasyonelleştirmeyi plân yoluyla sağlamanın tek çaresi olmadığıdır. Zaten temel meseleler mülkiyet rejimlerinin farklı oldukları çok sanayileşmiş ülkelerde, modernleşme dereceleri arasında çok mesafe bulunan, benzer mülkiyet rejimlerine sahip ülkelerdekinden daha çok birbirine yakın durumdadır. Birleşik Devletlerin ve S.S.C.B. nin meseleleri çok benzeşir; Birleşik Devletlerle Liberya'nın, S.S.C.B. ile Kuzey Vietnam'ınkiler ise birbirinden çok farklıdır.

Üretim seviyesi, üretimin hukukî yapılarından daha önemlidir. Bugünkü dünyanın temel bölünümü kapitalist ülkelerle sosyalist ülkeleri değil fakat gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeleri, sanayileşmiş ülkelerle ötekileri, «bolluk toplumu» na doğru yönelenlerle, 1959 da Sékou Touré'nin sözünü ettiği «açlık, çıplaklık, korku dünyası» na doğru yönelen ülkeleri karşı karşıya getirmektedir. Şüphesiz, markscılar, iki olayın bağlantılı olduğunu, kapitalizmin yüksek safhasında maltus'cu olmaya yöneldiğini, sadece sosyalizmin genişleyebilir olduğunu düşünürler. Bu maltus'culuk bazı şartlarda ve bazı kesimlerde inkâr olunamaz ama, genel ve mutlak bir mahiyeti de yoktur. Ondan doğan üretim kayıplarının daima fazla merkezileştirilmiş bir ekonominin sebep olacağı kaçınılmaz karışıklıklardan daha yüksek olacağı muhakkak değildir. Şimdiki durumda her ne olursa olsun Birleşik Devletler örneği gösterir ki, kapitalist bir toplum, bilinen en yüksek gelişme seviyesine ulaşabilir. Bu örnek efsanevî ya da gerçek «Amerikan hayat tarzı» nın birçok az gelişmiş ülkeyi çektiği (cezbettiği) bir dünyada kayda değer rol oynar. Bu ülkeler için temel gayeyi meydana getiren şey sosyalizasyondan ziyade, sanayileşmedir. Çoğu ancak sosyalizmi, süratle sanayileş-

melerini sağlayacak en etkili çare olarak görmeleri halinde bunun cazibesine kapılırlar (bu etkinlik de ancak belli hallerde ve belli şartlar altında bir gerçektir).

Belki bir gün sosyalizasyon derecesi insan toplumlarının çeşitli evrim seviyelerinin muteber bir şekilde değerlendirilmesine müsaade edecektir. Fakat bugünlük değil.. Çin, sosyalist olmak sebebiyle Fransa'dan daha çok tekâmül etmiş değildir. Hiçbir kimse, hatta Sovyet ülkelerindekiler bile bu olguyu (vakıa) tartışmamaktadır. Bugün genel evrim seviyesi, iktisadî gelişme seviyesiyle tayin olunur. Ancak bu şekliyle belirlenme bir esas olarak mevcuttur; yoksa münhasıran değil. Mesela siyasî demokratlaşma mutlak olarak iktisadî gelişmeye bağlıdır. Kabaca, üretim seviyesinin ayni zamanda hem kültürün yayılmasını hem de sosyal gerilimlerin azalmasını sağladığı serbest (hür) halklar zengin halklardır. Ama iki olay arasındaki bağlılık kesin değildir. Siyasî gelişme iktisadî gelişmeye göre geri kalmış (1933 Almanyasındaki gibi) ya da daha ilerlemiş (1789 Fransa'sındaki gibi) olabilir. Millî ve tarihî etkenler bu sapmaları açıklar. Diğerleri de fikrî, artistik, ahlâkî, dinî v.b. gelişmeye ilişkindir. Sosyo-kültürel seviye ve iktisadî seviye daima birbirlerine denk gelmezler. Fakat uzun bir devir boyunca toplumların tümü göz önünde tutuldukta birincisi ikincisine göre bir çizgi izlemeye yönelir.

Böylece bugünkü dünyanın çeşitli milletleri yaklaşık olarak gelişme seviyelerine göre sınıflandırılabilir. Birleşik Devletler, S.S.C.B. ve Batı Avrupa Devletleri (Portekiz, İspanya ve güney İtalya dışındakiler) en yüksek noktadadırlar. Bu sanayi ülkeleri, yurttaşlarının bütününün birinci ve ikinci dereceden bütün ihtiyaçlarının nisbî bir şekilde karşılandığı «bolluk toplumları» na derece derece yaklaşmaktadırlar. Balkan Avrupası ile Latin Amerikanın bazı milletleri düşük bir seviyede bulunurlar. Sanayileşme orada ancak kısmî olup, tarım, üstün durumda devam etmekte, geleneksel yaşama biçimleri yaygın bir şekilde sürüp gitmekte, nüfusun büyük bir bölümünün hayat standardı oldukça düşük bulunmaktadır. Asya'nın ve Orta-Doğu ülkelerinin çoğu daha az gelişmişlerdir. Sanayi oralarda henüz çekirdek halinde, entellektüel seçkinler ve teknik kadrolar az sayıdadır. Öyle ki, küçük bir modern toplum, halâ çok yoksul ve çok geri kalmış bir yığının üzerinde durmaktadır. Dördüncü bir seviyede bulunan Siyahî Afrika milletlerinden pek çoğunda ise bu modern toplum daha da sınırlı, yığınlar da daha sefil-

dir. Nihayet, basamağın en altında ilkel insanların yaşama biçimlerini hatırlatan Avustralya ya da Amazonya'nın tribu'ları yer alır. Elbette bu sınıflandırma çok yaklaşıktır. Tasvir olunan tipler bulanıktır ve ülkelerin pek çoğu ara durumlarda (mevkilerde) bulunmaktadır. Bu haliyle de olsa bu kısa sınıflandırma, değişik gelişme seviyeleri hakkında bir fikir vermeye yetmektedir.

II — DEVRİMCİ DİKTATÖRLÜKLERİN SÖNÜŞÜ

Bir diktatörlüğün gerici ya da devrimci bir anlam taşıması ilkin kendi yapısına bağlıdır. Bu sebepledir ki, teknik diktatörlükler ender olarak devrimci olabilirler. Ancak, içlerinden biri buna istisna teşkil eder: dışsal (haricî) diktatörlük. Helenizmi Doğuda yayan Büyük İskender, Fransız Devrimi fikirlerini bütün Avrupa'ya eken Bonaparte, Almanya ve Japonya'da demokrasiyi kurmaya çalışan 1945 müttefikleri v.s. gibi örneklerde, yabancı askerî işgal «ilerletici» idi. Sömürgecilik, uykudaki toplumları uyandırdı ve onları sert bir şekilde iktisadî ve sosyo-kültürel gelişme yoluna attı. Şüphesiz belli bir andan itibaren üretimini onların yararlarına olmaktan çok kendi çıkarına göre yönelten ve siyasî hürriyete karşı dikilen anavatan tarafından bu ülkelerin büyümeleri frenlenmiştir. Ama ilk safhasında sömürgecilik, tartışma götürmez bir şekilde devrimci oldu. Ancak bağımlı halkların —kısmen de bu bağımlılık sayesinde— belli bir seviyeye ulaştıkları ikinci bir safhadan itibarendir ki gerici hale geldi. Burada toplumun gelişme derecesinin, bir rejimin siyasî mahiyetini belirlemek için önemli bir ayıraç (kıstas) olduğu fikrinin ortaya çıkışına şahit olunmaktadır.

Bu durumlar bir yana, müdahale ettiği sosyal seviye ne olursa olsun, teknik diktatörlük pek ender olarak devrimcidir. Amerikan «makinaları» nda, XIX uncu yüzyıl sonunda ve XX nci yüzyıl başında Birleşik Devletlerde şiddetle hüküm sürmüş olan bu şehirli tiranlıklarda elbette bir evrim belirmiştir. Saf gangsterlikten «boss» lar yavaş yavaş kamu hizmeti fikrine geçtiler. Özel işlerini tamamen şantaj usulleriyle çevirirken, gitgide genel işlerle uğraşadurdular: hastahaneler, okullar v.s. inşa ettiler. Bazıları patron hanım şeklinde yaşlanan fahişeler gibi, geriye kalan ömürlerini saygıdeğer bir insan olarak tamamlamak yolunda canlı bir kaygı duydular. Bu mutedil bir paternalizmi aşmamakta ve gerici diktatörlüklerin sık sık büründükleri ilericilik örtüsünü açığa vurmaktadır. Öteyanda,

göçmen bir rus tarihçisi olan Michael Rostovizeff, III yüzyıl Roma pretoryenlerinin asker yetiştiren en sefil köylü tabakalarının, büyük toprak sahiplerine ve şehirli burjuvaziye karşı ayaklanışını ifade ettiklerini ileri sürmektedir. Ama bu ayaklanma hiçbir devrime yol açmadı ve iktidar Septime Severe'in şu prensibi üzerine oturmaya yönelirken, o çok defa sadece asker sınıfın yararına döndü: «Askerleri zenginleştirmek; işin gerisiyle ise pek ilgilenmemek.» Belirtmek gerekir ki, tarih boyunca, devrimci nitelikte pretoryen diktatörlüğüne pek rastlamaz.

Ayni şey, genel olarak askerî diktatörlükler hakkında söylenemez. Bunların hepsi gerici olmamıştır. Fransızlar bu hükmü zorlukla kabule yanaşırlar, zira askeri davet etmek, XIX uncu yüzyıl sonundan, Paul Deroulede'den (1) Thierry Maulnier (2) ye kadar ülkemizde sağ ve aşırı sağın rüyası olmuştur. Muvazzaf ve ihtiyat subaylar, Eski Savaşcılar (Muharipler) hareketi, orduya az çok bağlı bütün yurtseverler gibi kuvvetler, III. Cumhuriyetin başından beri ümitsizce terazinin sağ kefesinde bir ağırlık teşkil etmişlerdir. Ama bir önceki yüzyılda durum tersine idi. Brumaire (3) humbaracıları, can çekişmekte olan bir demokrasiyi devirdikleri kadar, monarşik bir restorasyon ümidini de kırmaktaydılar. Ordunun siyasî kavgalara İhtilâlden doğan ilk müdahelesi, general Bonaparte emrindeki askerlerin top ateşleriyle, kralcı isyanı yok ettikleri 13 vendémiaire (4) de oldu. XIX uncu yüzyılın ilk yarısında Ordu bir sol kuvvetidir. Meselâ Yüz Günler (5), Ordu şeflerinin aristokratları ve krallığı desteklemediklerini ispat eder. 1848 e kadar eski askerler, yarı-aylıklı (6) subaylar, İmparatorluğun şerefli savaşçıları liberal partilere, hatta Cumhuriyetçilere esaslı bir destek sağ-

---

(1) Vatanseverler Topluluğu'nun kurucusu ve başkanı olan şair: (1846 - 1914). (Ç. N.)

(2) Bir fransız, siyasî ve edebî deneme yazarı. (Ç. N.)

(3) Fransa'da İhtilâlden sonra kabul edilen Cumhuriyet takviminin ikinci ayı (22 ya da 23 Ekimden 20 ya da 21 Kasıma). (Ç. N.)

(4) Ayni takvimin ilk ayı (22 Eylûlden 21 Ekime.) (Ç. N.)

(5) Napolyon'un Paris'e dönüşü ile, ikinci defa tahttan uzaklaştırılması arasında geçen zamanı ifade eden bir terim. (Ç. N.)

(6) Özellikle Restorasyon tarafından gözden düşürülen I. Napolyon ordusundaki subaylara verilen isim. (Ç. N.)

lamaktadırlar: o zamanın askerî komplolarının gayesi monarşiyi devirmektir.

Ordunun, işçi ayaklanmasını kanlı bir şekilde ezdiği 1848 Haziranında işler değişmeye başlar. Bu, ilkin, birçok liberalin sosyalizm korkusuyla sağa kayışı olayını açıklar: Cavaignac bunun en iyi örneğidir. Bu gelişme, sömürgeci fetihlerin etkisini de açıklar. Cezayir'den dönen şefler ve insanlar, 1848 bastırmasında en sert davranmış olan kişilerdir. Yüzyılın ikinci yarısında, İhtilâlden doğup gelmiş kadroların nesilleri sönüp gittikçe , ordunun muhafazakârlığa doğru evrimi de artmıştır. Bu kadrolardan arta kalan boş yerler, aristokrasiden gelme subaylarca yavaş yavaş doldurulmuştur. 1830 dan itibaren kamu işlerinden gittikçe tasfiye edilen soylular (asiller), ilk geleneklerine de uygun düşen silahlı mesleğe doğru yeniden dönmüşlerdir. İktidardan kovulduklarında hemen orduya sığınır ve onun da esprisini değiştirirler. Yüzyılın sonunda subaylar topluluğu, aristokrasinin hâkimiyeti altındadır. Asaletsizler, modayı, âdetleri, tarzları ayarlayan soyluları örnek almaktadırlar. O zaman, askerî komploların gayesi Cumhuriyeti devirmek ve monarşiyi yeni baştan kurmaktır. 1814 den 1848 e, askerî bir diktatörlük, devrimci karakter taşımıştı. 1870 den itibaren ise gerici olacaktır.

Bu iki yönlülük her yerde mevcuttu. Ordunun oluşum şekli bu durumu kısmen açıklar. Birçok yarı-gelişmiş ülkede askerî okullar, sosyal katlarda yükselmeleri için halk çocuklarına, daha doğrusu küçük burjuvazi çocuklarına açık bulunan tek kapıdır. Bunlar sayesinde yönetici aristokrasilerin bozulmuşluğunun ve etkisizliğinin derin bir şekilde uyardığı eğitimli, namuslu, disiplinli harekete alışmış bir seçkinler topluluğu meydana gelmektedir. Kışla ve kamplarda birbirlerine yakınlaşmış, aralarında derin bir arkadaşlık bağıyla birleşmiş bulunan subaylar, düşünmek için gerekli vakte ve harekete geçmeye hazırlanma çarelerine malik bulunmaktadırlar. Latin Amerika'da XIX uncu yüzyıl sonunda ve XX ncinin başındaki büyük sayıda hükûmet darbesi bu şekilde doğar; bugün de Orta-Doğu ya da Uzak-Doğudaki hükûmet darbeleri böyle ortaya çıkar. İktidarı, halkın daha yakınında küçük ya da orta bir burjuvazinin ellerine vermek için aristokrasiyi ya da büyük burjuvaziyi oradan alaşağı ederler. Mustafa Kemal, Peron, Nasır, Kasım ve diğerleri devrimci diktatörlerdir.

Subaylar topluluğunun halâ aristokrasiye bağlı kaldığı öteki yarı —gelişmiş ülkelerde askerî hükûmet darbeleri tamamen ters

bir anlam taşır: bundan ortaya çıkan diktatörlük sosyal evrimi önlemek ya da geciktirmek hedefini güder; tek kelimeyle gericidir. XX nci yüzyılın Lâtin Amerikadaki pek çok «pronunciamiento», bu anlamı taşır. Keza, iki savaş arasında Portekiz ve İspanya'dakiler de. Genel olarak bu durum daha az ilerlemiş bir evrime tekabül eder. Latin Amerika'da aristokratik sınıfların askeri meslekten gittikçe dönmesiyle ordu gerici olmaktan çok devrimci bir diktatörlüğün aracı olmaya yönelir. Bu, sık sık çeşitli ordular arasında pitoresk çatışmalara sebep olmaktadır. Aristokrasinin sığınağı, geri çekilme halindeki desteği olarak kalan Deniz Kuvvetleri, genel olarak Kara Ordusundan daha muhafazakârdır. Hava kuvvetleri ise, ilkin birincisini destekledikten sonra gitgide ikinciye doğru eğilim göstermiştir. Bazen Deniz Kuvvetlerinin başlattığı ve Kara Ordusu tarafından ezilen gerici hükûmet darbeleri ya da bunun tam tersi durumlar görülür.

Subaylar topluluğunun sosyal birleşimi (terkibi) bu gelişmeleri belirleyecek tek unsur değildir. İçinde bulunulan şartlar da bu hususta büyük rol oynar. Fransa'da bugünkü durumda Deniz Kuvvetleri oluşum şekli bakımından Kara ve Hava Ordularından daha aristokratik kalmakta, bununla birlikte çeşitli komploların hazırlanmasında ancak silik bir rol oynamaktadır. Cumhuriyeti korumak hususunda ona güvenilebilir. Vichy macerasında diğer ordulardan daha çok kendini tehlikeye atmış olduğu 1940-1944 denemesi acı hatıralar bırakmış ve subayların çoğunu, bu suçu bir defa daha asla işlememek gerektiğine inandırmıştır. Kara Ordusuyla Cezayir'deki Avrupalılar arasındaki temaslar ters sonuçlar doğurmuştur. Ortaya çıkan ailevî, duygusal ve dostane bağlar, subaylarla aktivistler arasında, birincilerin sömürgelilere karşı pek lütûfkâr olmamalarına rağmen gizli bir anlaşmanın kurulmasını kolaşlaştırmaktadır. Oluşum şekli sebebiyle sırf kendisini düşünme eğilimi artan, propaganda yoluyla da prestiji şişirilen seçkin bir topluluğun yaratılması bu orduyu pretoryen maceralara doğru süsüklenmeye yöneltmektedir. Bu konuda paraşütçülerin verdiği örnek oldukça tipiktir.

Toplumun gelişme seviyesi bu özel şartlardan ve hatta subaylar topluluğunun sosyal birleşiminden daha da önemlidir. Askeri diktatörlükler esas olarak tarımsal yapı sahibi eskiçağ ülkelerinde ya da yarı - sanayileşmiş ülkelerde, modernleşmenin ilk safhasında devrimci olabilirler. XIX uncu yüzyıl Avrupa'sının, XX nci yüzyıl

başında Latin Amerika'nın durumu buydu. Bugünkü Afrika ve Asyanın durumu da budur. Kuvvetli bir şekilde sanayileşmiş «bolluk toplumu» na yakın ülkelerde askerî diktatörlük artık bir ilerleme aracı olamaz. Kendisini harekete geçirenlerin niyetleri ne olursa olsun bu diktatörlük daima gericidir. Ama bu sonuç, askerî tiranlıklara münhasır tutulmamak gerektiği intibaını vermektedir; muhtemelen de bütün diktatörlüklere uygulanır.

Kısacası, bir diktatörlüğün devrimci ya da gerici bir anlam taşıması, kendi özel yapısından çok bu diktatörlüğe maruz kalan toplumun büyüme seviyesine bağlıdır. XVIII nci yüzyılda toprak aristokrasisini kaldırmaya ve sanayi toplumlarını yükseltmeye çabaladığı zaman devrimci olan burjuva diktatörlüğü, XX nci yüzyılda bizzat sanayileşmenin sonuçlarını (halk yığınlarında kültürün ve yetkinliğin gelişmesini) önlemeye çalıştığı zaman gerici olmuştur. Ayni sosyal sınıflar Robespierre ve Hitler'i desteklemekteydiler. Bunlar 1794 Fransa'sında modern topluma doğru evrimi hızlandırıyorlar, 1933 Almanyasında ise «poujade'cı» bir perspektif içersinde onu frenlemeye çalışıyorlardı. İktisadî seviyelerin basamağında yükselindikçe, tiranlıkların gerçekleşme ihtimalinin değişmesinin yanısıra bu rejimlerin anlamı da farklılaşmaya yönelmektedir.

Birinci bir diktatörlük tipi geri kalmış toplumların uyandıkları, büyüme safhasına girdikleri zaman ortaya çıkmaktadır. Bu durumda gerekli yatırımların geliştirilmesi zaten çok zayıf olan alışılmış üretim seviyesini daha da indirmek sonucunu doğurmaktadır. Halklar tarafından katlanılan fedakârlıklar öyledir ki, bunları ancak otoriter bir rejim kendilerine kabul ettirebilir. Ama, modernleşmenin harekete geçirilmesi artık her hangi bir direnme göstermeyen geleneksel yapıları sarsar. Dıştan-gelme hastalıklar önünde yerlilerin sağlığının sarsılışı gibi. Böylece, diktatörlük mümkün olan tek çıkar yol haline gelmeye yönelir. Bu durumdaki ülkeler, bütün diğerleri arasında en çok yara kapabilir nitelikte olanlarıdır. En sık görüneni, diktatörlüğün orada, devrimci bir biçim almasıdır. Bununla birlikte atasal şeflerin, büyücü ya da feodallerin iktidarının sürüp gitmesine çabalayan gerici tiranlıkların doğumu da imkân içersindedir. Bunlar ancak, eğer ülke, genel büyüme hareketinin dışında kalırsa sürüp gidebilir.

İkinci bir diktatörlük tipi, XIX uncu yüzyıl Batı Avrupasında, 1920-1945 arasında balkan ülkelerinde, bugünkü Portekiz ve İspanya'da olduğu gibi orta bir gelişme seviyesinde meydana çıkıverir.

Zaten bu ülkeler nisbeten modern bir çatıya sahiptirler: yaşama seviyesi bir öncekilerden üstün, entellektüel seçkinleri daha kalabalık, teknik ve siyasî kadroları daha tam; ekonomileri daha etkilidir; sanayî, ticaret ve serbest meslekler üzerine kurulu bir orta sınıf mevcuttur. Ama, tarım yine de, üretimin temeli olarak kalmakta, geleneksel, köysel ve aristokratik yapılar çok kuvvetli bir şekilde sürüp gitmektedirler. Bazı bakımlardan Roma, Cumhuriyetin bitiminde, buna benzer bir durumda bulunuyordu. Bu gibi toplumlarda, her biri gayet güçlü olan eski ve yeni kuvvetler arasındaki çatışma çok canlıdır. Bunların içersinde, diktatörlüklerin devrimcilerine olduğu kadar gericilerine de sık sık rastlanır. Ama yine de, tek çıkar yolu açar gibi görünen birinci faraziyedekiler daha sık bir şekilde mevcuttur.

XX nci yüzyılın komünist ve faşist milletlerinin çoğu bu kategori içinde yer alırlar. Bunlar «az gelişmiş ülkelerin üst kesimi» nde ya da «az gelişmiş ülkelerin alt kesimi» nde bulunurlar. 1917 Rusya'sı, 1945 Orta Avrupa'sı, 1923 İtalya'sı, 30 yıllarının Portekiz ve İspanya'sı, birbirlerine yakın durumda bulunan bu milletler («Orta büyüme» yle «büyümenin başlangıcı» arasındaki farkın tespiti pek zordur), hemen hemen bu duruma tekabül ederler. Bugünkü, Türkiye, Mısır, Suriye, Lübnan ise bir ara-seviyededirler: Afrika Cumhuriyetlerinden daha çok gelişmiş, XIX uncu yüzyıl Avrupası ve Balkan ülkelerinden daha az gelişmiş durumdadırlar. Öyle görünür ki, bunları birinci gruptan çok ikinci grupta toplamak gerekir.

Alman nasyonal sosyalizmi de bir başka durumu ifade eder : çok modern, çok sanayileşmiş, **affluent society** (bolluk toplumu) seviyesine yakın bir toplum tipini çizer. Elbette burada, yapısal olmaktan çok, konjonktürel bir diktatörlük söz konusudur. Bununla birlikte özel açıklanış şeklinden ayrı olarak ele alındığında Hitler'in çıkagelişi, modernleşme vetiresi sonunun «bolluk öncesi» buhranlarına tekabül eder. Fransız poujade'cılığı bunun bir başka örneğini verir. Üretim cihazı çok gelişmiş, adamakıllı sanayileşmiş bir ülkede, geri kalmış birtakım kesimler az çok uzun bir süre daha varlıklarını sürdürürler. İktisadî büyüme hiçbir zaman eksiksiz bir uyum (ahenk) içinde oluşamaz. Her zaman için birtakım sapmalar doğabilir. Evrimin, kendilerini mahkûm ettiği duygusuna kapılan gecikmiş kesimlerin yurttaşları geleneksel yaşama biçimlerine daha da ümitsiz ve yırtıcı bir şekilde sarılırlar. Bunu sürdürmek için de

gönüllü olarak diktatörlüğe başvururlar ki, bu da tabiatı icabı gerici bir diktatörlük olur. Fakat, başka vahim hoşnutsuzluklar doğurmaya elverişli şartlar (1933 Almanya'sında dünya iktisadî buhranı, savaş bozgunuyla birlikte enflasyonun da doğurduğu manevî buhran) olmadıkça, bu kimselerin oranı bir diktatörlük kurmaya yetmez; hayli azınlıkta sayılmaları gerekir. Bununla birlikte, teknik diktatörlükleri de destekleyebilirler.

Bu seviyede, bir diktatörlük artık devrimci olamaz; bizzat tirancı rejimin mahiyetinden doğan çalkantılar, modernleşmeyi bir süre durdurur, ya da onu frenlerdi. Öyle ki, bu modernleşme, serbest bir rejimde olabileceğinden daha yavaş bir şekilde tamamlanırdı. Almanya'da nasyonel - sosyalizmin sebep olduğu, sırf bilgin ve teknisyen kaybı —hapsedilenler ya da sürülenler— iktisadî ve teknik ilerlemeleri çok yavaşlatmıştır. Yüksek seviyede gelişmiş modern milletler, bir diktatörün ağır pençesinin çarçabuk düzenini bozabileceği gayet karmaşık (kompleks - mûdil) makinalardır: böylece bir müdahele, otomatik olarak bir geriye gidişe sebep olur. Bu muhakeme tarzı dördüncü bir basamakta yani, en çok tekâmül etmiş olan toplumların erişmek üzere oldukları bu «bolluk toplumları» seviyesinde **a fortiori** (evveliyetle) geçerlidir.

İnsanların hemen hemen tümünün birinci ve ikinci sıradaki ihtiyaçlarının «ortalama» bir tatmini, gerilimleri azaltır, kültürü yükseltir, hoşnutluğu arttırır. Bunların hepsi de, bir diktatörlük için pek elverişli olmayan unsurlardır. Bu toplumların, kelimenin kullanılagelen anlamında «siyasetten uzaklaştıkları» doğru değildir. Tersine kamu işlerinin görülmesinde yurttaşların çıkarı, yaşama seviyesinin yükselmesiyle birlikte artar görünmektedir. Ama şurası muhakkaktır ki onlar ideolojik siyasetten, somut siyasete, «toptancı» siyasetten «perakende» siyasete, kahramanca siyasetten pratik siyasete doğru tekâmül etmektedirler. Bilhassa, uyuşmazlıklar artık üzerlerinde gitgide bir anlaşma meydana gelen temel ilkeler konusuna değil, uygulanışlarına, oyunun kurallarına değil, oynanış şekline ait bulunmaktadır. Meşrûluk üstüne bu uyuşma, bir diktatörlüğün gelişmesine de karşı çıkmaktadır.

Bununla birlikte, sert bir iktisadî buhranın ya da bir başka örselenmenin, halkın bu sarsıntılara hazırlıklı olmayışı ölçüsünde şiddetli çalkalanmalara sebep olmayacağını da hiçbir şey ispatlamaz. Eğer çok gelişmiş milletlerde tiranlık saikleri ortadan kalkarsa, bir hükûmet darbesine karşı direnme araçları da o derece zayıf-

lar. O halde mümkündür ki, bu milletler otoriter maceralara açık verdiği patlamalara sebep olacaktır. Bu patlamalar da zorunlu bir sahip bulunsun. Belki usanç duygusu, bolluk toplumlarına zaten bir nevi pusu kurmaktadır. Bu sıkıntı belki de, bir tepki olarak İsveç gençliğinin ve Jeanson-de-Sailly'li yeni-yetmelerin bazen örneklerini verdiği patlamalara sebep olacaktır. Bu patlamalar da zorunlu bir şekilde gerici olacaklardır.

Diktatörlüklerle gelişme seviyeleri arasındaki münasebet, hiç de gerçek birer sosyolojik kanun olmayan, ama, yapılan gözlemleri oldukça doğru bir şekilde özetleyen faraziyeler olarak iki hükümde toplanabilir görünmektedir: 1) iktisadî gelişme seviyesi yükseldikçe diktatörlük tehlikeleri de azalmaktadır; 2) bu seviye ne kadar yüksek olursa, diktatörlük de o kadar gerici bir nitelik almaktadır. Büyüme başlangıcındaki arkayik (eski biçim) toplumlarda, diktatörlük tehlikesi en yüksek noktasına varır ve en çok söz konusu olan da devrimci rejimlerdir. Orta seviyede tehlike yine büyüktür. O zaman da diktatörlük, hemen hemen «devrim» den yana dönmek kadar «geri-gitme» den yana da düşmek şansına mâliktir. Üst seviyede «bolluk öncesi» safhasında ahalinin modernleşmeyi frenlemek isteyen unsurları (poujade'cılar) normal olarak gerici tiranlıklarını kurabilmek için çok zayıftırlar. Ve bizzat toplumun yapısı da, bir diktatörlüğü devrimci olmaktan alıkor.

Toplumların genel gelişmesi, daha ciddî bir terim kullanılacak olursa, seçkinlerinin mahiyetine göre de açıklanabilir. Mülklerini korumak ihtiyacıyla asker olan bir aristokrasi üzerine kurulu tarımsal toplulukların yerine, gitgide, kapitalist müteşebbisler üzerine kurulu, birinci tipte sanayî toplumları geçmiştir. Bugün bunlar yerlerini, en gelişmiş ülkelerde, iktisadî ilerlemenin artık müteşebbislerin cesaretine değil, fakat bilginlerin icat yeterliğine bağlı olduğu ilmî toplumlara bırakmaktadır. En ilerlemiş toplumlarda temel seçkinler zümresi Burnham'ın sözünü ettiği «organizatörler» den meydana gelmiş değildir. Dahası, bu toplumlar evrenin artık büyüleyici değil, ama ilmî olan sırlarını ellerinde bulunduran yeni bir büyücüler sınıfından meydana gelmektedir. Modern dünya artık ne toprak asilzadeliği, ne de sanayî şefleri üzerine kuruludur: «direktörler» ve «menacerler» onun ancak talî dereceden temeli sayılabilirler. Modern dünyanın bugün üzerine kurulu olduğu birinci temel ise aydınlardır. Bunlar arasında bilimciler en esaslı yeri işgal ederler. Ama bilimin alanının genişlemesi durmaz: özellikle sosyal

bilimler gelişmiş ülkelerde çok önemli bir rol oynarlar. Bu ülkeler, zarara uğramayı göze almadan, iktisatçı ve sosyologlara sırt çeviremezler.

Oysa bilginler de, bütün aydınlar gibi, diktatörlüğe karşı allerji sahibidirler. Elbette aralarında her zaman büyük rejimlerden hoşnut kalan birtakım Werner von Braun'lar, ya da hatta temerküz kamplarını, hiçbir rahatsızlık duymadan, birer deneme malzemesi sağlayıcısı olarak görenler bulunur. Ama hürriyet geleneği ve demokratik espri ile, XIX ve XX nci yüzyıllardaki Üniversiter gelişmelerin ayrılmaz bir bütün teşkil ettiği Fransa'da bunların sayısı pek fazla tutmaz. Zaten yalnız orada değil, her yerde sayıları pek azdır. Mahiyeti icabı, bilim düşüncesi şeytansıdır: edinilmiş fikirleri ve kabul edilmiş prensipleri inkâr eder. Onların devamlı bir şekilde inceleme konusu halinde tutulması, araştırmayı ilerletmenin temel yoludur. Özü bakımından dogmatik olan diktatörlük, bu bilim düşüncesine kökten karşı koyar.

Nazizmden kaçan bilginlerin göçü, belki de, Almanya'nın çöküşünde büyük bir rol oynamıştır. Elbette «Bin Yıllık İmparatorluk», ne olursa olsun sonunda tartılmada ağırlık bakımından kaybedecekti. Zira 1945 de çarpıştığı düşmanlarının meydana getirdiği muazzam koalisyonla kendi gücü arasında bir nisbetsizlik mevcuttu. Ama eğer ilk atom bombasına kendisi malik olsaydı, bu mutlak koz da muhtemelen müttefiklerin düzenini değiştirir ve uzlaştırıcı bir barışa imkân sağlardı. Oysa, nükleer silahlara olan bu koşuda Alman laboratuvarlarının, aydınların göçü yüzünden kaymağının alınmış olması müthiş bir handikap teşkil etti. «Hitler galibi Einstein»: Epinal'in bu tasviri tarihin yüzeyde kalan gerçeğine aykırıdır, ama bu karikatürde belki de, daha derin bir gerçek ifade olunmaktadır. Ayni şekilde, Amerikan biliminin 1960 yılında, füzeler ve uzay araştırmaları konusundaki gecikmişliği, kısmen, yedi yıl önce «büyücüler avı» nın Birleşik Devletler üniversitelerinin ve araştırmacılarının içine saldığı derin huzursuzluktan doğar.

Sovyet aydınlarının durumu, bu muhakemeyi yıkmamaktadır. Kırk yıl sonra rejim «meşrulaşmış» tır. Kelimenin katıksız anlamında, artık tastamam bir diktatörlük söz konusu değildir. Çarlık aristokrasisi kendilerini hor görürken, Sovyetlerin sosyal basamağın zirvesine yerleştirdikleri bilginler ve üniversite üyeleri gözünde, bir öncekine nisbetle bu sistem zaten bir ilerleme teşkil etmektedir. Rus aydınları hiçbir zaman hürriyeti tatmadılar: yeni kuşak aydın-

ları ise, Stalin tarafından zorla giydirilen demir korsenin gevşediğini görmeye başlıyorlar. Nihayet, Rusya'yı dünyanın en büyük kudreti yapan bir sistemin olağanüstü başarısı, bilginlerin yurtseverliğini heyecana getirmektedir: sonuçlarını kendi gözleriyle gördükleri büyük bir kollektif esere katılmak duygusu, fedakârlıkları mazur gösterir. Bunun, yüzyıllık bir hürriyetin yerine baskıyı koyan, aydınları horgören, Cezayirli sömürge sakinlerinin özel çıkarlarını doyurmak için ülkenin gelişimini kesen pretoryen bir diktatörlükle hiçbir ortak yanı yoktur.

Bununla birlikte, sovyet rejiminin sertliği, gitgide, Rusyanın gelişmesine başlıca engel olmaya yönelmektedir. Stalin diktatörlüğü bir çok alanda, 1953 denberi doldurulmaya çalışılan, önemli gecikmelere sebep olmuştur. S.S.C.B. bilginleri gitgide daha canlı bir şekilde, bir fikir hürriyeti ihtiyacını duymaktadırlar. Bunu yalnız, bir zevk olduğu için değil, fakat bir ihtiyaç olarak istemektedirler: ülkenin bugünkü seviyesinde hürriyet yokluğu artık büyümeyi önlemektedir. Bugün baskı, başlıca «boğum noktası» olmak üzeredir. Sovyetler Birliğinde demokratlaşma, rejimin başlıca buyruklarından biri haline gelmiştir. Bizzat modern bir ülkenin işleyişinin, hürriyet düşüncesini besleyecek üstün bir kültürün çok geniş bir şekilde yayılmasını gerektirmesi yüzündendir ki, bu demokratlaşma zorunlu olarak meydana gelecektir. Başkan Ben Gourion şimdiden der ki: «Rusya'da yirmi ya da otuz yılda, yirmibeş ya da otuz milyona ya da daha üstüne yükselecek olan Üniversite mezunlarının teşkil edeceği büyük sayı, totaliter ve diktatoryal bir rejimin varlığını imkânsız kılacaktır.» Sayılar ve tarihler tartışılabilir ama olayın gerçekliği değil.

III. — MİLLÎ KOMÜNİZM HAYALLERİ

1961 yılında Fransa'da bir pretoryen diktatörlüğü ilkin, bilim alanındaki seçkin kişilerden bir kısmının dış ülkelere gitmesine yol açardı. C.N.R.S. (1) ve atom enerjisi komiserliği araştırıcılarının çoğunluğu, demokratik düşünceleri herkesçe tanınmış bulunan konferansçıları ve Bilimler Fakülteleri asistanları sürgünün yolunu tutarlardı. Pek çoğu, buna baskı yoluyla zorlanmayı beklemezdi. Na-

(1) Centre Nationale de la Recherche Scientifique : Bilimsel Araştırma Ulusal Merkezi. (Ç. N.)

zizm dersi unutulmuş değildir ve aydınlar da bilirler ki, Gestapo'nun el koymasından kaçmak için, sabahın saat altısında kapıyı çalmasını beklememek gerekir. Bütün bu saydığımız kimseler, yürekleri parçalanarak yollara düzüleceklerdi. Çünkü gerçekten birer yurtseverdirler. Ama yine de yola koyulmaktan geri kalmazlardı, çünkü bir diktatörlükte yaşamanın imkânsızlığını da kabul ederler. Maddî yönden bu hareket, onlar için hiç bir mesele teşkil etmezdi: bütün dünyada, bir sürü Üniversite, laboratuvarlarını ve ders salonlarının bütün kapılarını onlara açmaya hazırdır. Zaten bunlardan çoğu gizli olarak temasa da geçmiş, teklifler düzenlemiştir.

Komplocu albaylar, iyi sonuçlar verecek bir iktisadî durum tasarlamak zorunda olurlardı. Dünya albaylar piyasası doygunluk (işba) halindedir: albay arzı, yakın bir gelecekte hiç de artmaya elverişli görünmeyen talebin çok üstünde bulunmaktadır. Tersine, bilgin ve fikir adamı arzı, 1945 den beri durmadan talebin altında kalmaktadır. Ve bu açıklık da fasılasız artmakta, piyasada kıtlık sürüp gitmektedir. Takbih edilen bildiriyi imzalayanlar içinde hiçbir kimse yoktur ki, dış ülkelerde çoğu zaman daha dolgun ücretli yeni bir işe ve daha da etkili araştırmalarıyla derhal yerleşemesin. Çoğu defa çok çekici tekliflere rağmen yine de hepsi Fransa'da kalır. Çünkü onu severler. Fransa onların iki defa vatanıdır. Hem orada doğdukları için, hem de gönüllü olarak, bir fedakârlık pahasına da olsa orada kalmayı tercih ettikleri için. Ültra-milliyetçilerden pek azı bu kadarını becerebilir. Ama bu aydınlar, albaylar Fransa'sında yaşayamazlardı. Orada güvenlikleri sağlanmamış olacaktı: her an Maurice Audin'in akibetine uğramak tehlikesiyle karşı karşıya bulunacaklar, özellikle de hürriyetten yoksun bir ülkede artık çalışamaz hale geleceklerdi. Zira baskı her zaman için araştırmayı kısırlaştırır; icat fikri denilen, o nazik ve titrek alevi söndürüverir.

Bu gibi kimselerin kalkıp gitmeleri hemen hemen onarılması imkânsız bir felâket olurdu. Araştırma ritmini derhal yavaşlatır, ve bu yavaşlama da topyekûn bütün iktisadî gelişme üzerinde azar azar yansırdı. Öte yandan, geleceğin öğrenci kuşakları bu üstadlardan yoksun kalırlardı. Fransa'nın daha şimdiden acısını çektiği yüksek ilmî kadrolar kıtlığı sebebiyle bunların yerini daha da güçlükle doldurabilirdi. General Massu'yü asmak, millî aktiviteyi hiç de aksatmaz, aksine fazla kalabalık bir mesleğin içersinde sabırsızlıktan yerinde duramayan birçok albayın ve yukardan aşağı hi-

yerarşi yoluyla da büyük sayıda subayın yüreğinde ümitler alevlendirmek suretiyle yurda daha ziyade yararlı da olurdu. Profesör Schwartz'ı asmak, bütün bir öğrenci yığınının yetişmesine ve bu suretle de modern bir devletin temel yapısına zarar vermek olurdu.

Pretoryenler bir kere başarısızlığa uğradıklarında ise, sürgünlerin hepsi de gerisin geri dönmeyecektir. Geri gelenlerin sayısı, vaktiyle Hitler tarafından kovulan ve Amerikan Üniversitelerini dolduran bilginler içinden, sonradan Almanya'ya dönenlerin sayısını aşmayacaktır. Kendilerini kabul etmiş olacak ülkeye olan minnettarlıklarını dikkate almasak bile, çoğu, çevrelerinde meydana gelen yeni ekiplerle beraber girişilmiş bulunan çalışmalara elbette bağlı kalırlardı. Şüphesiz, bu ülkeyi hiçbir zaman gerçekten kendi vatanlarıymışcasına görmezlerdi. Baba ocağı ufuklarının özlemini içlerinde saklarlardı. Günün birinde de, muhtemelen emeklilik çağında oraya dönerlerdi. Ama aktif hayatları, çalışmaları, icatları, öğretimleri Fransa dışında cereyan etmiş olurdu. Bu fikrî sermaye kaybı ise, sayıya vurulamaz. Bunun önemi elbette göz önünde tutulmaya değer. Bu kayıp, milletin gelişmesini adamakıllı yavaşlatır, bu suretle de hiçbir şey ondan daha gerici olamazdı.

Basın, radyo, kitaplar, öğretim ve Üniversiteye uygulanacak genel zorlama bu geri gidişi daha da arttırırdı. Bazı pretoryenler liberallik taslarlar. Bu iddia bir incelemeye tahammül edemeyecek derecede dayanıksızdır. Eğer askerî diktatörlük gazetecileri ve profesörleri serbest bıraksaydı, basının beşte dördünü ve Üniversitenin onda dokuzunu karşısında bulurdu. Bu şartlar altında ise iktidar muhafaza olunamaz. İktidarda tutunmak için ona sıkıca yapışmak ve bütün bir düşünce hayatı üzerine, bugünkü İspanyol sansürünün bile onun yanında bir akıl ve düşünce serbestliği modeli teşkil edeceği ağır bir sansür çekmek gerekecektir. Düşünce hürriyetinin sosyo-ekonomik gelişmenin başlıca meyvası olması sebebiyledir ki, bizzat mahiyeti icabı bu diktatörlük gericidir. Bu durumda, bu hürriyet ne kadar uzun zamandan beri millî varlıkda yer almışsa, geri gitme de o oranda derin olacak ve hürriyet yokluğu çok şiddetle duyulacaktır. Bu baskı ayni şekilde sonuçları bakımından da gerici olurdu: çağımızda düşünce hürriyetlerini kısıtlamak, esaslı bir fikrî yetişkinlik sağlamayı da önlemek demektir. Milletin tümünün öğretim ve eğitim seviyesi, bu durumda zarurî olarak düşer, özellikle de, genç kuşaklar bunun etkilerine maruz kalırlardı. Ama bir ülkenin iktisadî ve sosyo-kültürel seviyesi eğitilmiş kadroların

seviyesine bağlıdır, şu halde ikincisinin düşmesi birincinin de düşmesini sonuçlardı.

Hükûmet darbesinin iticileri, bu fikrî ve teknik gerilemeyi sosyal bir devrimle karşılamak hayalindedirler. Daha başlangıçtan bu iddia saçmadır. Zira «sosyal» durum esas olarak teknik ve fikrî gelişmeye bağlantılı bulunan iktisadî büyümeye bağlıdır. Pretoryenlerce öngörülen pratik reformlar, sıkıca bir değerlendirmede çabuk fire verirler. Elbette, ücretleri arttıracaklar ve «çalışma Cephesi» tipinde paternalist karakterli birtakım boş-zaman teşkilâtlarını geliştirirlerdi. Acaba, böylelikle işçi hürriyetlerinden uğranılan kayıpları mı unutturmayı düşünürler? Zira şurası bellidir ki eğer iktidarı elde tutmak istiyorlarsa C.G.T. (1) ve Komünist Partiyi mutlaka feshetmek C.F.T.C. (2) ile F.O. (3) yu da yola getirmek zorunda kalacaklardır. O zaman hangi işçi «devrim» kelimesinden söz edildiğini duyarken gülmeyecek ya da dişlerini sıkmıyacaktır.

Kendilerini «soldan» sanan pretoryenlerin büyük fikri, özellikle petrol ve demir sanayii alanlarında yeni millileştirmeler yapmaktır. Ama mülkiyet rejimi artık sosyal gelişmenin ve «devrim» in başlıca unsuru değildir. İktisadî büyümeye ve işyerlerinin içten demokratlaştırılmasına doğru yönelmiş toptan bir plânlamaya yardımcı olduğu takdirde ilerletici nitelik kazanan millileştirme, bunun tersi amaçlara döndürüldüğünde geriletici olabilir. Barışçı amaçlarla üretim yapmaya çalışan bir özel sektör demir sanayii, silâh yapımına ayrılmış bir millî demir sanayiinden daha az gericidir. Zaten iktidara bir kere yerleştiklerinde askerî diktatörler, hali hazırdaki tasarılarını uygulamakta çok tereddüt edeceklerdir. Ayni anda işçi sınıfı ve işverene karşı çıkılamaz. Bire karşı on koyarım ki, böyle bir durumda demir sanayii ya hiç millileştirilmez ya da mülk sahiplerinin çıkar ve üstünlüklerine hemen hemen el sürmeyen bir sözde-millileştirme söz konusu olurdu. Petrol içinse, hükûmet darbesi arefesinde ileri sürülen vaitlerin gerçekleştiğini görmek şansı daha büyüktür: her ne kadar Amerikan baskısı bunu hayli

(1) Confederation General du Travail : Genel Çalışma Konfederasyonu. (Ç. N.)

(2) Confederation Française des Travailleurs Chrétiens : Fransız Hıristiyan İşçi Konfederasyonu. (Ç. N.)

(3) Force Ouvriere : İşçi Gücü. (Ç. N.)

azaltacak idiyse de. Ne olursa olsun böyle bir durumda, ilerletici etkiye sahip olabilecek bir Fransız enerji politikasını geliştirmek değil, tersine, Fransa'yı Sahra madenleri zinciriyle Cezayir belâsına biraz daha bağlamak söz konusu olurdu.

Burada, 1961 yılı Fransa'sında pretoryen diktatörlüğünün en çok gerici olan anlamına değiniyoruz. Bu bir Fransız diktatörlüğü değil, fakat bir Cezayir diktatörlüğü olurdu. Bununla denmek istenir ki, altıgenin kırkbeş milyonunun çıkarını değil, fakat tamamiyle bambaşka olan Cezayir sakinlerinin çıkarını kendisine hedef olarak alırdı. Bir sözde-bütünleşme (entegrasyon), yüz otuz yıldan beri uygulanan sömürgeci hakimiyetinin gizlenmesine yarayacak, bunun avantajlarından yararlanmaya devam etmelerine müsaade etmek suretiyle de kara-ayaklıları kayıracak, yani tamamen gerici olacaktı. Bazı askerlerin içtenlikle diledikleri gerçek bir bütünleşme ise, yaşama seviyelerini yükseltip müslümanları kayıracaktı. Ama bunlardan ne birincisi ne de ikincisi ana vatan yurttaşlarının çıkarlarına uygun değildir. Bunun mümkün olabileceği düşünülse bile, şurası gerçektir ki, toptan bir özümseme (temessül) Fransa'nın yaşama seviyesini de düşürürdü. Gerçekten de yirmi yıl sonra on sekiz milyon olacak olan dokuz milyonluk az-gelişmişin bütün ağırlığının yüklenilmesinin vereceği külfet o kadar ağır olurdu ki, bu durum bizim iktisadî büyümemizi durdurur, ya da bunu önemli derecede yavaşlatırdı. Müslümanlar için gerçekleştirilen iş belki de devrimci olurdu ama, Fransızlar için muhakkak gerici olacaktı.

Meselenin kalbi de zaten burda atmaktadır. Cezayir'de bir diktatörlük ilerletici nitelik sahibi olabilir. Böyle bir rejim bu ülkenin gelişme seviyesine uygun düşebilir. Fransa'nın iktisadî siyasî ve sosyo-ekonomik seviyesi ise çok daha yüksektir. Bu sebeple de Paris'te bir diktatörlük, ancak geriletici olabilir. Pretoryenler iki durumu karıştırıyorlar. Yurtsever olduklarını söylediklerinde yalan söylemekte ya da aldanmaktadırlar. «Fransa Cezayir'i kaybederse herşeyi de kaybeder» şeklindeki sloganları gerçeğe tamamen aykırıdır. Doğrusu şudur ki, eğer Fransa Cezayir'i «kendine ekler»se, asıl o zaman herşeyi kaybedecektir. İktisadî hamlesi, kesin bir seçim yapmaya elverişli bir anda kırılmış olacak ve Arapları istekleri hilafına özümsemek (temessül etmek) için kullanmak zorunda kalacağı şiddet yüzünden de insanlık duyguları zedelenecektir. Komplocu albaylar Cezayir'i Fransızlaştırmayı isterler. Oysa şurası bellidir ki, eğer hükümet darbesi başarılı olsaydı, işin sonunda sadece Fransa'yı

Cezayirleştirmek, onu sömürgelilerin sömürgesi yapmak gibi bir sonuca ulaşırlardı.

Zaten müslümanların bizzat kendileri için, Fransa'yla birleşme, devrimci niteliğini kaybetmiştir. Bu işi bunların henüz daha bir vatana sahip bulunmadıkları zamanlarda, halâ bizimkini kabul edebilecek durumda oldukları çağlarda yapmak gerekirdi. Şimdi ise artık çok geç kalınmıştır. Yaşama seviyelerini yükseltmek öğrenimlerini geliştirmek, ekonomilerini yenilemek gibi çabalar artık onları Fransa'yla birleştiremez. Bu, onlarda milliyetçi duyguları biraz daha kuvvetlendirebilir. Askerler, «şehirliler»in kötü yürekliliğine karşı «bled» (1) lilerin iyi yürekliliğini gösterirler. Ama ne var ki, dünyanın bütün ülkelerinde evrim, şehirlerden gelmiş, taşra ise sadece onu takip etmiştir. Zaten Cezayir'de köylüler gitgide daha eğitimli bir duruma geldikçe, milliyetçiliğe doğru kaymaktadırlar. 1958-1959 da, birleşmeden yana olan subayların bağlandıkları «yeni seçkinler» efsanesi çabucak dağılmıştır. Bu gibi kimselerin meydana getirilmeleriyle beraber F.L.N. (Millî Kurtuluş Cephesi)ne geçmeleride bir olur, Fransa'da olduğu gibi, kuzey Afrika'da da pretoryen bir diktatörlüğün gerçekleştirebileceği tek devrim, komünistleri Cezayir şehrine ve Paris'e oturtacak cinsten vasıtalı bir devrim olabilir.

(1) Kuzey Afrika'nın içerlek bölgeleri (Ç. N.)

ÜÇÜNCÜ FASIL

Vasıtalı devrim

GERİCİ ve devrimci diktatörlükler ayrımı mutlak bir ayrım değildir. Bunun, az önce yapılmış olan genel tasviri, iki görüş açısından düzeltilmek gerekir. İlkin, bazı tipler vardır ki, zorlukla sınıflandırılabilir cinstendirler. Bunlar, rejimin bazı yanlarının devrimci, bazılarının ise gerici olmasıyla karma bir karakter taşırlar. Bu müphemlik çoğu defa sadece görünüştedir : muhalefeti silâhından etmek ya da bölmek amacıyla, karşıt sistemin görünüşüne bürünmek çabasından, yani bilinçli (şuurlu) bir gizlemeden doğar. Bazense müphemlik, gerçekte de mevcuttur. Bir devrimi durultmak suretiyle onu durduran termidoryen diktatörlükler örneği, bu konuda özel bir dik-

kate değer niteliktedir. Öteyandan bizzat geri-itme ve devrim diyalektiği, her rejim tipinin, kendine tam karşıt olan rejim tipinin doğumunu kolaylaştırıcı bir rol oynamaya yönelmesine sebep olur. Böylece, nihaî sonuçlar çok defa, başlangıçtaki niyetlere zıt bir yön almış olurlar.

Sol diktatörlükler yoluyla muhafazakâr bir tepkiyi, sağ diktatörlükler yoluyla da devrimci bir patlamayı doğuran bu mekanizma zaten anlatılmış bulunuluyor. Bu sinüsoidal hareket, solu kayırmak ve sağa da kapalı davranmak eğilimindeki toplumların genel yürüyüşüyle uyuşur. Şüphesiz, bu evrim basit bir muhtevaya sahip değildir : ılımlı bir sağ tarafından temsil olunan sürekli ve düzenli bir ilerleme teorisi gerçeğe uymaz. «Tarihin hareketi» böyle bir çizgiye sahip değildir. Ama tarihin yine de bir hareketi mevcuttur. Çok uzun bir dönem göz önünde tutuldukta, muhafazakârlar işin sonunda daima kaybetmekte, yenilikciler ise kazanmaktadırlar. Zaferleri her ne kadar tamamı tamamına umdukları biçimde gerçekleşmese de, neticede yine bir zaferdir. Böylece «geri-itme ve devrim» diyalektiği önünde sonunda devrimi tercih etmeye yönelir. Bunu seçer, çünkü kısa vadedeki gelişimi, tarihin uzun vadedeki hareketine uyar. Bir Marksçı, devrimi doğuranın da zaten, bu devrime karşı dikilme hali olduğunu söyleyecektir. Bu nokta tartışılabilir, ama bu işi burada yapmaya mahal yoktur. Sadece sonuçtur bizi ilgilendiren, yoksa sebep değil.

Demek oluyor ki, gerici diktatörlukler devrimci sonuçlara sebep olmak eğilimindedir. Bunların yarattığı bu durumun bir «vasıtalı devrim» olarak adlandırılması teklif olunur. Şüphesiz burada her zaman için gerçek bir devrim söz konusu değildir. Fakat sadece, sol kuvvetlerinin ilerleyişi, muhafazakar kuvvetlerin ise geriliyişi, bu durumun da, gelecekteki başarıları için birincileri daha iyi duruma geçirmesi, ikincileri ise zayıflatması hali söz konusudur bazen. Bu vasıtalı devriminin derinliği ve genişliği her özel olayda sosyal güçlerin alacağı duruma bağlıdır; gerici diktatörlüğün yaratmak eğiliminde olduğu devrimci hava ancak, eğer devrim ağacı daha başlangıçta yemyeşil meyvalar taşımıyorsa tam kıvamına erebilir.

I — KARMA DİKTATÖRLÜKLER

Gerici ve devrimci diktatörlükler ayırımı sosyolojik sınıflandırmaların çoğundan daha katıdır. Her hangi bir somut rejimi, şu ya

da bu kategori içersine koyma, çoğu defa kolaydır. Yine de bunlardan bazıları, bu ayırma ameliyesine kolayca yatkın değillerdir. Bazıları ise gelişme safhalarına göre, bir yandan öbürüne geçi geçiverirler. Bazıları gerçek mahiyetlerini, bununla zıt olan sahte bir mahiyet arkasında gizlemeye çabalarlar. Bazıları da, orta bir çizgide tutunmayı denerler ve durup dinlenmeksizin soldan sağa volta atarlar. Şüphesiz, karışıklık bazı defalar sadece görüntüde kalır. O zaman da önceden kararlaştırılmış bir siyasî stareteji üzerine kurulu haldedir. İlerlemeye inanılan ülkelerde, diktatörlükler kendilerine daima devrimci süsü verirler; muhafazakâr mizaçlı milletlerde ise, daha çok geriye dönmekten yana olduklarını söylerler. Tabîi her rejim tipi muhalefeti uyutmak için, diğer rejimin maskesini kullanmak eğilimindedir. Geriye kalan şu olur ki, birtakım diktatörlükler ne gerici ve ne de devrimcidirler.

En ilgi çekici tip «termidoryen» diktatörlüklerinin çizdiği tiptir. Bunlar bir toplumun, mevcut duruma göre az çok ilersinde yer alan, müesseselerin derinliğine değişimini gerçekleştiren sert bir devrim olayından sonra işe karışırlar. Yeni yapılar, henüz dayanıksız ve tehlikededir. Böylece, onları sağlamlaştırmak için bir diktatörlük kurulur. En tipik hali Fransa'nın Termidor'dan sonraki durumudur: 1795 den 1799 a Cumhuriyetin gitgide bir hercümerce boğulduğu, artık tutunamıyacağı, monarşik restorasyonun her geçen gün başarı şansının artmakta olduğu açıkça görülür. 18 brümer hükümet darbesi işte bu hareketi durdurur, ve XVIII nci Lui'ye tahtın yolunu kapar. Lui oraya ancak onbeş yıl sonra işgal ordularının lütfuyla yükselecektir.

Eğer Bonaparte 1789 un ve 1793 ün bütün fetihlerini koruyabilseydi, diktatörlüğü de devrimci olurdu. Ama onun hareket tarzı daha da karmaşık bir nitelik gösterir. Şüphesiz, nasıl ki İskender Asya'ya helenizmi ekmişse, Bonaparte da savaşlarıyla İnsan Haklarını bütün Avrupa'ya yayar. Bunun yanısıra iç'te de, bazı şeyler elde etmek için, birtakım başka hedeflerden vazgeçer. İhtilâlin üç temel fethi olan medenî eşitlik, iktisadî hürriyet ve siyasî hürriyetten üçüncüsünü feda ederek ilk ikisini kuvvetlendirir. Bu durumda denilebilir ki, üçte iki devrimci ve üçte bir de gericidir (bu oranlar sadece bir benzetme anlamında kullanılmıştır.) Termidoryen diktatörlüklerin özelliği, belli bir şekilde bu karışımla ilgilidir. Bunlar, birer merkez diktatörlüğüdür. Napolyon rejimi de zaten meşrûluk açısından ayni fizyonomiyi ortaya koyar : sadece yeni meşrûluğa

(millî egemenlik ve seçim) dayanmak yerine, ikinci derecede olmak şartıyla eski meşrûluk anlayışına da (takdis ve hanedanlar arası evlenme) baş vurmaktan geri kalmaz.

Yeryüzünde, halklara hiçbir kötü hatıra bırakmayan yegâne diktatörlükler bu kategoriye dahil olanlardır. Çeşitli derecelerde ve çeşitli şekiller altında, Perikles, Sezar ve Avgustus aynen I. Napolyon gibi «termidoryen» dirler. Bunların diktatörlükleri başlangıçta halkçıdır. O kadar ki, iktidarı pleb desteği sayesinde fethetmişlerdir. İktidara, plebin belli başlı birtakım fetihlerde bulunduğu, fakat bu fetihlerin henüz dayanıklı olmadığı, aristokrasinin de bunları gerçekten kabul etmediği ve hatta yeni kavgalara girişmek pahasına da olsa bunları yeni baştan birer mesele haline getirebileceği bir anda ulaşmışlardır. Termidoryenler bu fetihleri büyük çapta sağlamlaştıracaklar, fakat bazı noktalarda da tekrar gerisin geri döneceklerdir. Böylelikle onlar (termidoryenler) gerici ve devrimci diktatörlüklerin, kanlı şiddet ve karşı-şiddet, temizleme ve karşı-temizleme diyalektiğini biraz daha geliştirirken, iktidarda tutunamayıp birbiri ardısıra değiştikleri o kanlı sivil mücadeleler devrine bir son vermeyi başarırlar. Rejimleri serttir, çünkü sosyal düzen bu çalkalanmalardan sonra ancak zorlukla yeniden kurulabilir. Bir bütün olarak göz önünde tutulduklarında ise zalim değildirler. Zira çevrelerinde, belli bir meşrûluk anlayışını yeniden yaratan kamu oyu desteğini gitgide yeniden bulurlar.

Gerçekten karma karakterli diktatörlüklerle (ki bunlarda devrimi yerleştiricilik özelliği zaten gerici karakterden daha üstündür), muhafazakâr tiranlıkların örtünmeye çabaladıkları ilericilik perdesi birbirine asla karıştırılmamalıdır. Çağımızın bazı faşizmleri bu gibi kendini gizleme yollarından pek çok yararlanmıştır. Özellikle işçi sınıfının taşımakta olduğu önemin, birtakım tedbirlerin alınmasını zarurîleştirdiği en modern Devletlerdeki faşizmlerde bu görülür. Nazi Partisinin adının «Alman Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi» olduğu unutulmasın. Bu örnekde sağ kanat mitolojisine yer veren (nasyonal, alman gibi) terimlerle, solun mitolojisine yer verenler (işçi, sosyalist gibi) arasında bir denge kurulmasına itinayla çalışılmıştır. Sanayinin az gelişmiş olduğu (özellikle güneyde), sosyalizm kelimesinin köylü yığınlarına ve Kiliseye korku saldığı, işçi teriminin ise kuvvetli bir çoğunluk teşkil eden köylüleri uzaklaştırmak tehlikesini taşıdığı İtalya'da, partinin başlığı konusunda daha ihtiyatlı davranılmıştır. Ama tıpkı Almanya'daki gibi, «devrimci»

olduğunu ilân etmekten de geri kalmamıştır. Ayni şekilde Louis Napoleon Bonaparte da, burjuvazinin bilmezlikten gelmek istediği bir çağda, sosyal meselelere dikkatli, işçi dostu bir prens ününü kendine verdirmişti.

Bu devrimci boya tamamen de aldatıcı değildir. III. Napolyon idaresi altında Fransa grev hakkını tanıyan ilk Avrupa milleti oldu. Hitler ve Musolini de paternalist karakterli birtakım reformlar yaptılar. Partilerinin içersinde hakikî sosyalist olmayı isteyen bir sol hareket iktidarın alınmasından önce oldukça geniş bir şekilde gelişti ve sonra da kendini kabul ettirmeye çalıştı. Almanya'da (pek çok işsizin, 1932-1933 de çatısı altında toplanmış olduğu) Hücum Kıtaları gazetesi, ilki Führer'i hükümete getirmeye matuf bulunan, sosyal karakterde olacak «ikinci bir devrim»i ilân ediyordu. Ayni istem, İtalyan faşyolarında da, Roma üzerine yürüyüşten sonra açıktan açığa ifade edilmişti. Her iki halde de partiyi itaate sevketmek yolunda insafsız bir temizleme amelyesi harekete geçiverdi. Bu hareket, İtalya'da az kanlı, bütün ülke çapında kesif infazların yapıldığı bir sırada S.A.(1) Kurmay Heyetinin de yok edildiği Almanya'da ise korkunç oldu. Bu bir «uzun bıçaklar gecesi» oldu (30 haziran 1930).

Yine de, bazı gerici diktatörlüklerin kendilerine devrimci bir gidiş verdirmek için gösterdikleri çabada, her şey tamamen bir yalandan ibaret de değildir. Bir rejim değişikliği, iktidara yeni bir ekibin gelmesi, tozları silkip atar ve plânları uzun zamandan beri daire dosyalarında uyumakta olan birtakım reformların yapılmasına imkân sağlar. Bunlar gerçek değişimler değil, teferruat tedbirleri, cephenin sıvanması ya da boyaların temizlenmesidir. Ama yeni kuvvetlerin itişi güçlüyse, diktatörlüğün devam edebilmek için bunlara boyun eğmesi gerekir. Zira şiddet bile önünde sorununda aşınır. Öteyandan, çağımızda tiranci bir iktidarın yapısı onu ekonomiyle de ilgilenmeye zorlar : özel teşebbüsleri denetlemesi gerekir. Ve bunu da zaten pek çok kere yapar. Rejim, büyük sermayenin ve «poujade'cılar»ın desteğiyle yerleştiğindendir ki, burada söz konusu olan güdümcülük sosyalizm değildir. Ne var ki, hükümetlerin bizzat kendilerini iktidara getirenleri denetlemeye devam etmeleri ölçüsünde bu güdümcülük de sonradan güçlükle değiştirilebilecek birtakım alışkanlıklar yaratabilir. Adamakıllı sanayileş-

(1) Hücum Kıtaları. (Ç. N.)

miş bir ülkede gerici bir diktatörlük daima özel kapitalizmin hareket imkânını biraz frenlemeye yönelmek durumundadır.

Bu frenleme olayların gücüyle sınırlanmıştır. Rejim, halkın desteğini kaybetmeksizin, kendisini iktidara getirenlerin karşısına dikilemez. Hükümeti fethetmek için önce sağa dayanacak ve sonra da kılıcını ilk taraftarlarına doğru döndürerek solun desteğini de arayacak Lorenzaccio usulü bir diktatörlük hayal olunabilir. Kabinelere ve parlamento çoğunluklarına has olan bu dönüşler, diktatörlük rejimlerine uygulama alanı bulamaz. Zira bunlar ortaya çıkışlarının daha ilk anlarında kılıçlarını bir kere çalmak zorunda kalmışlardır; ki bunsuz da zaten yeni rejim çoktan yıkılıp gitmiş olurdu. Öldürmeler, sürgünler, eziyetler onarılması imkânsız bir durum yaratır. Bu yeni rejim eğer katilleri destekliyorsa, gerçekte kurbanlarının tasarılarını bile uygulamaya çabalasa, bu kurbanlar zümresi yine de ona ihanet ederdi. Zaten ona güveni de kalmaz ve ilk fikir değiştirme onu ikinci bir fikir değişikliğinden korkar hale getirirdi. Nitekim Lorenzaccio hizmet etmek istediği kimseler tarafından öldürülmüştür.

II — DEVRİMCİ OLGUNLAŞMA

Faşistler ve pretoryenler devrimciliklerini ilân ettikleri zaman ya yalan söylemekte ya da yanılmaktadırlar. Ama yanıldıkları ya da yalan söyledikleri husus, sonunda bir gerçek haline gelebilir. Bir rejimin bilançosu, sadece yaptığı hareketlerle değil, fakat sebep olduğu tepkilere göre de ölçülür. Muhafazakâr diktatörlükler, «vasıtalı devrim»ler doğurabilirler. 1932 Almanyasında demokrasi dayanıksızdı; liberal duygular da az gelişmiş bir durumdaydı. Bunların tersine aşırı milliyetçilik ve otoritarizm ve milliyetçilik pek kuvvetli idi. Hitler'den sonra demokrasi ve liberalizm çok daha kuvvetli, otoritarizm ve aşırı milliyetçilik ise daha zayıf bir hal alır. Gerçi Bonn Cumhuriyetindeki bugünkü durum, bu açıdan bakıldıkça tamamen kusursuz değildir. 1961 deki durum, 1932 deki durumla karşılaştırıldığında ise, ondan pek çok daha iyi görünmektedir. Bu konuda, nazi denemesinin ve bunun sonuçlarının, tabiî evrimi adamakıllı hızlandırmış olduğundan şüphe etmemek gerekir. Elbette, Hitler'in iş başına gelişi arefesinde çok kuvvetli bulunan komünist parti, Batı Almanya'da hemen hemen ortadan silinmiştir. Bu durum, sovyet işgalinin ilk haftalarının bıraktığı korkunç hatıralar ve S.S.C.B. nin

yeniden-birleşme konusunda başlıca engel oluşu gibi dış olaylardan doğmaktadır.

İtalya örneği de, varılmış bulunan bu sonucu kuvvetlendirir. 1932 de fiilen mevcut bulunmayan komünist parti, 1945 de kayda değer bir güce erişmiştir. O kadar ki, yarımadanın bir halk demokrasisi haline gelmemesi için Kilisenin ve Müttefiklerin bütün ağırlıklarını ortaya koymaları gerekmiştir. Sosyal yapı ve savaşın sebep olduğu örselenmeler kadar, faşizme karşı duyulan tepki de bu durumu açıklar. Demokrasinin kaydetmiş olduğu ilerlemeler de ayni tohumdan doğmuş bulunmaktadır. Eğer monarşi faşizmle hiç uzlaşmasaydı, İtalyan halkının ezici çoğunluğu mutlaka monarşiye oy verirdi. Güneyin yarısının tamamen, siyasî demokrasi için gerekli iktisadî gelişme seviyesinin çok altında bulunduğu bir ülkede, Musolini olmasaydı, ne Cumhuriyet bu kadar sağlamca yerleşebilecek, ne de parlamanter rejim fazla bir sarsıntıya uğramadan işleyebilecekti.

Fransa'da, Kurtuluşun müthiş solcu itişi, Mareşalin ve askerî işgal rejiminin, yani bu «dış-diktatörlük»ün kızıdır. Komünist Parti, petenci rejim ve Alman baskısının yarattığı dipten dalgalanmalar olmadan, kadınların oyları kendisine itibar etmezken (zira bunların oyları erkek oylarından daha muhafazakâr bir yöndedir), 1936 da oyların yüzde onbeşinden, 1945 de yüzde yirmibeşine asla geçmiş olmayacaktı. Hatta bu dalga General de Gaulle'ün varlığıyla kısmen de kırılmıştır. O olmadan ve Tahran, Yalta ve Potsdam'da yapılan etki alanı paylaşımı da olmaksızın 1939 larda bu türde hiçbir tehlikenin henüz mevcut bulunmamasına rağmen, ülkemiz komünizmden muhtemelen kaçamıyacaktı. «Bolşeviklik»e karşı savaştıklarını sanırlarken, Park Otelin ihtiyarı ve Majestik otel müdavimi subaylar, iktidarı ele alma şansını ona vermişlerdir.

Bütün bu hallerde, savaşın çalkantıları, diktatörlüğün etkilerini de elbette vahimleştirmiştir. Buna daha saf örnekler bulunabilir. Tarımın en başta geldiği, zayıf bir şekilde sanayileşmiş bir ülke olan Küba'nın durumu, onu, sanayi ve ticaretin tamamen millîleştirilmiş olacağı, Latin Amerika'nın ilk sosyalist milleti haline gelmeye hiç de hazırlamıyordu. Castro'yu Moskova'ya doğru iterken bir çıkmaz içersine de sokan Amerikan diplomasisinin hataları, fidel'ci devrimin yürüyüşünü hızlandırmıştır. Ama bizzat fidel'ci devrim, halkçı temeliyle, yığınlarla olan sıkı temâsıyla, elbette kendinden önce var olan Battista rejimiyle açıklanır. Zaten Güney ve Orta Amerika ülkelerinin bütün tarihi, gerici tiranlıkların

demokratik hareketlere tohum teşkil ettiklerini gösterir.

«Sadece, başarısızlığa uğrayan gerici diktatörlükleri zikrediyorsunuz denilecektir. Bunların başarısızlıklarının, rakiplerini tercihli duruma getirmesi olağandır. Ama, ya başarılı olan gerici diktatörlükler ?» Bunların sayısı azdır. Bu vakıaya ender olarak işaret olunmuştur, fakat gerçekliği asla tartışma götürmez. Belki de bu durum, muhafazakâr yazar Jacques Bainville'in diktatörler hakkında neden bu kadar müsamahasız olduğunu açıklar. Gerçi bazı diktatörlükler kan ve şiddet pahasına, son nefesini vermekte olan bir toplumun yapılarını bir süre daha devam ettirmeyi başarmışlardır. Ancak hiçbiri bu toplumlara hayatiyetini iade edememiştir. Tek başarıları, kendilerini iktidara getiren kuşağı, sosyal değişmelerden korumaktan ibaret kalmıştır. Bu da olmasaydı, imtiyazlarının kemirilişini seyretmekten başka bir şey yapamıyacak olan diktatörlük taraftarları, kurdukları bu rejim sayesinde hayatlarının sonuna kadar imtiyazlarını ellerinde bulundurabilmek imkânına sahip olmuşlardır. Ne var ki, bunların çocukları herhangi bir mirasa konamamışlar, tersine, ebeveynlerinin inat ve şiddeti, kurtarılması mümkün olan şeylerin dahi kaybedilmesine sebep olmuştur. «Benden sonra tufan»: gerici diktatörlüklerin yaftası böyle olabilirdi. Ve gerçekten de tufan onları izlemiştir.

Elbette, bunun her zaman için böyle olduğu söylenemez. Muhafazakâr tiranlıkların hepsi, mutlaka bir devrim doğurmaz; herbirinin, önlemek istedikleri sosyal değişimleri hızlandırdığı katiyen söylenemez. Bazıları, zamanın yürüyüşünü gerçekten yavaşlatmayı, kendileri olmasaydı daha çabuk yıkılıp gidecek olan eski yapıları devam ettirmeyi başarırlar. Bugünkü İspanya ve Portekiz bu arada sayılabilir. Madem ki, bir Fransız generali Pireneler ötesinde, bir ordunun, halkın direnmesini nasıl mahvedebileceğini ve onu yirmibeş yıl süreyle nasıl sessizlik ve güçsüzlüğe gömebileceğini bizzat yerinde inceler, mademki, birçok aktivist yüzbaşı, Portekiz askerlerinin, iktidarlarına sivil paravana olarak kullandıkları, Coimbra Üniversitesinin bu malî mevzuat profesörünün örneğinin yardımına başvururlar, o halde her ne olursa olsun bunlardan söz etmek gerekir. Gerici diktatörlüklerin daima başarısızlığa mahkûm olduklarını söylemek, kısa süreli olduklarını da söylemek demek değildir. Özellikle az gelişmiş ve bir hürriyet geleneği bulunmayan halklarda, polis, ordu, sansür, fikrî baskı, iktisadî çöküntü sayesinde bir zulüm rejimi oldukça uzun süre devam ettirilebilir. İspanya ve

Portekiz Avrupa'nın en geri kalmış ülkeleridir. Buralarda millî gelirin artma oranı çok zayıf olup, diktatörler, milletlerini yenileştirmek konusunda hiçbir gerçek çaba göstermezler. Yoksa bunu yapmakla, iktidarlarının temellerinden birini de yıkmış olurlardı. Diktatörlük sayesinde bu iki ülke, kendilerini Batının geri kalan kısmından ayırmakta olan gecikmeyi geniş bir şekilde arttırmış bulunmaktadırlar. Bu bir başarı olarak adlandırılabilir mi ?

«Vasıtalı devrim», iki dizi faktörün sonucu olarak görünmektedir. Bir yandan tiranlığın sertliği, arttırdığı eziyetler, sebep olduğu acılar daima bir direnme doğurur. Millet yığını elbette şiddet önünde eğilir. Bir tedhişle karşıkarşıya bulunduğunda kımıldamaz ve susar. Bekler. Bu sırada, bir azınlık eğilmeyi reddeder.. Kendilerini hayatın tatlılığına kapıp koyuveren medenî insanlar, bir kere kamçı altına düştüler mi, düşüncelerini, onurlarını, varlıklarını, savunmak için yeniden ilkel ve yırtıcı bir cesaret bulurlar. Böylece bu zülüm ve gizlilik okulunda, militan çekirdekleri meydana gelir. Uygulanan baskının kabalığı, onları yıkmak hususunda daima güçsüz kalır. Bu yolda ölenlerin kanları daima yeni inanç sahiplerine tohum olur. Bunlar da gitgide, diktatörlüğü önleyememiş olan diktatörlük öncesi kadrolarının yerini alırlar. Yeni, daha çetin, daha etkili, daha devrimci teşkilatlar bu şekilde doğar.

Şüphesiz, diktatörlük en yüksek noktasında oldukça, bu örgütlerin üye sayısı da kabarık değildir. Ama düşme belirtileri onun suratında görünüverdiğinde, ahali de kımıldamaya başlar. Suikastçılardan, tarihsiz yaşamayı deneyen, direnme cesaretine sahip olmamış, ama buna belli belirsiz esef de eden adamlardan meydana gelecek olan bu korkunç yığın, bu kalabalık yavaş yavaş kahramanlardan yana kayar : Onlarla birleşirken, kahramanlıklarına da katılıyor olmak hayalini (sanısını) kendi kendine yaratır. Aşırılıklar onu korkutur, zira ötekilerden daha az, çok daha az devrimcidir. Fakat, onlara katılırlarken, orta (vasat) yurttaşlar, çekingenliğin izlerini de gözlerinden silerler. Diktatörlük de bir kere alaşağı edildiğinde, başka zaman dileyecek olduklarından çok daha ilerde bir rejimi desteklerler. Bu fırsat, Direnme (Mukavemet) sırasında oluşan kadrolara, tiranlığın düşüşünü izleyen birkaç ay içersinde, sosyal yapının ve kamunun isteklerinin çok ilerisinde birtakım derin değişiklikleri gerçekleştirme imkânı sağlar. Sonra yığın kendini toplar ama, artık geriye dönmek de zordur. Zira faşist bir maceraya, bu kadar erken bir kere daha başlanamaz. Zamanın çabucak sağlamlaştırdı-

ğı reformları sindirmek gerekir.

Gerici diktatörlük öteyandan, yapı buhranlarını ve meşrûluk uyuşmazlıklarını tam kıvamına getirmek suretiyle, toplumun derinliğine doğru olan değişimleri daha da hızlandırır. Milletin iktisaden yenileşmesini önlemek ve gelişmesini azamî frenlemek suretiyle bu süreç (vetire)den kaçabilir : bugünkü Lizbon, Madrid ve Karayipler tiranlıklarının yaptığı da budur. Bunlar ülkelerini, âdeta modern dünyanın orta yerinde, eski yaşama tarzları içersinde donup kalmış bir yerliler kampına benzetip, çıkışa götüren yolları üzerinde onu atalete gömmüşlerdir. Ne var ki, bu durum sadece geçici bir nitelik taşır. Halkların uzun süre, tarihin hızlanışı dışında tutulabilmesine artık imkân olmayan ve bunların XX nci yüzyıl yaşama stiline özlem duydukları çağımızda ise, bunu sürdürmek gittikçe daha zor bir iş haline gelmektedir. Her hal ve kârda bu ancak, tarımsal karakteri baskın, büyük ulaştırma şebekelerinden de az çok uzak olan geri kalmış milletlerde mümkündür.

Gerici bile olsa, diktatörlük genellikle, ülkenin yaşama seviyesini yükseltmeye çalışır. Uyruklarına maddî tatminler vererek, kendilerinden uzak tuttuğu hürriyetleri onlara unutturmaya yönelir. Otoriter bir rejimin bu şekilde oturtulması usulü, dünyanın geçmişi gibi eskidir ve VII nci ve VI nci yüzyılların yunanlı tiranları da bunu büyük çapta kullanmışlardır. Devrimizde bu metod, toplumun yenileştirilmesini gerekli kılar. Bu yenileşme mutlaka birtakım derin yapı değişikliklerine, bu sonuncular ise, devrimci bir ortamın doğmasına sebep olurlar. Bu hususta, Irak'taki Nuri Said örneği kadar dikkate değer başka hiçbir olay mevcut değildir. Siyasî yönden muhafazakâr olan bu diktatörlük, çok önemli sanayî yatırımlarına yarayan petrol «krallıkları» kazandırmak gibilerden, ülkeyi modern bir iktisadî altyapıya sahip kılma yolunda hayli çaba göstermiştir. Ama bu maddî değişimler, geleneksel feodal sistemin altüst oluşunu hızlandırmıştır ki, bu gelişme de devrimci eğilimleri ve rejime karşı yürütülen muhalefeti güçlendirmekteydi. Böylece denebilir ki, Nuri Said, kendini öldürecek silâhları bizzat kendisi dövüp işlemiştir.

Fransız ordusu, Cezayir'de, bunun tamamen benzeri bir siyaset uygulamayı hayal eder. Okullar ve fabrikalar kurmak, sosyal eserleri çoğaltmak, öğrenimi geliştirmek ve hayat seviyesini yükseltmek. Bütün bunlar bilgisizlik ve açlık gibi atalardan kalma tevekkül kaynaklarını kurutmak demektir. Paternalizm (pederşahîlik)

devrimci esprinin büyümesini sağlayan bir besi yemidir. Sivil olsun askerî olsun, Fransız öğrencileri, hayranlık uyandırıcı bir iş gerçekleştirdikleri Cezayir okullarında F.L.N. (Millî Kurtuluş Cephesi) kadrolarının yenilenmesini sağlarlar. Konstantin plânının fabrikaları, millî savaşı güçlendirecek Cezayir sendikalarının büyümesine yol açar. Müslümanların sosyal yönden ilerlemesi bağımsızlık sürecini hızlandırır. Gerçekte, eğer dünyanın geri kalan kısmı olmasaydı, ne Birleşik Devletler, ne S.S.C.B. olmasaydı ve bir ülkeyi tamamen tecrit edebilmek de mümkün olsaydı, ancak eski Kongo'daki Belçika politikası, tabiî evrimi frenlemeye yeterli olabilirdi. Sömürgecilik alanında _ ki bu, bir cins teknik dış diktatörlüktür _ bu politika, hemen hemen general Franko'nun ya da profesör Salazar'ın kendi milletlerine uyguladıkları politikaya aynen tekabül etmektedir. Ama bir ülke, belli bir gelişme eşiğini aştıktan sonra bunun uygulanması imkânsızdır. O zaman, gerici bir diktatörlük, kısa vadede yaşayışını sürdürmek için iktisadî yenileşmeyi hızlandırmalıdır. Bunu yaparken de, uzun vadede değişme hareketini hızlandırır, devrim ihtimallerini arttırır.

III — BEŞİNCİ KOL

1960 ekiminde Fransız Komünist Partisi, bir dönüş yapar gibi göründü. Dört yıldan beri, solun öteki kuvvetleriyle mümkün olduğu kadar sıkı temas halinde kalmaya çalışmaktaydı : birliği öğütlüyor, onu gerçekleştirmeye uğraşıyor, uğrunda, izzeti nefsinden haylı fedakârlığa razı oluyordu. IV üncü Cumhuriyetin sonunda desteğinin daha az göze çarpar ve daha az şaşırtıcı olması için meclis oylamalarına katılmama oyunuyla yeni bir çoğunluğun meydana gelmesini kolaylaştırmaya hazırdı. Sağın, kendisinden bir korkulukmuşçasına yararlandığını bilerek, birtakım tedbirlerin gerekliliğini kabul ediyordu. Elbette, Cezayir'de barışı geliştirmek ve kamu hürriyetlerini savunmak için meydana getirilmiş çeşitli komiteler içersindeki militanları, ezeli hücre taktiklerini kabul ediyorlar fakat, bu cins egzersizlerde pişmiş partönerlerinin orada bir dizi başarısızlık göstermelerine hiç de gücenmiyorlardı. 27 ekimde U.N.E.F. (1) C.F.T.C. (2) ve F.O. (3) nun arkadan hançerlenmesi o ölçüde

(1) Fransa Milli Öğrenciler Birliği (Ç. N.)
(2) Fransız Hıristiyan İşçi Konfederasyonu. (Ç. N.)
(3) İşçi Gücü (Ç.N.)

şaşırtıcı oldu. Bazıları sadece geçici bir huy değişikliğinin söz konusu olduğunu sanmaktadır. Diğerleri ise, işin içinde bir strateji değişimi görürler.

Bu davranışın nedenleri açıkça kavranmaz. Cezayir meselesine, öğrencilerden daha az hassas olan işçi yığınlarından kopmak korkusu mu? Belki. Ama olaydaki frenlenme temelden çok zirveden gelmiş gibi görünmektedir. Bir kuvvet darbesine mukavemet cihazını henüz daha olgun değilken yıkıverecek bir polis tedbirine meydan vermek korkusu mu ? Bu cins bir tehlikenin çok büyük olmamasına rağmen, bu da mümkündür. Daha da çok etkili olanı ise partiyi güçlükler içine atan derin buhran olmuştur. Parti aydınların çoğu tarafından terkedilmiş olduğu içindir ki, bu konuda birtakım kompleksler edinmektedir. Özellikle yöneticiler, yığınlardaki ihtilalci duygunun zayıflamakta oluşunun, bunların gitgide topluma dahil olmalarının ve reformculuğa doğru evrimlerinin farkına varmaya başlamışlardır. Kendilerini gitgide boşlukta ve desteksiz hissetmektedirler. Bundan dolayıdır ki, ihtiyat duyguları da artar ve en fazla önemi, şekil ve protokol meselesine vermeye başlarlar. Parti, kuvvetinden emin olduğu zamanlarda, ön sırada kendisine yer verilmemesine rıza gösterirken, zayıflamasından endişe duymıya başladığı andan beridir ki, zahiri meseleler üzerinde artık uyuşmazlıklar çıkarmaktadır.

Bu delillerden hiçbiri kesin değildir. Bazı kimseler daha derin bir açıklama tarzını öne sürerler : kendi kendilerine, komünist partinin bir nevi «kötülerin en kötüsünü iş başına getirme» politikasının cazibesine kapılıp kapılmadığını, bu partinin, albayların hükümet darbesinin önlenmesine yardım etmek yerine, tersine, ona müsadekâr davranmayı düşünüp düşünmediğini sorarlar. Alman komünistleri 1932 de bu hareket çizgisini izlemiştirler. Bunlar, nazizme yolu kapamak için, bütün demokratlarla, özellikle de sosyal-demokrasi ve katolik çevreyle birleşmek yerine, nasyonal-sosyalist denemesinin kısa süreceğini ve kendilerine iktidar yolunu açacağını sanarak Hitler'in hükümete gelişini pratik bakımdan kolaylaştırdılar. Maurice Thorez, Thaelmann örneğini taklid etmeyi mi hayal eder ? Bu nokta da şüphelidir. Bilinen bir şey varsa o da,fransız komünist partisinin bugünkü kurmayının, bu kadar dirayetli bir stratejiyi hazırlamaya artık yeterli görünmemesidir. Mesele yine ayni tarzda ortaya konmaya değer.

Zira bu strateji, siyasî büronun düşünebileceği tasarıların muhtemelen en etkilisi olurdu. Ancak şüphe yok ki, bu da bir tehlike ihtiva eder: Thaelmann'ın bir nazi temerküz kampında ölmüş olması gerçeği. Ne var ki, 1961 Fransa'sıyla 1933 Almanya'sının şartları birbirinden tamamen farklıdır. Albaylar diktatörlüğünün, başarı konusunda herhangi bir şansı mevcut değildir. Tersine, Matignon otelinin kapılarını M. Maurice Thorez'e asıl bu açabilirdi. Eğer de Gaulle, Cezayir meselesini yoluna koymayı başarırsa, komünist parti iktidara ulaşmakta hiçbir şansa sahip bulunmayacak, siyaset rakkası da merkez-solla merkez-sağ arasında, M. Guy Mollet ile M. Antoine Pinay arasındaki tabiî sallanışını yeniden bulacaktır. Proletarya, gelişmiş ülkelerin nüfus yığınını meydana getiren bir «ücretli orta sınıf» a gitgide dahil olurken, Fransız komünizminin alt-yapısı da parçalanacak ve bu çöküşün de önü alınamıyacaktır.

Tersine, pretoryenlerin bir hükûmet darbesini harekete geçirdiklerini farzedelim. Bunların, işin sonunu başarısızlıkla kapayacakları muhakkaktır: askerî diktatörlüğün devam edebilme hususundaki şansı pek fazla değildir. Zira bugünkü Fransa'nın gelişme seviyesinden fazla ötelere düşmüş bulunmaktadır. Ya halk direnmesi az çok kanlı bir mücadeleden sonra darbeyi daha başlangıcında kıracaktır. Ya da ordu ilk partiyi kazanacak, fakat ikinciyi kaybedecektir: başlangıçta, rejimini kurabilmeyi başarsa da, bu rejim az ya da çok uzun bir süre sonunda mutlaka yıkılacaktır. Faraziyelerden gerek birincisinde, gerekse ikincisinde sonuçlar aynıdır : komünistlerin, içinde geniş bir yer alacakları bir Halk Cephesi hükûmeti iktidarı ele alacaktır. Elbette, işlerin o zaman, 1945 Orta Avrupa'sındaki gidişatın aynını izlemesi pek ihtimal dahilinde değildir. Fransız toplumunun yapısı, frankocu bir rejime olduğu kadar, sovyetçi bir rejime de zıt düşmektedir. Avrupa'nın, Büyükler arasında, Tahran - Yalta - Potsdam'daki paylaşımı da Fransa'yı zaten batılı etki bölgesine dahil etmektedir: her iki dünyanın da bu sınıra verdiği büyük önem göz önünde tutulacak olursa, bunun değiştirilmesinin de kolay olmadığı anlaşılır. Böylece komünistler, şüphesiz, 1947 de olduğu gibi sonunda iktidardan uzaklaştırılırdı. Ama onlar da nasıl o tarihte iktidarı terkettiklerinde, 1940 da olduklarından daha kuvvetlenmiş idiyseler, böyle bir hal vukuunda da bugün olduklarından çok daha kuvvetlenmiş bir şekilde oradan ayrılmış olurlardı.

Ne kadar ağır olursa olsun, Fransa'da komplocu albaylar tarafından sebep olunan zararlar dahi onarılabilir cinsten olurdu. Muhtemelen bu Beşinci kol, bir halk demokrasisini yerleştirme işini başaramazdı. Tersine, macerasının sonuçları Avrupa ve Afrika'da felâketler doğururdu. Komünizmi kendileri için, her zaman, her yerde savaşmak istedikleri başlıca düşman gören, Batı'nın bu şövalyeleri ise, bilmeyerek, Kruçef'in gelecekteki başarılarına zemin hazırlamaktadırlar. Bunların Paris'te diktatörlük kurabildiklerini ve — dedikleri gibi de — Cezayir'de «herşeyi göze aldıklarını», yani, teknik yönden etkinliği şüphe götürmeyen Macar tipi bir bastırma hareketini geliştirdiklerini farzedelim: bu hükûmet darbesi, Rusya'yı ve Batı'yı, birincinin büyük bir başarı elde etmekten emin olabileceği bir şekilde karşı karşıya yerleştirirdi. Böylece Batı'nın ona vereceği karşılıklar ne olursa olsun, Moskova oynar ve de kazanırdı.

Gerçekten, iki şeyden biri : ya Washington Atlantik İttifakını sürdürmek amacıyla, Paris'in Cezayir konusundaki tutumunun çizgisine uygun bir tavır takınır, ve o zaman da, bütün Afrika N.A.T.O. nun sömürgeciliğine karşı dikilir ve sovyet kampına kayar; ki bu da, Çin'in Mao Tsé-tung tarafından fethinden beri komünistler tarafından kazanılmış en büyük zafer olurdu. Ya da Washington bu büyük felâketi önlemek için Paris'le bozuşur — en muhtemel faraziye; o zaman artık Atlantik Andlaşması yoktur ve batılı kampın bölünmesi sovyetlere uzay yarışmasında hatırı sayılır bir avantaj sağlar. Gerçekten de, eğer B. Kruçef'in yerinde olsaydım, eldeki bütün araçlarla pretoryen albaylarımızı himaye edici şekilde davranırdım. Kim bilir belki de o bunu, bizimkilerin haberi bile olmadan zaten yapmaktadır.

Washington'un maharet kuvvetiyle, N.A.T.O. yu sürdürmeye ve Afrika Cumhuriyetleriyle de bozuşmamaya imkân veren ortalama bir çizgiyi izlemeyi başardığını kabul edelim. Gerçekte, bu yüksek ip cambazlığı denemesinin nasıl olabileceğini anlamak tamamen imkânsızdır, ama faraziye yine de incelenmeye değer. Cezayir savaşının sadece uzatılması bile, bu ülkeyi komünizme doğru kaydırmaya yetebilir. İki ya da üç yıl öncesi, sovyet Cezayiri bir saçmalık idi; bugün bir hayal olarak duruyor; eğer bastırma sürüp giderse, iki üç yıl içersinde de bu bir gerçek olacaktır. Zaten bu durumda sovyetçi bir Cezayir değil, fakat bir Çin'li Cezayir söz konusu olacaktır. Mao'nun eserine hayran olan az gelişmiş ülkeler bu eserin, hızlı

yenileşmenin istediği müthiş fedakârlıkları yığınlara zorla kabul ettirebilen şu alet olmaksızın taklit edilemiyeceğini unutmaktadırlar: rejimin sağlamlığını teminat altına alan katı ve mutaassıplaştırılmış bir halk ordusu, Afrika'nın hiçbir milleti buna benzer bir alete sahip değildir. Hiçbiri bunu işleyip dövemez, zira bunu yapabilmek için özel bir şartlar topluluğunu biraraya getirmek gerekir.

Buna tek istisna Cezayir'dir. Mareşal Leclerc'in öğütleri dinlenmediği için Ho Chi-minh'i Mao biçimi bir orduyla donattık. Ayni armağanı Ferhat Abbas'a da yapmaktayız. Eğer savaş yakında bitebilirse Cezayir Devletinin sovyetleşmesi tehlikesi henüz zayıf kalır. Bir barış atmosferi içersine ılımlılar, «katılar» a üstün gelmek hususunda bütün şanslara sahiptirler. Oysa savaş daha uzun zaman sürüp giderse, Paris'te kurulacak bir pretoryen diktatörlüğü de ona daha amansız bir nitelik verirse, artık hiç kimse, hatta Başkan Kennedy bile evrimi durduramaz. O zaman eğer Prezidyum üyeleri az çok bir mizah duygusuna sahip iseler — araplar bunla çok fazla donanmıştır — Glières yaylası üzerinde, Sovyet Sosyalist Cezayir Cumhuriyetini kurmuş olacak olan Fransız pretoryenlerinin hatırasına bir anıt yükselteceklerdir.

SONUÇ

Bu sayfalar yazıldıktan beri, pretoryen bir diktatörlük tehlikeleri azaldı. 1960 Aralığının Cezayir buhranı pek çok subayın gözlerini açtı. Şimdi Cezayir'i Fransa'ya katmanın mümkün olmadığını ve çıkışı olmayan bir yola girişmekte olduklarını görüyorlar. Bir hükûmet darbesinin milletin büyük bir kısmını ayaklandıracağını ve kanlı bir sivil savaşa sebep olacağını anlıyorlar. Zaferlerinin bile geçici kalacağını, askerî tiranlığın uzun zaman süremiyeceğini, Fransa'nın İspanya olmadığını ve bu maceranın da felâketle son bulacağını keşfediyorlar. Gerçi, ne yapmak gerektiğini henüz bilmiyorlar ama, yapılmaması gerekeni de ayırdetmeye başladılar. Şaşkınlıkları içersinde, bugün ordunun demir atabileceği tek sabit nokta ve birliğini sağlayabilecek tek prensip olan disipline yeniden sarılmaktadırlar.

Bütün tehlike, henüz geçiştirilmiş değildir. De Gaulle orada oldukça komplocular güçsüz kalacaklardır. Bir an onu gitmeğe zorlayabileceklerini sandılar. Bundan böyle biliyorlar ki, bu artık imkânsızdır. General, baskılarına boyun eğmeyecek ve subayların çoğunluğu da onu destekleyecektir. Ne var ki, de Gaulle da yetmiş yaşındadır. Eğer Cezayir meselesi yoluna konmuş olmadan ortadan çekilecek olursa, halefi, ordunun itaatini zorlukla sağlayabilecektir. Pretoryen tehdidi her zamankinden daha kuvvetli olarak yeniden doğacaktır. Bu faraziyede karamsarlar, hükûmet darbesi tehlikelerini bire karşı iki, iyimserler ise ikiye karşı bir olarak değerlendiriyorlar: Latin Amerika Cumhuriyetlerindekilere benzer korkunç oranlar. God save the king! (Tanrı kralı korusun). Eğer Cezayir'de barış yeniden kurulursa her şey azar azar düzene girecek fakat yine de yapılacak pek çok şey kalacaktır: özellikle, buraya kadar enerjisi saçma maceralarla israf edilmiş, zira yöneltilmesi bilinmemiş bu akıllı ve cesur yüzbaşılar kuşağını daha iyi kullanmak. Ama Fransızlar artık hürriyetlerinin geleceği için korkmayacaklar. Toprakları üstünde Guernica'lar ve Dachau'lar görmek tehlikesiyle karşılaşmayacaklardır artık.

Bu an geldikte, önceki sayfalar aşırı görünecektir. Zira bir defa şifa geldi mi, hastalıkların hatırası da çabuk silinip gider. O zaman belki bazı okurlar, aktüel kalabilmenin, bu kitabın baş hedefi olmadığını kavrayacaklardır. Diktatörlüklerin yer ve zaman boyunca karşılaştırmalı incelenişinin, devamlı olarak bugünkü Fransa'nın durumunun tahliliyle karıştığı, çeşitli unsurların bir arada yer aldığı bu kompozisyonda ikinci unsurun birincisinden daha az önemli olduğunu kabul edeceklerdir. Belki de bizzat bunun, daha derin bir araştırmaya vesile olduğunu da görürler. Böylece, diktatörlükler konusunda genel bir iktidar teorisinin ilk taslağının yapılması sorumluluğu göze alınmış olunuyor. Bu taslağı henüz daha tamamen olgunlaşmamışken, aktüelliği dolayısıyla işlemek yerine, öne sürülebilmesi için ayrıntılı bir şekilde işlenmesini beklemek ve bunu da gereken ciddilikle, sistemli bir şekilde yapmak daha mı avantajlı olurdu?— Sanki siyasî bilimlerde teori, eylemi (aksiyon) yansıtması, karışıklık ve düzensizliği açıklaması gerekirken, eylemden ayrılabilirmiş, hergünün karışıklık ve düzensizliğinden uzakta, sakin kafayla kurulabilirmiş gibi. Lenin'in söylemekten hoşlandığı, Goethe'nin bir cümlesini hatırlatmak gerekir mi acaba : «Hayat ağacının ebediyen yeşil kalması yanında, teori hep kül rengidir dostum.»

BİBLİYOGRAFYA

Diktatörlüklerin genel teorisi ile ilgili eserlerin sayısı azdır. Bunlardan belli başlı iki tanesi şudur : G. W. F. HALLGARTEN, **Why dictators? The causes and forms of tyrannical rule from 600** B. C., New York, 1954, et A. COBBAN, **Dictatorship:its history and theory,** New York, 1939. Bunlardan her ikisinde de, gelişme seviyeleri arasındaki farklara az yer verilmekte, sınıflandırmalar çoğunlukla şeklî kalmaktadır. Bununla birlikte, Hallgarten'in kitabı yine de belirtilmeye değer. Bu kitapta, başlıca dört diktatörlük tipi ayırdedilmektedir : klasik (Roma, Cromwell, Napolyon), aşırı - devrimci (Savonarole, Robespierre, Lenin), karşı - devrimci (Franco - Horty), sözde - devrimci (Hitler, Musolini, Peron) diktatörlükler. Daha az yararlı olabilecek eserler ise şunlardır : Z. BARBU, **Democracy and dictatorship,** New York, 1956; H. KOHN, **Revolutions and dictatorships,** Cambridge (U.S.A.) 1939; K. KELLET, **The story of dictatorship,** Londres, 1937; MARRİOT, **Dictatorship and democracy,** Oxford, 1935; E. ORTEGA Y. GASSET, **La verded sobre la dictatura,** Madrid, 1925. C. SCHMİTT'in şu eseri ise daha çok bir taşlamadır :

Die dicktatur von den Anfangen des modernen Souverânitâsgedankens bis zum proletarischen Klassenkampf, 2. éd., Munich, 1928, J. BAİNVİLLE'in belki de en zayıf kitabı olan **Les Dictateurs,** 1935 ise çok yetersiz kalmaktadır. Diktatörlüğün «psikolojist» açıklanışı konusunda da ana eser: T. W. ADORNO E. FRENKEL - BRUNSWİK, D. J. LEVİNSTON ve R. N. SANFORD'un **The authoritarian personality,** New York, 1950.

Çağdaş diktatörlükler üzerine temel eser şudur : C. J. FRİEDRİCH ve Z. K. BRZEZİNSKİ, **Totalitarion *dictatorship and democracy,*** Cambridge (U.S.A.), 1956; ayrıca C. J. FRİEDRİCH (ve ötekiler) **Totalitarianism,** Cambridge (U.S.A.), 1954. İtalya ve Almanya'daki durumu ele alan D. GUERİN'in **Fascisme et grand capital** (2. édition, 1945) başlıklı kitap da ilgi çekicidir. M. MANOÎLESCO'nun **Tek parti** adlı 1963 basılı kitabı da, kısmî olmakla beraber özlüdür. Bir başka anlamda kısmî olan fakat daha ciddî bir eser ise «Marksizm ışığında uluslararası araştırmalar» dizisinin 1 numaralı kitabında (1958) «faşizmin kaynakları» başlığı altında yer alır.

İÇİNDEKİLER

DİKTATÖRLÜK ÜSTÜNE 3

BİRİNCİ KISIM :

DİKTATÖRLÜKLERİN SOSYOLOJİSİ 10

BİRİNCİ FASIL :

DİKTATÖRLÜKLER VE YAPI BUHRANLARI 12

I. Diktatörlük Salgınları ve Yerleşik Diktatörlükler
II. Yapı Buhranlarına Örnekler
III. Bugünkü Fransa'da Yapı Buhranı Yokluğu

İKİNCİ FASIL :

DİKTATÖRLÜKLER VE İNANÇ BUHRANLARI 26

I. Diktatörlükler ve Meşruluk Uyuşmazlıkları
II. Bugünkü Fransa'da Meşruluk Uyuşmazlığı Yokluğu
III. Sosyal Örselenmeler ve Diktatörlükler

ÜÇÜNCÜ FASIL :

TEKNİK DİKTATÖRLÜKLER 45

I. Teknik Diktatörlük Şekilleri
II. Pretoryen Diktatörlüğün Mekanizması
III. Bugünkü Fransa'da Pretoryen Diktatörlüğü

İKİNCİ KISIM :

DİKTATÖRLÜĞÜN DİYALEKTİĞİ ... 63

BİRİNCİ FASIL :

GERİCİ DİKTATÖRLÜKLER VE DEVRİMCİ DİKTATÖRLÜKLER ... 65

I. Gericilik ve Devrim Diyalektiği
II. İki Diktatörlük Tipinin Karşılaştırmalı Teorisi
III. İki Diktatörlük Tipinin Karşılaştırmalı Pratikleri

İKİNCİ FASIL :

DİKTATÖRLÜKLER VE GELİŞME SEVİYELERİ ... 81

I. Toplumların Gelişme Seviyeleri
II. Devrimci Diktatörlüklerin Sönüşü
III. Millî - Komünizm Hayalleri

ÜÇÜNCÜ FASIL :

VASITALI DEVRİM ... 102

I. Karma Diktatörlükler
II. Devrimci Olgunlaşma
III. Beşinci Kol

SONUÇ ... 117

BİBLİYOGRAFYA ... 120

DÖNEM

'KONUŞARAK'
(Denemeler)
Yazan : Melih Cevdet ANDAY
(128 sayfa büyük boy 5 TL.)

★

ALTONA MAHPUSLARI
(Oyun)
Yazan : J. Paul SARTRE
Çeviren : Mahmut S. KILIÇÇI
(148 sayfa, Büyük boy, 5 TL.)

★

HİND EDEBİYATI
(İnceleme)
Yazan : Cemil MERİÇ
(272 sayfa, büyük boy 7,5 TL.)

★

VAROLUŞÇULUK
(Existentialisme)
Yazan : J. Paul SARTRE
Çeviren : Asım BEZİRCİ
(80 sayfa, büyük boy, 3 TL.)

★

ATATÜRK'ÜN SOSYAL GÖRÜŞLERİ
Yazan : Çetin ALTAN
(96 sayfa, büyük boy, 4 TL.)

★

15 LİRADAN AZ SİPARİŞLERDE

YAYINLARI

BERNARDA ALBA'NIN EVİ

(O y u n)

Yazan : Federico Garcia **LORCA**

Çev.: **A. Turan OFLAZOĞLU**

(64 sayfa, büyük boy, 3 TL.)

★

ŞARKICI JOSEFİNE YA DA FARE ULUSU

(Hikâyeler)

Yazan : **Franz KAFKA**

Çev.: **Kâmuran ŞİPAL**

(80 sayfa, büyük boy, 3 TL.)

★

FRANSIZ EDEBİYATI

Yazan : **Berke VARDAR**

(96 sayfa, büyük boy, 4 TL.)

★

SİNEKLER

(Oyun)

Yazan : Jean - Paul **SARTRE**

Çeviren : Selahattin **HİLÂV**

(80 sayfa, büyük boy, 3 TL.)

★

DİKTATÖRLÜK ÜSTÜNE

Yazan : Maurice **DUVERGER**

Çeviren : **Bülent TANÖR**

(128 sayfa, büyük boy 5 TL.)

POSTA PULU GÖNDERİNİZ.

dönem YAYINEVİ
P.K. 23 — İSTANBUL

ATATÜRK'ün SOSYAL GÖRÜŞLERİ

Yazan :

ÇETİN ALTAN

(96 sayfa, büyük boy, 4 TL.)

«ATATÜRK'ÜN SOSYAL GÖRÜŞLERİ», bugüne değin Atatürk hakkında yazılanlardan birkaç yönü ile ayrı. Öncekilerin çoğu Atatürk deyince, ya dinlemeğe alıştığımız övgü edebiyatına saplanıp kalır, ya da büyük insanın genel davranışlarını açıklamayan kişisel özelliklerini yansıtırlar. Oysa Atatürk'ün büyüklüğü, eserinin büyüklüğüne dayanır. Tek ve büyük eseri Türkiye Cumhuriyetini kurarken Ata neler düşünmüş, neler yapmak istemiştir? İşte önemli olan, kişisel yorumlara kaçmadan önce bu noktayı belirtmek, Ata'yı temel felsefesinden davranışlarına uzanan çizgide gösterebilmekdir.

Çetin ALTAN'ın dileği de bu : kendinden sonraki araştırıcıların işliyeceği kapıyı bir parça aralamak...

●

DÖNEM YAYINLARI

P. K. 23 — İstanbul

Kapak : Said Maden

1965 yılının Mayıs ayında, ERSA Kollektif Şirketi
Matbaasında basılmıştır.

DÖNEM YAYINLARI

Eser Adı	Yazan	Çeviren:	Sayfa	Fiatı
ATATÜRK'ÜN SOSYAL GÖRÜŞLERİ	Çetin ALTAN	(Telif)	96	4 TL.
ALTONA MAHPUSLARI	J. Paul SARTRE	(M. Sait Kılıççı)	144	5 TL.
VAROLUŞÇULUK	J. Paul SARTRE	(Asım Bezirci)	80	3 TL.
SİNEKLER	J. Paul SARTRE	(Selâhattin Hilâv)	80	3 TL.
BERNARDA ALBA'NIN EVİ	Féderico Garcia LORCA	(A. Turan Oflazoğlu)	64	3 TL.
ŞARKICI JOSEFİNE YA DA FARE ULUSU	Franz KAFKA	(Kâmuran Şipal)	80	3 TL.
HİND EDEBİYATI	Cemil MERİÇ	(Telif)	217	7,5 TL.
KONUŞARAK	Melih Cevdet ANDAY	(Telif)	128	5 TL.
FRANSIZ EDEBİYATI (I. Cilt)	Dr. Berke VARDAR	(Telif)	96	4 TL.
DİKTATÖRLÜK ÜSTÜNE	Maurice DUVERGER	(Bülent Tanör)	128	5 TL.

15 liradan az siparişlerde posta pulu gönderilmesi rica olunur.

dönem YAYINEVİ
P. K. 23 - İstanbul

DİKTATÖRLÜK ÜSTÜNE

Yazan :

MAURICE DUVERGER

Büyük boy, 128 s. 5 TL.

DÖNEM YAYINEVİ

Ünlü Fransız siyaset bilimcisi Maurice DUVERGER'nin «DİKTATÖRLÜK ÜSTÜNE» adlı eseri yayınlarımız arasında çıkmıştır. Yayımlandığı 1962 yılında Fransa'da geniş yankılar uyandıran ve birçok dillere çevrilen bu kitabın yurdumuzda da büyük ilgi uyandıracağını umuyoruz. Duverger bu eserinde, diktatörlükleri doğuran koşulları incelemiş, onların geliş ve gidişlerine özgü özellikleri, çeşitlenişlerini büyük bir ustalıkla belirtmiştir. Türkiye'nin son kırk yılık gelişmesi hakkında da ilginç fikirlerini okuyacaksınız...

ATATÜRK'ÜN SOSYAL GÖRÜŞLERİ

Yazan :

ÇETİN ALTAN

Büyük boy, 96 s. 4 TL.

« DİKTATÖRLÜK ÜSTÜNE », Fransa'nın ünlü siyaset bilimcisi Duverger'nin son eserlerinden biri. Yayımlandığı 1962 yılında, Fransa'da büyük yankılar uyandıran ve birçok dillere çevrilmiş olan bu eserin yurdumuzda da ayni ilgiyle karşılanacağını umuyoruz. Duverger, bu kitabında, diktatörlükleri doğuran koşulları incelemiş; geliş ve gidişlerine özgü özellikleri, çeşitlenişlerini büyük bir ustalıkla belirtmiştir. Türkiye'nin son kırk yıllık gelişmesi hakkında da ilginç fikirleri var...

5 lira